

„Valahii ne-au înșelat”. Chestiunea compensațiilor Iașului în acțiunea politică moldovenească după unire (1862-1874) (I)

Mihai CHIPER*

În ultimul studiu care se referă tangențial la chestiunea compensațiilor, Gh. Iacob afirma că „este dificil de stabilit ce și cât a primit orașul Iași în urma cererilor din primii ani, după pierderea statutului de capitală”, menționând numai legea votată în aprilie 1880, mai exact prima ei formă, privind cedarea unui număr de nouă moșii dimprejurul Iașilor¹. Așadar, de la apariția cărții lui N. A. Bogdan², în urmă cu un secol, istoricii nu au mai aprofundat problema compensațiilor, mai exact natura litigiilor și realitatea disputelor post-unire dintre valahi și moldoveni. Subiectul a fost trecut fie pe lista subiectelor disruptive pentru coeziunea națională și confortul memoriei colective, fie a intrat automat în unghiul mort al istoriografiei din cauza grilei de lectură naționaliste, apoi național-comuniste a istoriei. Cu alte cuvinte, ignorarea temei nu ține atât de curiozitatea științifică ingenuă, cât de încurajarea amneziei colective despre subiecte care nu figurează între favoritele discursului academic și politic românesc. În acest context, nu putem să nu remarcăm cum subiectul compensațiilor și, în general, problemele Moldovei după unire au fost „securizate” prin amplasarea unui adevărat câmp minat de stereotipuri ideologice³ care au reușit să țină la distanță istoricii și apetitul pentru dezbateri, în ciuda apariției unor studii curajoase și remarcabile cu adevărat sub raport științific, scrise în scopul de a le deconstrui⁴.

* Dr., cercetător științific la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română – Filiala Iași; e-mail: mihachiper75@yahoo.com.

¹ Gheorghe Iacob (coord.), *Iași – memoria unei capitale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, p. 136.

² N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică, socială, ilustrată*, ed. a II-a, Iași, Tipografia Națională, 1913, p. 377.

³ Ne vom referi mai pe larg la Dumitru Vitcu, *Iașii și unirea Principatelor*, în Gh. Buzatu, A. Karețchi, D. Vitcu (coord.), *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași: 1600-1859-1918*, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 61-142.

⁴ Adrian Cioflâncă, *Naționalism și parohialism în competiție. Note pe marginea dezbatărilor politice privind unirea Principatelor Române*, în *Vârstele Unirii. De la unitatea etnică la conștiința națională*, ed. Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 109-134.

Un asemenea demers nu a avut ecou istoriografic⁵, întrucât universitățile românești, deși au orgoliul reprezentativității regionale (Iași, Cluj-Napoca, Timișoara), concurează toate, de fapt, pe terenul cultivării unei memorii istorice centraliste, în care conceptul de „național” îl înlocuiește complet pe cel de „regional”. Prin urmare, canonul istoriografic nu concepe posibilitatea existenței unei istorii a Moldovei după 1859-1862 în cadrul României⁶, deși problemele și particularitățile ei rămân menționate distinct, precum nu există monografiile ale Transilvaniei ori ale Banatului referitoare la perioada ulterioară anului 1918⁷.

De ce este importantă în sine problema compensațiilor? Cu toate că legea din 1880-1882⁸ s-a soldat cu unul dintre cele mai mari transferuri de bunuri pe care statul român l-a făcut în favoarea unei autorități locale, acest litigiu moldovalah nu a beneficiat de o abordare coerentă și unitară, iar informațiile încă rămân incomplete și superficial prezentate⁹. Datele se regăsesc împrăștiate în

⁵ Excepția o face Lucian Boia, *De la Dacia antică la Marea Unire. De la Marea Unire la România de azi*, București, Editura Humanitas, 2018, p. 42-48, capitolul *Au pierdut moldovenii partida?*

⁶ O asemenea „convenție academică” face imposibilă deocamdată, de pildă, redactarea unor istorii economice comparative a regiunilor românești după uniri. Unificarea direcțiilor de statistică a exclus colectarea distinctă și interpretarea datelor pentru reliefarea unei dinamici a dezvoltării și a investițiilor publice în județele din Moldova și Valahia după 1862. Studiile au încercat compararea Moldovei și Valahiei ori Transilvaniei dar numai în perioada medievală și modernă timpurie. Vezi Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom, 2010.

⁷ Volumul editat de Victor Neumann, *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, București, Editura Academiei, 2015, caracterizat ca un prim volum de „istorie regională”, se oprește la anul 1918. În cazul Transilvaniei, perioada de după 1918 este expeditată în câteva pagini, precum în volumul publicat de Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.

⁸ Este vorba de un total de 10.010 fâci (14.314 hectare). Vezi Legea votată, la 11/23 aprilie 1880, „a celor 10 milioane” și *Legea pentru modificarea unor dispozițiuni din legea de la 11 aprilie 1880, relativă la lichidarea și întrebuițarea celor 10.000.000 de lei vechi, votați de constituantă orașului Iași, în ședința de la 29 iunie 1866* (MOF, nr. 281, 17/29 martie 1882, p. 8865-8866).

⁹ A. D. Xenopol rămâne, pentru perioada 1862-1866, cel mai detaliat și aplicat istoric care tratează chestiunea compensațiilor (*Istoria românilor din Dacia Traiană. Domnia lui Cuza Vodă 1859-1866*, vol. XIII, ed. a III-a, partea I, București, Editura Cartea Românească, 1925, p. 117, 134-136; vol. XIV, ed. a III-a, partea a II-a, București, Editura Cartea Românească, 1925, p. 203-213). N. A. Bogdan depășește perioada 1866 și oferă o perspectivă mult mai largă și corelată cu revendicările moldovene, atingând și anii 1880-1882, fără însă ca să ordoneze informațiile aparținând acestui dosar (N. A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală. Relații istorico-politice scrise din inițiativa primarului Iașului G. G. Mârzescu*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916; p. 130-131. idem, *Orașul Iași...*, p. 377). Alte monografii de referință surprind doar ceea ce se întâmplă în intervalul domniei lui Al. I. Cuza (T. W. Riker, D. Litt Oxon, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale. 1856-1866*, Iași, Editura Alfa, 2000, p. 331; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Curtea Veche, 2000, p. 113-114). Unii autori rămân tributari unei grile de lectură naționalist-comuniste (N. Grigoraș, *Alexandru Ioan Cuza și Iașii*, în *Cuza Vodă, în memoriam*, coord. L. Boicu, Gh. Platon, Al. Zub, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 478-502). De pildă, Vasile Russu agreează perspectiva „intereselor naționale majore” invocate de majoritățile parlamentare centraliste când compensațiile sunt respinse (Vasile Russu, *Viața politică în România (1866-1871)*, vol. II, *De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, p. 18-19). Singurul care

mii de pagini de dezbateri parlamentare și de consiliu local, interpelări, acte normative guvernamentale survenite într-un interval de aproximativ patru decenii. Paradoxal, istoricii nu au fost atenți ori interesați să consemneze etapizarea dosarului ori finalitatea lui, iar din punct de vedere conceptual se observă mari confuzii – atât în epocă, cât și acum – asupra ideii de compensație, mai exact ce a însemnat în termeni juridici, politici, economici și istorici.

Scoase din zona triumfalismului și denaturării, neînțelegerile pe tema compensațiilor ne oferă o imagine crudă a realităților post-unire, în special incapacitatea statului și a elitei politice de a gestiona echitabil pentru Moldova succesul de la 1859. Dosarul aduce la lumină legăminte încălcate între moldoveni și valahi, o nesfârșită serie de promisiuni neonorate, dezastrul economic pentru Iași, motive care au constituit sursele întemeiate ale nemulțumirilor și nașterea unui tip de acțiune politică pe care astăzi am numi-o regionalistă. Chestiunea a fost escamotată de discursul unionist din secolul al XIX-lea și, cum menționam anterior, intens discreditată de istoriografia național-comunistă, dornică să păstreze autoritatea fără fisură și operaționalitatea politică a conceptelor din secolul al XIX-lea peste care regimul comunist și-a grefat ideologia. Această situație obligă orice istoric să reia de la zero interpretarea dezbaterilor din Cameră și Senat, adeseori trecute cu vederea sau, pur și simplu, răstălmăcite. Nu ai cum să descrii realitatea acelor vremuri fără o relectură, cu citate extinse, care să evite diferitele decupaje „istoriografice” ale dezbaterilor parlamentare. O perspectivă corectă trebuie să pună în drepturi relevanța de neocolit a conflictului existent între o agendă a intereselor moldovenești, regionalistă, și o agendă centralistă, susținută puternic în majoritate de munteni și olteni. Ca problematică, ele premerg dezbaterile parlamentare interbelice dintre ardeleni și regățeni, prin punerea în discuție a unei specificități moldovenești, a necesității descentralizării, dublată de militantismul pentru o arhitectură a administrației în care să se regăsească reprezentată viziunea moldovenilor asupra funcționării și balanței de putere în stat.

Pe ce argumente putem susține existența unui regionalism moldovenesc în epocă? Așa cum, în perioada la care ne referim, nu avem partide propriu-zis instituționalizate, cu denumire, statut, program (Partidul Național Liberal se constituie „oficial” în 1875, Partidul Conservator la 1880), dar vorbim de liberali și conservatori, nu avem nici o denumire propriu-zisă a centraliștilor și

sesizează implicațiile temei compensațiilor (nu întâmplător nu aparține școlii istoriografice românești) este Paul Michelson, care pune corect Curtea de Casație în limitarea modelelor administrative familiare elitei politice și completei desconsiderări a Moldovei, prin nerespectarea promisiunilor (Paul E. Michelson, *Conflict and Crisis. Romanian Political Development, 1861-1871*, New York and London, Garland Publishing, 1987, p. 145-146). Foarte utile sunt observațiile Silviei Marton (*La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866-1871)*, Iași, Institutul European, 2009, p. 347-351), în timp ce alți autori ratează subiectul compensațiilor (Liviu Brătescu, *România la răscruce. Anul 1866*, Iași, Institutul European, 2014, p. 157). Înainte de toate lucrările menționate, studiul lui Adrian Cioflâncă, *op. cit.*, apărut probabil înainte de vreme pentru capacitatea istoricilor români de a-l recepta, oferă cadrul teoretic cel mai solid temei prezentate aici.

regionaliștilor, deși ei funcționează și operează ca atare în contextul problemelor apărute după unire în cazul Moldovei. Prin urmare, în afara clasicelelor diferențe folosite de istoriografie ca modele explicative în epocă între liberali și conservatori, burghezie și moșierime¹⁰, între republicani și monarhiști, între adeptii dinastiei străine ori ai celei pământene, este extrem de utilă, pentru veridicitatea și coerența istoriografică, introducerea unei distincții evidente și perfect funcționale: aceea dintre regionaliști și centraliști.

În primul rând, în dezbaterile și voturile Camerelor, în problemele revendicate de moldoveni după 1862 – transferul Curții de Casație la Iași, o paletă mai largă de compensații, dar și insistența pentru descentralizare – opțiunile ideologice stânga/dreapta, radicali/ moderați, republicani/monarhiști se reconfigurează, separându-se noi majorități din punctul de vedere pro sau anti-Moldova¹¹. Dacă, sub raport discursiv, centralismul rămâne ermetic, egal și perfect coerent cu sine însuși pe întreaga perioadă, regionalismul este reactiv și configurabil în funcție de evoluția, situația, planurile centrului și efectele centralizării. Unii dintre conservatori și liberali își părăsesc colegii și pozițiile tradiționale, militând ori votând alături de adversarii lor politici în cazul special al revendicărilor Moldovei. Ca să nu mai vorbim de faptul că unii dintre munteni votează alături de moldoveni în chestiunea Curții de Casație în 1862, 1866 și 1867, tocmai plecând de la principiul descentralizării¹² și având o înțelegere a intereselor regionale. Apoi, în funcție de agenda și nevoia susținerii intereselor moldovenești, foști lideri unioniști-centraliști rigizi, precum Mihail Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu, Gr. M. Sturdza, își reinventează identitatea politică. Kogălniceanu tranșează la 1862 rămânerea Curții de Casație la București, acuzând în Adunare „separatismul” proiectului, pentru ca, la 1867, să fie mai coerent în susținerea transferării Curții la Iași decât cei pe care-i acuza la 1862 de „separatism”. Alături de Kogălniceanu, Epureanu și Sturdza sunt și alții¹³, ceea ce ne spune că

¹⁰ În operaționalizarea maniheistă a forțelor politice din epocă nu putem să nu remarcăm cât de denaturată era, înainte de 1989, paradigma ideologică marxistă a luptei de clasă dintre „moșieri” și „burghezi”. Vezi în special Vasile Russu, *Frământări politice în perioada instaurării regimului burghez-moșieresc (martie-iunie 1866)*, în AȘUI, vol. 13, 1967, p. 119-129; idem, *Mișcări și frământări anticarliste (1866-1871)*, în AȘUI, vol. 20, 1974, fasc. 1, p. 45-56; idem, Dumitru Vitcu, *Frământări politice interne în vremea guvernării D. Ghica – M. Kogălniceanu (1868-1870)*, (I), în AIIAI, vol. 7, 1970, p. 139-171 și (II) în vol. 8, 1971, p. 63-98.

¹¹ Distincția între moldoveni/munteni/olteni în chestiunea compensațiilor este utilă, dar nu trebuie absolutizată (A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 212). Mai corect ar fi să vorbim de „interese moldovenești”, de valabilitatea cărora au putut fi convinși și unii munteni. Dar cel mai înțelept ar fi să acceptăm că există o dispută între regionalism și centralism, principii de organizare a statului în jurul cărora se poziționează grupurile politice din Parlament.

¹² Amendamentul lui Gh. Mărzescu din 28 iunie 1866 este susținut de 16 deputați moldoveni și nu mai puțin de 12 munteni (G. Lahovari, N. Blaremburg, C. Blaremburg, N. Golescu, C. Cantacuzino, G. Serurie, C. Racoviță, N. Slăvescu, Vladimir Ghica, A. G. Golescu și Șt. Golescu). Vezi A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XVI, p. 208.

¹³ Cum ar fi unionistul Costache Rolla, cumnatul lui Vasile Alecsandri, care a redactat o petiție de protest și a trimis-o să fie semnată în oraș și în județ. Unii dintre unioniști se duc la cunoscutul adept al păstrării unei Moldove neunite cu Valahia, N. Istrati, și-l roagă să trimită o

identitatea politică a așa-numiților „separatiști” se transformă treptat după 1862, dar mai ales după 1866, întâlnindu-se cu foști centraliști-unioniști dezamăgiți de funcționarea unirii pe terenul de luptă împotriva Bucureștiului/ Valahiei/centrului și al revendicării descentralizării. Uneori, ca să dăm doar un exemplu, expresia regionalistă o regăsim evidențiată în tensiunile electorale dintre „roșii” munteni și liberal-moderații moldoveni: „Roșilor spune-le că soarta țării nu atârână de alegerile din Craiova. Să știe că astă dată Moldova [1869 – n.n., M.C.] are să trimită 70 de deputați care nu vor mai permite ca gloatele din București să ocârmuiască 33 de județe ale României”, îi transmitea M. Kogălniceanu¹⁴ unui prefect din Olt. Pentru Kogălniceanu, radicalii erau „noroii din București”, care voiau să domine Parlamentul. Inevitabil, urmare acestei înfruntări, radicalii îl etichetau pe „omul de la 2 mai” moldovean separatist¹⁵, un calificativ în logică iacobină și complet neadevărat. Ceea ce ne deschide ochii asupra abuzului și ușurinței cu care istoriografia a preluat verbiajul radicalilor, roșii munteni, și descendenților lor, folosind termenul până la 1900 (sau chiar mai târziu) în accepțiunea utilizării dinainte de 1859.

Deși diabolizat, conceptul de „separatism” după unire, dar în special după 1866, trebuie evaluat în primul rând ca o formă de reacție regionalistă. Paul Michelson sesizează un aspect care poate fi considerat cheia de interpretare a nesfârșitelor acuze de separatism, atunci când interesele regionale ale Moldovei erau puse în discuție:

Din păcate, sperietoarea separatistă – care nu era foarte reală și nici foarte puternică – a fost utilizată de centraliști ca să extindă puterile regimului de la București și să înăbușe legitimitatea preocupărilor regionale și expresia lor. Aceasta a rămas un topic pe termen lung în România și o nenorocire în cultura ei politică¹⁶.

A. D. Xenopol evidențiază aceeași transformare a mișcării politice și o propunea ca o metodă de chestionare, direcție însă nedevelopată de istoriografie. Potrivit lui, „separatismul” trăise o perioadă de tranziție după 1862 și își jucase ultima carte la 3/15 aprilie 1866, dar după aceea rămâne „un vlăstar înfrățit, acela al *revendicărilor moldovene și mai ales ieșene*, care va avea o mult mai trainică putere de viață, ca unul ce este întemeiat pe fapte netăgăduite ce lovesc simțământul dreptății altoit pe jignirea intereselor”. Însuși Xenopol, în activitatea

suplică „prin care să arate că, deși unirea a fost totdeauna dorită de Moldoveni, însă aceasta a fost numai unirea morală, iar nu cea materială; că ei au cerut numai unificarea legilor și așezămintelor, iar nu alipirea teritoriului lor către teritoriul Valahiei” (A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIII, p. 118, 134).

¹⁴ V. Russu și D. Vitcu, *Date noi referitoare la activitatea politică a lui Mihail Kogălniceanu (1869)*, în AIIAI, vol. 17, 1980, p. 621.

¹⁵ *Ibidem*, p. 618. Vezi „Românul”, 14 martie 1869, p. 233.

¹⁶ Paul Michelson, *Romanian Politics, 1859-1871. From Prince Cuza to Prince Carol*, Iași, Oxford, Portland, The Center for Romanian Studies, 1998, p. 108. Potrivit aceluiași istoric, centralizarea în România a fost rezultatul influenței modelului francez, a temerilor față de un separatism incipient și a dorinței de control a mediului politic (vezi *idem*, *Conflict and Crisis*, p. 142).

sa revendicativă pentru Iași și Moldova, se plasa pe o platformă regionalistă, tributară însă marjei de libertate reduse a vremurilor sale¹⁷.

În cultura politică valahă, centralistă, care încet-încet devine canon național, acuza de „separatism” a fost utilizată nedrept, inadecvat și acuzator, desemnând acțiunile, mișcărilor ori pe oamenii politici moldoveni care au îndrăznit să se atingă și să ridice problema intereselor regionale. Un instrument de construire a acestei versiuni a istoriei a fost și încă este etichetarea sancționatorie¹⁸. Stigmatul politic a fost preluat și dezvoltat de vocabularul istoriografic contemporan¹⁹, care îi plasează pe revendicatorii compensațiilor în registrul derizoriu. Cererile pentru strămutarea la Iași a Curții de Casație sunt considerate „răbufniri de orgolii” ale moldovenilor²⁰. Dintr-o perspectivă teleologică a unirii, purtătorii discursului nu sunt doar stigmatizați, ci „invalidați” istoric, excluși din categoria interlocutorilor credibili pentru posteritate după metodele propagandisticii politice. „Depășiți de ritmul derulării evenimentelor”, ei se făceau vinovați de „afișarea unor atitudini refractare”; „adversarii progresului n-au încetat să insinueze tot soiul de preziceri dintre cele mai sumbre în legătură cu soarta capitalei «sacrificate»”²¹. De cealaltă parte, unioniștilor/centraliștilor li se rezervă atribuții exclusiv pozitive: sunt înțelepți, lucizi, progresiști, realiști, de „bună credință”²². Stereotipizarea ideologică prin intermediul caricaturizării ori abordării apologetice este explicabilă, dar nu scuizabilă. Într-un stat unde proiectul unirii românilor a fost ridicat de la statutul unui construct politic al elitelor din secolul al XIX-lea la rangul unui „vis secular” care începea cu Mihai Viteazul, nu au fost agreeate întrebări raționale precum: ce fel de unire/uniri am avut, cât de viabile au fost, ce probleme de dezvoltare au generat, cine au fost perdantii și câștigătorii²³?

Cum vom vedea, subiectul este abordat cu o crispă imposibil de disimulat. Compensațiile au fost recunoscute și tratate, în sine, ca niște reparații. Mai exact, o plată a unor daune ale unui proces în care o parte a fost dezavantajată, „sacrificată” pentru binele altei părți. Sigur, ar fi de dorit să spunem – așa cum afirmă centraliștii – că sacrificiul Iașului în special s-a făcut în interesul tuturor, dar moldovenii (regionaliști) din epocă au fost de altă părere²⁴ și nu

¹⁷ A. D. Xenopol, *Memoriu asupra unor îmbunătățiri economice de realizat în nordul României și în special în Iași*, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1891.

¹⁸ Vezi demonstrația lui Adrian Cioflâncă despre constituirea maniheistă a vocabularului politic, cazul „reacționari” și „retrograzi” vs. „progresiști”, în *op. cit.*, p. 113.

¹⁹ *Ibidem*, p. 113-114.

²⁰ D. Vitcu, *Iașii și unirea Principatelor*, p. 133.

²¹ *Ibidem*, p. 131.

²² *Ibidem*, p. 127, 137.

²³ Sugestiv este că unele dintre cele mai serioase analize reprezintă fie opera unor autori străini, fie nu au apărut la edituri din România. Vezi Alberto Basciani, *Dificila Unire. Basarabia și România Mare 1918-1940*, Chișinău, Editura Cartier, 2018, dar și, în special, Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme*, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

²⁴ S. Pastia, *D-lui C. A. Rosetti, ministru de interne (răspuns asupra raportului de disolvarea consiliului Comunal de Iassy)*, Iași, Tipografia Națională, 1881.

putem să le ștergem vocea ori să le ignorăm acțiunile numai pentru ca posteritatea să creadă că funcționalitatea unirii și a noului stat rămân nechestionabile. Prin urmare și semnificația compensațiilor diferă pentru regionaliști și centraliști. În timp ce regionaliștii le-au interpretat ca „o datorie contractată de stat, un drept câștigat de oraș”, o „tranzacție între comuna Iași și stat”, centraliștii au dorit să le califice drept „donație” în sensul de „dar”, tocmai *pentru a nu sugera că Valahia ar recunoaște implicit existența unei culpe față de Moldova privind rezultatele inechitabile ale unirii*. Remarcăm, așadar, cât de inconfortabil din punct de vedere psihologic era pentru observatorii vremii acest dosar de negocieri dintre moldoveni-munteni/regionaliști-centraliști. Cazul pune în discuție sinceritatea sentimentelor reciproce, în care „frații” își fac reproșuri parcă ilustrând un proverb popular – „frate-frate, dar brânza-i pe bani!” Se constata, foarte tăios, că proclamarea principiului unirii nu era suficientă, ci el mai trebuia „introdus în inimile oamenilor, ca să prindă rădăcină”²⁵, ținându-se cont că interesul patriotic nu trebuia să jignească interesul material, iar unirea între frați se dorea pusă pe un „tărâm de echitate”. Este dosarul în care se acuza „înșelătoria” sistematică a muntenilor, lipsa lor de cuvânt în raport cu promisiunile făcute succesiv, în diferite momente cruciale, constatându-se, după cum spune A. D. Xenopol, „o adâncă jignire asupra modului cum se înțelese a se aduce unirea la îndeplinire”²⁶. Compensațiile sunt, prin urmare, o oglindă retrovizoare a unirii depozitate de mitologie patriotică. În termenii unui regionalist al vremurilor, dilema unirii moldo-valahe era următoarea: „Oare principiul de consolidare a națiunii române putea-va să cuprindă în sine destrucțiunea unei societăți române [Iașii – n.n., M.C.]”²⁷?

Un detaliu, aparent minor, este legat de conotația locală sau regională atribuită compensațiilor. Sunt ele relaționate exclusiv cu orașul Iași, un caz particular, local și izolat, cum par să înțeleagă centraliștii, sau declinul fostei capitale este doar cel mai vizibil aspect al unor probleme structurale cu care începea să se confrunte Moldova în ansamblu (spre deosebire de Muntenia)? Răspunsul implică o analiză economică pe care istoriografia nu o poate realiza în acest moment²⁸. Tehnic vorbind, discuțiile au fost axate pe fosta capitală, dar măsurile nu erau propuse exclusiv de ieșeni, ci susținute de deputați din toată Moldova. Panait Cazimir era deputat ales în Dorohoi în 1862, când deschidea seria revendicărilor moldovenilor, cerând stabilirea Curții de Casație la Iași. De-a lungul timpului, o serie de deputați, aleși în diferite circumscripții, militau pentru compensațiile Iașului, prin aceasta ei subînțelegând revendicările Moldovei.

La fel de important: care erau categoriile politice ce revendică compensațiile? Și ce tip de compensații erau avute în vedere de fiecare? Fraționistul

²⁵ Expresia aparține deputatului Dimitrie G. Văscu. Vezi *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorul”, nr. 65, p. 2.

²⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 212.

²⁷ C. Tacu în ședința Camerei din 13 martie 1867, în MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 365.

²⁸ Am indicat că acesta este efectul scrierii istoriilor „naționale”, în care problemele regiunilor sunt ascunse, oculțate în parametri socio-economici generali și uniformizatori „naționali”.

Nicolae Ionescu cerea, în primul rând, fonduri pentru înființarea unei instituții de credit pentru susținerea comercianților români împotriva concurenței evreiești; Titu Maiorescu și Mihail Kogălniceanu vedeau compensațiile și sub aspectul transformării Iașului într-o cetate intelectuală, culturală și științifică, un Oxford românesc; Gh. Mârzescu și Panait Cazimir cereau compensații „morale”, cu mare încărcătură politică, precum a fost Curtea de Casație. Niciunul dintre aceștia nu uita să treacă în rândul priorităților calea ferată. Așadar, compensațiile adecvate difereau în viziunea celor întrebați.

În această primă parte a studiului ne vom rezuma la prezentarea discuțiilor politice parlamentare care au configurat problema compensațiilor în perioada 1862-1874, monopolizate de chestiunea Curții de Casație în 1862, 1866-1867, urmând ca în a doua parte a articolului (rezervată numărului următor al revistei „Archiva Moldaviae”) să prezentăm detaliile și impedimentele apărute în dosarul compensațiilor, care se încheie la începutul secolului XX.

* * *

La finalul anului 1861, deputații moldoveni îi cereau lui Al. I. Cuza, cu prilejul ultimei întruniri la Iași, să ia măsuri pentru apărarea intereselor locale ale Moldovei²⁹. Entuziasmul unirii se estompase puternic, iar notabilitățile ieșene, funcționărima și cercurile comercianților, parcă trezite „din o lungă aiurare”³⁰, înțelegeau că urmau să se confrunte cu o situație fără precedent, imprevizibilă prin efecte: transferul structurilor de putere și pierderea instituțiilor. „Văduvită de domnie”, capitala Moldovei era obligată să accepte perspectiva periferizării. După Convenția de la Paris, Curtea de Casație trebuia să aibă reședința la Focșani, iar când moldovenii au văzut că intenția era să fie stabilită la București, au început să strângă semnături pentru instalarea ei la Iași, potrivit ziarului „Viitorul”³¹. De ce s-au focalizat moldovenii pe Curte, ce reprezenta instituția și care erau rațiunile confruntării pe localizarea ei? Controversele în jurul transferului se înscriu în contextul construcției dificile a României în conformitate cu principiul națiunii indivizibile ce respingea descentralizarea și federalismul. Pentru regionaliști, amplasarea ei în Iași ar fi „păzit o reciprocitate reală și o relație între Moldoveni și Munteni pe un principiu de egalitate” cu Bucureștii, care avea Guvernul, Domnul și Adunarea. Iașul să fie vizitat de munteni, să „se învețe a se cunoaște unii pre alții în țările lor. O reciprocitate de comunicație ca aceasta ar fi avut un avantaj și moral și material pentru ambele țări”³². Centraliștii nu credeau că mai trebuia să existe „moldoveni” și „munteni”, ci doar „români”, iar Curtea reprezenta garanția unității statale; acceptarea plasării la Iași însemna recunoașterea a două capitale, deci „dualismul

²⁹ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 481.

³⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIII, p. 118.

³¹ *Ibidem*.

³² *Prescript verbal atingătoriu de mijloacele înfloririi Iașilor, făcutu de comercianți, meseriași și fabricanți în prefectura de Iași din ordinul Ministeriului de Interne*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1863, p. 14.

în corpul națiunii” și existența unei rivalități politice între București și Iași, Moldova și Valahia. Unirea nu se manifesta numai prin localizarea teritorială a instituțiilor, ci prin concentrarea instituțiilor autorității politice, a puterii³³.

Înainte de instalarea Curții de Casație la București, Panait Cazimir propunea, în 28 februarie 1862³⁴, alături de nouă deputați moldoveni, stabilirea sediului la Iași drept „o compensație” pentru pierderile suferite de acest oraș, inițiativă reluată și de Dimitrie G. Văsescu la 9 martie³⁵. Dezbaterile din Cameră din 14 martie relevă o sciziune profundă de viziune între deputații moldoveni. O parte a grupului politic de la nord de Milcov solicita dovezile unor cedări ale valahilor, ca o demonstrație de înțelegere și apreciere a sacrificiilor Iașului, în timp ce o altă parte, minoritară dar mai influentă – Mihail Kogălniceanu, Anastasie Panu și Gr. M. Sturdza –, susținea o centralizare completă la București. De altfel, nu numai grupul moldovenilor era profund dezbinat; argumentele contrare îi separau în tabere adverse și pe munteni. Raportul delegaților secțiunilor referitor la propunerea lui Panait Cazimir pentru așezarea Curții de Casație la Iași era citit de Mihail Kogălniceanu. Secțiunea I lăsa Guvernului și Adunării dreptul să decidă, secțiunea II se pronunța în favoarea Iașului, secțiunea III respingea propunerea, dar o înlocuia cu o contrapropunere, un plan de compensații gândit de M. Kogălniceanu, susținut de Manolache Costache Epureanu, C. A. Cottescu și Mihail Marghiloman³⁶; secțiunea IV cerea să se consulte Guvernul mai întâi, iar secțiunea V a lăsat decizia la inițiativa Executivului. Prin urmare, situația părea în această fază legislativă relativ echilibrată, urmând ca amplasarea Curții de Casație să se decidă în Adunare.

La 1862, Kogălniceanu se manifesta ca un centralist rigid și încrezător în beneficiile unirii. Centralismul fără rezerve urma să fie taxat de adversarii săi ieșeni, cum era Theodor Codrescu, ce a reținut și pus la dispoziția posterității celebra frază rostită de Kogălniceanu în decembrie 1863 „că mai bucuros ar fi să vadă crescând iarbă pe ulițele Iașilor, decât să consimtă la strămutarea Curței de Casație la Iași”³⁷. O povară de imagine, pe care, ani de zile, în campaniile electorale ulterioare, Kogălniceanu va încerca să o repare în ochii ieșenilor. La alegerile din primăvara lui 1869, promitea într-o telegramă adresată primarului de Iași, Ioan Antoniadu: „Mă voi sili ca, sub administrațiunea mea, să nu crească iarbă pe stradele Iașilor, căci atunci aru crește și în casa mea părintească”³⁸. În spatele propunerii amplasării Curții de Casație la Iași, Kogălniceanu credea că se aflau doar foști separatiști lipsiți de viziune, agățați de frustrări pentru a-și asigura continuitatea politică. Mai târziu, cum vom vedea – după adâncirea crizei Iașului și experiența guvernării din timpul lui Al. I. Cuza, a epurării

³³ Silvia Marton, *op.cit.*, p. 349.

³⁴ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 53, p. 7-8.

³⁵ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 58, p. 6.

³⁶ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 63, p. 3.

³⁷ Theodor Codrescu, *Uricariul*, vol. XII, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889, p. 400.

³⁸ „Curierul de Iași”, 30 martie 1869, p. 1.

moldovenilor din aparatul central la 11 februarie 1866, dar și a blocajului politic întâmpinat în două rânduri la validarea mandatului de deputat –, entuziasmul față de responsabilitatea politică valahă i se temperează, preluând chiar ideea mutării Curții de Casație la Iași.

La 1862, propunerile compensatorii avansate de Kogălniceanu în Adunare se refereau la următoarele aspecte:

1. Menținerea și dezvoltarea școalelor superioare și inferioare din Iași, și îndeosebi dezvoltarea Universității; 2. Întemeierea Iașilor ca antrepozit liber de mărfuri; 3. Înjumătățirea impozitului fonciar până la o nouă evaluățiune a imobilelor; 4. Desființarea accizelui pe vin pământean și a contribuțiunei pusă pe acest articol în folosul statului. Asemenea desființarea harabagilecului [harabagilâc – n.n., M.C.], care este una din cele mai mari împiedicări puse comerciului și libertății comunicațiunelor; 5. Stimularea lucrărilor publice din Iași și îndeosebi isprăvirea catedralei și a cazarmei de la Copou; 6. Completarea liniilor de șosele ce sînt încă (în) pregătire între Iași și Botoșeni, asemenea și între Iași și Roman, precum și construcțiunea șoselei până la Sculeni; 7. Curățirea Prutului pînă la Țuțora spre a se face navigabil pentru vase atît cu vapor, cît și cu văluri; 8. Așezarea unei Camere de Comerț și promulgarea legii cambiale; 9. În sfârșit, grabnica construcțiune a unei căi ferate³⁹.

În opoziție cu Mihail Kogălniceanu, câțiva reprezentanți moldoveni puneau în evidență efectele negative ale centralizării. Dimitrie G. Văsescu, delegat al minorității delegaților pe legea din 1862, dezvoltă argumentele unei platforme administrative descentralizatoare, arătând că „separatiștii” rămăseseră o partidă care profita de situația existentă, găsind argumente în decăderea Iașilor, a decepțiilor „care ușor se pot naște din jignirea intereselor materiale”. Potrivit lui, ieșenii mai aveau „amorul propriu și nobila ambițiune de a avea în sânul lor Curtea de Casație ca cel mai suprem tribunal judecătoresc” până la înființarea căilor ferate care să lege Iașul de București. În ordine cronologică, Văsescu era primul care enunța un set de argumente ce vor fi reluate și dezvoltate în anii următori. Un prim argument moldovenesc era acela că principiul unirii nu cerea ca instituția Curții de Casație să fie „numai decît în București”; așezarea la Iași ar fi fost un „mijloc de consolidare a unirii, în vreme ce respingerea propunerii susținute de mai bine de 2/3 din deputații Moldovei” ar fi „sămânța dezbinării zvârlite pe pământul unirii”. Apoi, din punctul de vedere al echilibrului puterilor în stat, ideea înființării la București, sub supravegherea Guvernului, era incompatibilă cu independența instituției și aceste chestiuni țineau de onorabilitate, știința și independența membrilor; o altă obiecție se referea la existența unei opinii publice puternice la Iași, întrucât aceasta a mers chiar înaintea Bucureștilor⁴⁰.

³⁹ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 63, p. 3. Vezi pe larg în M. Kogălniceanu, *Opere*, III, partea a II-a, *Oratorie I, 1861-1865*, text stabilit, note introductive și comentarii de Vladimir Diculescu, București, Editura RSR, 1987, p. 125. Vezi și *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 68, p. 7-8.

⁴⁰ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 63, p. 5.

El introducea în dezbaterile parlamentară și un exemplu menționat frecvent în ideile moldovenilor despre descentralizare, acela al Italiei, unde Curtea de Casație fusese oferită drept compensație orașului Torino, după ce, prin unirea Piemontului cu Lombardia, instituția ajunsese un timp la Milano. Alt exemplu era Belgia, care avusese o vreme Curtea la Anvers pentru „înflorirea acestui oraș” și numai după îmbunătățiri a fost dusă la Bruxelles. Cu alte cuvinte, alte state civilizate care „au vărsat sângele lor pentru unire nu au făcut aceasta din motive de separatism”⁴¹. Mai târziu, se înmulțeau exemplele din spațiul european unde descentralizarea funcționa benefic. Când capitala Imperiului Rus a fost mutată la Petersburg, Moscova și-a păstrat o parte a statutului rămânând locul încoronărilor; în Prusia, același exemplu: Berlinul era capitală, iar la Königsberg se făceau încoronările în avantajul comerțului și industriei; Saxonia avea reședința administrativă la Dresda, dar „a doua capitală”, cea comercială și industrială, era la Leipzig; Uniunea dintre Suedia și Norvegia avea capitala la Stockholm, dar Kristiania [Oslo], capitala Norvegiei, nu rămăsese „în ruinare”⁴² etc.

Kogălniceanu alegea la 1862 să-l combată pe Văsescu:

Deși am lucrat pentru unire și țin a se consolida, dar am cerut totdeauna și cer ca Moldova și Iașul mai ales, care a făcut sacrifice pentru această Unire, să nu rămână în părăsire. Dar n-am socotit că instituirea Curții de Casație ar fi mijlocul cel mai nemerit de a asigura prosperitatea orașului. De aceea noi am zis numai că trebuie a plăti un tribut sentimentelor unioniste și patriotice ale ieșenilor prin măsurile ce am arătat⁴³.

Era perioada în care Kogălniceanu era convins că stabilirea Curții de Casație la Iași nu ar alina suferințele „fostei capitale a Moldovei, ci ar satisface interesele avocaților care vor să-și pledeze procesele la doi pași de casă, iar nu la 28 de poște și ajută pe alții care vor să-și facă trebușoarele”⁴⁴.

Panaït Cazimir, inițiatorul amendamentului, consemna schimbarea bruscă a atmosferei „frățești” din ședința Camerei. Susținea că „persoana sa a fost sfâșiată în toate modurile”, iar misiunea îi era foarte grea, întrucât avea în față un *parti pris*⁴⁵. În mândria sa de „sincer unionist” în care se considera lovit, el indica exemple prin care alte state au ales să-și consolideze unirea, precum Italia. Cazimir aprecia contra-propunerile lui Kogălniceanu „niște mijloace evazive”, iar „lucrările foarte anevoie de realizat”. Credea că liniile ferate nu se puteau face decât în trei-patru ani, iar navigabilitatea pe Prut era și mai greu de estimat; în plus, din înființarea antrepozitului, „Iașul nu poate trece un profit din cauza

⁴¹ *Ibidem*, p. 6-7.

⁴² *Prescript verbal atingătoriu de mijloacele înfloririi Iașilor*, p. 9-10.

⁴³ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 63, p. 6-7.

⁴⁴ Andrei Rădulescu, *Cercetări privitoare la înființarea Curții de Casație în România*, în AAR.MSI, t. XIV, p. 270.

⁴⁵ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 63, p. 7.

poziției sale; tribunalele comerciale – nu pot fi de folos, dacă comerțul s-ar stinge cu totul”.

Tensiunea acestor discuții era marcată de o ostilitate aproape fizică. Cazimir devoala o campanie de intimidare a cărei țintă devenise. După o clasică acuzație că era „un separatist ascuns”, el respingea ideea că a luat parte la vreun „act anti-național” și acuza existența „unei apostrofări curioase”⁴⁶, aceea că, în diverse întâlniri informale, muntenii afirmău că la Iași era „cuibul separatiștilor, că sunt buni de împușcat”⁴⁷. Informația era prețioasă, pentru că prefigura, în viziunea valahilor, regimul violenței legitime pe care statul era îndreptățit să o utilizeze împotriva celor etichetați drept „separatiști”. Pe de altă parte, observăm nu doar că însăși descentralizarea era condamnată în termeni etici, ca imorală și nedemnă în raport cu unirea și considerată o formă de separatism ascuns, dar și că unioniștii iacobini valahi semantizau abuziv unionismul, suprapunându-l centralismului⁴⁸. Dimpotrivă, descentralizatorii moldoveni, precum Cazimir, priveau Curtea de Casație la Iași ca o formă de întărire a unirii, ca un sprijin moral acordat ei prin satisfacerea intereselor locale, ale Iașului. „Un om ce vine în toată curățenia cugetului său – arăta P. Cazimir – să facă o propunere nevinovată, ce poate fi mărturisită de toate inimile bine simțite, de toate duhurile bine cugetate, nu este un trădător de patrie”. Ca să-și dovedească buna credință, Cazimir citea o depeșă, primită din partea Consiliului local Iași, subscrisă de 790 de ieșeni⁴⁹. Deputatul lua apărarea celor care au subscris depeșa, acuzați de centraliști că erau „niște avocaței fără nici o opinie publică”; el apelează la

⁴⁶ *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 64, p. 1.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 2.

⁴⁸ Adrian Cioflâncă, *op. cit.*, p. 121-123.

⁴⁹ „Comuna Iași, reprezentată de noi, după actul depus de municipalitate, vine a vă mulțumi pentru motiunea ce ați făcut în parlament, sprijinind ca Curtea de Casație să fie în Iași și de asemenea mulțumim tuturor D.D. Deputați care v-a însoțit în acest op din viață pentru politica Iașului, căci în D-voastră, ca și Domnii Deputați de mai sus, recunoaștem simțirea acea de mult preț a se apăra de ruină a comună ca Iașu, comuna de unde a eșit și s-au încarnat ideea de înfrățire comună. Rugăm totodată se urmați mai departe cu sprijinul călduros, făcându-vă și către ceilalți D-ni Deputați interpretul nevoiei de a se avea zisa curte în Iași, nevoia zicem în proporție cu riscul ce amenință comuna, în proporție cu căderea de istav a capitalilor fonciere, în proporție cu nemulțumirea ce poată să succedă când numai comuna Iași va rămâne sacrificată. În fine puteți pe D-ni Deputați în o simțire adevărat frățească ca din Înălțimea missei D-voastră să nu uitați că odată cu interesul patriotic trebuie a nu jigni și interesul material, pentru că comun puindu-se pe târâmul de echitate este în tot dreptul a pretinde chiar de la frați mica asta mângâiere de trecutul plin de fapte laudabile în avantajul frăției, asemenea încredințați fie care în genere pe de o parte că dacă comuna Iași au fost emisă pentru frăție nu va perde nici cum din vedere a respecta astă frăție și în viitor măcar ar avea la ea curtea de casație; pe de alta iar prin instalarea curții de casație în Iași, nu se va naște o idee de separatism, ci va rămâne comuna în strânse idei de înfrățire, aceasta este stăruința noastră, faceți întrebuintare de ea și nu vom lipsi a vă păstra via recunoștință serbând odată cu instalarea Curții de Casație în Iași numele sprijinitorilor interesului Comunei (A. Cere, I. Corjescu, P. Cornescu, K. Corjescu, P. Cristea, D. Lăzărescu, S. Baldovici)”. Vezi *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 64, p. 2.

[...] stânga, la acea parte din Cameră înfocată pentru liberalismul ce reprezintă totdeauna în parlament elementul ultraliberal [...] să depărteze preocupățiunea ce are că această propunere ar slăbi cauza națională sau ar jigni importanța politică din afară a Statului Român; căci nu este vorba decât de a da un ajutor moral și material pentru consolidarea unirii⁵⁰.

Societatea ieșeană era profund divizată. Unioniști „vechi”, nesatisfăcuți de rigiditatea și optica Bucureștiului (Costache Rolla, Theodor Codrescu), se coalizaseră cu foști „separatiști”, pe o platformă descentralizatoare, precursora a unor forme de regionalism. Fluiditatea și fragmentarea opțiunilor societății ieșene era exprimată și în Adunare. Kogălniceanu, de exemplu, punea la îndoială faptul că semnatarii depeșei amintite de Cazimir ar fi reprezentanții adevărați ai comunei și susținea că printre semnatori ar fi un fost „secretar de-al lui Vogoride când se persecutau unioniștii”⁵¹. Kogălniceanu arăta că a primit și el o altă depeșă de la Iași, semnată de mai multe persoane onorabile, foști consilieri municipali, foști deputați, foști directori de ministere, profesori etc., care cereau apărarea intereselor materiale ale Iașului, dar nu prin intermediul Curții de Casație, „căci aceasta nu interesează decât pe avocați, ca să poată pleda la doi pași de casele lor”. Pretindea că nu acuzase niciodată pe nimeni de separatism și avea depeșe despre dezordini iscate în Iași „sub inspirația președintelui Municipality [Teodor Burada – n.n., M.C.⁵²], că s-a luat portretele lui Kogălniceanu și Panu ca să se ardă în efigie. Eu am în Iași femeia și copil și mă tem pentru dânșii”. În final, Kogălniceanu pleda pentru stabilirea curții la București, unde trebuiau „centralizate toate corpurile mari ale statului”, iar Iașului să i se facă îmbunătățirile materiale de care are trebuință⁵³.

Disputa moldovenilor – să-i spunem, cu rezervele de rigoare, o dezbatere *avant la lettre* între regionaliști și centraliști – era întreruptă de intervențiile a doi munteni, care, lesne de înțeles, susțineau varianta unui centralism fără compromisuri. Prim-ministrul Barbu Catargiu anunța interesul de a acorda Iașului ceea ce-i trebuie, dar amintea motivul pe care Guvernul nu-l luase în considerare în privința amplasării curții: orașul se afla într-o „margine extremă”, greu accesibilă pentru cei din extremitatea cealaltă a țării, Oltenia. Într-o logică exclusivă de partizanat politic, Catargiu le atrăgea atenția unioniștilor că „grupa separatiștilor” urmărea „răcirea între noi”, prin lansarea unei dezbateri despre amplasarea Curții de Casație la Iași. În discuție intervenea tăios și principele G. Știrbei, respingând ideea compensațiilor după modelul italian, fiindcă, spunea el, Italia nu avea un centru pentru că nu „avea o capitală”. „Deputații care au subscris propunerea – acuza Știrbei – vor să aibă două capitale: Iașii și Bucureștii”. Întrebându-se ce-i lipsea statului ca să fie o Românie „tare”, el

⁵⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁵¹ *Ibidem*, p. 4.

⁵² Vezi N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică, socială, ilustrată*, p. 371.

⁵³ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorulu”, nr. 64, p. 4.

credea că tocmai „centralizarea puterilor, care face puterea unui Stat”, și avertiza că totul putea eșua în separatism:

Dacă o veți transporta la Iași, departe de puterea executivă, la umbra inamovibilității sale, mă tem că Curtea noastră de Casațiune să nu se crează acolo departe o putere necunoscută, mai mare, să nu devină Parlamentul lui Ludovic XIV, care refuza de-a recunoaște autoritatea, și mi-e frică, d-lor, să nu ajungă acolo încât să poată veni un Ludovic XIV și să o dea afară cu biciușca.

El îl acuza pe Cazimir că, prin depeșele telegrafice, „a excitat spiritele în Iași, a vrut să exerseze o presiune asupra acestei Adunări”⁵⁴.

După scurtele, dar provocatoare atacuri muntene, moldovenii se dezlănțuiau printr-o serie de intervenții ce urmăreau să demonteze discursul centralist ce distorsiona realitatea solicitărilor prin identificarea peste tot a intrigilor separatiștilor. De pildă, viitorul locotenent domnesc de la 1866, care va contribui ulterior la reprimarea mișcării separatiste de la 3/15 aprilie, Lascăr Catargiu, spunea că subscrisesse pentru instalarea Curții la Iași, iar muntenii n-ar mai fi stat la îndoială dacă „ar fi văzut stăruințele tuturor respectabililor cetățeni din Iași la pornirea spre București”. De asemenea, el protesta împotriva credinței lui Kogălniceanu că propunerile ar „avea alte scopuri ascunse” și că nici secretarul lui Vogoridi, nici evreii nu l-au determinat să o subscrie⁵⁵.

Iași – o nouă Vendée la orizont

Ceea ce nu acceptau sau nu înțelegeau muntenii, din rațiuni diverse, era reformularea agendei și a loialităților patriotice ale foștilor separatiști moldoveni dinainte de 1859, pe măsura reconfigurării identității lor politice și adaptarea modalităților de acțiune la realitatea unui stat unificat. Atașamentul separatiștilor față de un stat la apariția căruia se împotriviseră era suspect *in perpetuum*, dar e cert că ei nu rămăseseră încremeniți în „proiectul” dinainte de 1859 și căutau niște formule de acomodare. Cu trecerea vremii, au găsit, paradoxal, puncte comune de vedere cu dezamăgirile foștilor unioniști deranjați de centralismul fără rest și iacobinismul majorității muntenilor. Pentru munteni era comod și util politic să eticheteze această nouă solidaritate în jurul intereselor moldovenești ca pe o etapă mai rafinată a conjurațiilor separatiste. Ei profitau de semantizarea termenului de „separatist” prin aceea de insurgent/trădător/anti-național, pe care mulți moldoveni au încercat, fără succes, să o deconstruiască în deceniile următoare. Relevant era cum Dimitrie Văsescu combătea acuza:

Chiar separatiștii, după împlinirea Unirii, sunt unioniști, căci cred că ceea ce s-a făcut ar fi nenorocire de a jigni cât de puțin. [...] Un separatist a zis „am lucrat contra Unirii, dar acum de vreme că s-a făcut trebuie s-o susținem, căci acum, lucrând contra ei, lucrăm contra intereselor noastre comune”. Și în fine nu știu

⁵⁴ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 4.

pentru ce aruncăm atâtea vorbe rele asupra separatiștilor; dacă au susținut un principiu opozit nouă, ei poate l-au susținut cu aceeași convicțiune ca și noi că fac bine patriei lor. Prin urmare, resping toate invecitivele ce se aruncă asupra unei părți din compatrioții noștri. Eu nu văd în propunere decât un spirit de fraternitate, de simpatie⁵⁶.

Totodată, el ataca raționamentul potrivit căruia prin amplasarea Curții de Casație la Iași „s-ar vătăma unirea, nu doar interesele ieșenilor”. Oamenii de stat din Adunare nu erau datori doar să declare un principiu – observa extraordinar Văsescu –, ci trebuiau să știe „a-l introduce în inimile oamenilor, ca să prindă rădăcină”. Acest proces, de câștigare a inimilor moldovenilor, părea într-un impas major și greu de rezolvat.

La rândul său, principele Gr. M. Sturdza, deși nu subscriesese la proiectul stabilirii Curții de Casație la Iași, protesta împotriva etichetării ca „separatiști” a celor 23 de deputați moldoveni (din 28 semnatori ai legii). Jignit în patriotismul moldovenesc, afirma că nu exista

[...] nici un cuvânt pentru a considera pe deputații de dincolo de Milcov ca separatiști, ca federaliști, și orașul Iași ca o Vendée contra căreia ar trebui să trimitem tunurile noastre [...]. Dar, dacă în adevăr s-ar ivi vreodată un partid separatist, o Vendée, fie aici, fie dincolo de Milcov, nu cred că va fi unul din noi care să nu fie gata a se pune în fruntea coloanelor care vor merge a înăbuși chiar în sânge orice încercare de separatism⁵⁷.

Din acest punct de vedere, centraliștii moldoveni și munteni păreau să fie de acord.

Ceea ce observăm în dezbaterile deputaților centraliști era schimbarea completă a atitudinii reverente față de Iași, „leagăn al unirii”. Potrivit iacobinismului muntenesc, fosta capitală căpătase tușele groase ale unui oraș cu potențial turbulent, „cuib de separatiști”, ce revendica avantaje și concesiuni cu supramăsură, corupt pe deasupra de interesele evreiești, prin urmare incapabil să găzduiască instituții esențiale ale statului național. Era doar începutul unei suprapunerii de reprezentări negative peste blazonul unionist, în cea mai mare parte fabricate de centraliștii munteni, dar propagate și de moldoveni. Iașul devenise pentru munteni o bătaie de cap, o comunitate contestatară, pe care nu reușeau să o convingă să treacă la „calea cea bună”, să o pacifice, fiindcă ridica obiecții neașteptate, blocând realizarea rapidă și facilă a luminosului stat unitar și centralizat. Dar tocmai acțiunea de centralizare se făcea vinovată de periferizarea Iașului. Prin plecarea la București a celor mai înstăriți și energici moldoveni, se lăsa liber câmpul de acțiune dinamice și întreprinzătoarei comunități evreiești, care, în contextul unui oraș văduvit de instituții, putere și finanțe, căpăta brusc o relevanță neașteptată⁵⁸.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁵⁷ *Protocoalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorul”, nr. 65, p. 2.

⁵⁸ Mihai Chiper, „Iașii sub cuțitul hahamului”. *Antisemitism economic în prohibiția cârnii trif (1867-1868)*, în AII, tomul LII, 2015, p. 10-35.

Anastasiu Panu, care nu subscriesese petiției moldovenilor, confirma interesul opiniei publice din Iași, dovedit printr-o depeșă primită personal: „Ieșanii blasfămă ora în care te-au ales mandatariu, ei jură a nu te mai alege, fiindcă ai combătut instalarea Curții de Casațiune aice”⁵⁹. Într-un discurs ale cărui argumente vor fi deseori invocate în demonstrația muntienilor/ centraliștilor, în anii 1866 și 1867, împotriva mutării la Iași a Curții, el susținea că amplasarea la București ar însemna să lucreze „lesne” cu Guvernul. Panu acuza corupția din Iași:

Curtea de Casațiune trebuie să fie la București, și convicțiunea mea se întărește cu atât mai mult când mă report cu cugetarea la toate scandalurile urmate în diferitele noastre tribunale din Iași, când mă report cu cugetarea la indivizii aceia care vindea și cumpăra dreptatea în coridorile palatului administrativ, cum vor sta acum la scara palatului așteptând pentru ca se profite de nemernicia lor.

Pe de altă parte, Panu se oprea asupra „presimțirilor” rele pe care unii le aveau prin „pierderea Moldovei în Unire”.

De unde vin dar aceste triste presimțiri? Cea mai mare parte din perspectiva sistemului de centralizare administrativă ce presupune că va rezulta din această unificare, dâșii cred că toate se vor sacrifica unui asemenea sistem, că interesele particulare precum cele opștești departe de a se afla în siguranță, deplinătate, înlesnire și grăbire spre îndeplinirea lor, nu vor întâmpina decât întârziere, piedici, complicațiuni, incertitudine și scumpete în urmărirea soluțiilor; ei se pare vor fi siliți a veni la București pentru cea mai mică treabă, că interesele și drepturile lor sunt compromise dacă nu pot să le apere de aproape. Dâșii văd în această perspectivă ruină prin cheltuieli și strămutare, ruină prin depărtarea centrului administrației. De aici apoi pierderea tuturor drepturilor pentru Moldova, pierderea tuturor avantajelor pentru moldoveni⁶⁰.

El cerea ca viitoarea administrație să fie propice tuturor drepturilor și intereselor legitime, sistemul de centralizare să nu aibă nimic speculativ și să fie cu totul practic, iar „puterea centripedă” să fie cumpănită cu „puterea care va sta departe de centru”, astfel încât „nici o individualitate particulară sau colectivă din societatea română nu va pătimi, nici de atrofie prin depărtarea sa de centru care este dătător de viață și de impulsie; nici de parazisim prin absorbire”⁶¹.

În discuțiile finale, dinaintea votului, I. C. Brătianu se declara de acord cu propunerea lui M. Kogălniceanu, care „cuprindea lucruri mult mai interesante pentru Moldova, decât înființarea Curții de Casațiune la Iași”. Se supunea la vot secret propunerea lui Cazimir, fiind respinsă cu 52 bile albe și 35 negre⁶². Ieșenii, supărați, ardeau în public portretele lui Kogălniceanu și Panu și îi înștiințau telegrafic că nu îi vor mai alege niciodată deputați⁶³.

⁵⁹ *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative, 1862*, supliment la „Monitorul”, nr. 65, p. 3.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 5.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 6.

⁶³ Andrei Rădulescu, *Cercetări privitoare la înființarea Curții de Casație în România*, în AAR.MSI, t. XIV, p. 269-272; vezi și T. W. Riker, *op. cit.*, p. 431; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 486.

Eta parlamentară din martie 1862 a discuțiilor despre compensații a fost doar un început al numeroaselor inițiative, memorii, petiții ce vizau planuri de redresare a situației fostei capitale. Se institua și o comisie în 1863 la sugestia prim-ministrului M. Kogălniceanu⁶⁴, dar în realitate, observă A. D. Xenopol, „nu se făcea nimic”, iar legile pentru îmbunătățirea Iașului „se înfundă în saltarele Camerei”⁶⁵. Cu excepția Legii contribuției financiare din 31 martie din 1862 privind înjumătățirea impozitului agricol pentru Iași la 2%, față de 4% (art. 4)⁶⁶, restul inițiativelor rămâneau fără concretizare.

Rezumând perioada 1862-1866, putem spune că interesele moldovenești erau afectate de o criză economică și socială care lovea cu forța unui război. Tranzacțiile comerciale se diminuaseră în Iași cu 70% în 1862 față de 1861, iar valoarea imobilelor căzuse drastic între 1860 și 1862, de la 6.000 la 1.700 de galbeni⁶⁷, arată un memoriu al comercianților și meseriașilor. Argumente asemănătoare, în funcție de experiențele fiecăruia, erau aduse în dezbaterile parlamentare. În 1867, Nicu Catargiu estima că prețul moșiilor scăzuse la jumătate; valoarea caselor proprietarilor se redusese de la 5.000 la 1.000 de galbeni, în timp ce negoțul și chiria prăvăliilor se prăbușiseră la o treime din valoarea de dinainte de unire⁶⁸. Kogălniceanu vorbea de o decadentă a proprietăților cu neputință a se calcula:

Case din Iași care făceau odată zece mii galbeni astăzi [1867 – n.n., M.C.] abia fac două mii. Proprietățile imobile din giurul Iașilor care făceau 30.000 galbeni au scăzut la a patra parte, la 7 mii, și venitul lor asemenea a scăzut în proporțiune⁶⁹.

În concordanță cu aceste opinii, și Panait Cazimir estima scăderea valorii proprietăților la 1/3 din valoarea lor dinainte de unire, însă în contextul discuțiilor politice din 1867 despre strămutarea Curții de Casație la Iași se observa deja un alt trend: „[...] cei care își vând casele pun o condițiune în contract, că dacă se va transfera curtea de casație la Iași să i se dea atât mai mult”. Așadar, piața dădea semne de revenire numai la zvonul că unele instituții centrale vor fi transferate în fosta capitală⁷⁰.

Criza economică confirma cele mai negre profeții ale foștilor separatiști și, nu e de mirare că, în aceste ape agitate, funcționalitatea unirii era pusă la îndoială. Istoriografia oferă întâietate explicațiilor externe (privind acțiunile anti-unioniste rusești⁷¹) și dorințelor de domnie (înfumurate sau veleitariste ale

⁶⁴ Vezi *Dorințele Înaltei Comisiuni Consultative atingătoare de înflorirea Iașilor*, în Theodor Codrescu, *op. cit.*, p. 375-400.

⁶⁵ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIII, p. 238.

⁶⁶ MOF, nr. 85, 18 aprilie 1862, p. 351.

⁶⁷ *Prescript verbal atingătoriu de mijloacele înfloririi Iașilor*, p. 6.

⁶⁸ MOF, nr. 59, 14/26 martie 1867, supliment, p. 347.

⁶⁹ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 353.

⁷⁰ MOF, nr. 85, 14/26 aprilie 1867, p. 509.

⁷¹ Vezi Mihai Dimitrie Sturdza, *Rusia și tentativele de despărțire a Principatelor Române (1864-1866)*, în idem, *Rușii, masonii, mareșalul și alte răspântii ale istoriografiei românești*,

lui N. Rosetti-Roznovanu) pentru a descrie cauzele dezvoltării și virulenței separatismului manifestat la 3/15 aprilie 1866, dar e greu de crezut că planurile care dinamitau unirea ar mai fi avut un mediu propice de dezvoltare în condițiile unei evoluții economice mulțumitoare și a unei relații satisfăcătoare cu Bucureștiul. De fapt, primii care făceau gesturi de respingere erau muntenii⁷², care declanșau un val de persecuții în aparatul de stat în contextul detronării lui Al. I. Cuza. Odată cu 11 februarie 1866, pe lângă faptul că își pierduse domnitorul, Moldova se vedea aproape exclusă din administrația de la București: „februariștii” declanșau o epurare feroce a moldovenilor – considerați cu precădere „oameni ai vechiului regim” –, estimată la peste 90% din numărul celor introduși în aparatul de stat de guvernul Barbu Catargiu la începutul anului 1862. La Ministerul Lucrărilor Publice, din 20 de moldoveni, mai rămăsese unul singur! O parte dintre moldovenii epurați, lipsiți de mijloace bănești, s-au întors pe jos la Iași, „întinzând mâna și cerșind”⁷³.

Începută la București, epurarea moldovenilor a fost continuată cu posturi în care până atunci nici nu încăpuse în discuție că ar fi putut călca picior de muntean. Temător de o rupere a unirii, Bucureștiul a muntenizat în acest interval posturile de comandă ale armatei (unde, urmare a acestui tăvălug, proporția ofițerilor moldoveni în pozițiile superioare a rămas, în tot secolul al XIX-lea, net inferioară față de cei proveniți din Muntenia și Oltenia⁷⁴), magistrații unor

București, Editura Compania, 2013, p. 52-97; V. Russu, *Viața politică în România (1866-1871)*, vol. I, *De la domnia pământeană la prințul străin*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, p. 25-27 și 72.

⁷² Sunt șocante în acest context stereotipurile retorice generate de „monstruoasa coaliție”, care-i învinuia pe moldoveni de a fi autorii loviturii de stat de la 2 mai 1864. Într-o corespondență diplomatică de la București, către „Mémorial diplomatique” din Viena, se afirma: „[...] este dureros pentru mine, care am fost un mare partizan al unirii, să viu să constat astăzi că Muntenii plătesc foarte scump această unire și că singurul efect, singurul rezultat al intrării Moldovenilor în această țară, a fost o corupție care, plecând de la guvern, a cuprins toată societatea, viciu care sporește fiecă zi și care sparie toate partizile. Mari și mici învinovățesc cu glas tare pe Moldoveni. Oameni schimbători și fără principii, deprinși a trăi în o neorânduială scandaloaasă, crescuți de Jidovii galițieni care au devenit îndreptătorii și adese ori stăpânii averilor lor, adăpați de toate viciile Slavilor și ale Turcilor vecini lor, Moldovenii au dat năvală în Muntenia, ținându-se de principele Cuza, au pus mâna pe toate funcțiile cele mari, civile și militare, au importat aici toate obiceiurile de agiotaj și șantaj din Iași; au făcut din București și din fiecare minister un iarmaroc urieș, deschis la toate concurențele. Proteguiti de principele Cuza, căruia slujesc de sprijin, Moldovenii, intrați ca biruitori în urma alegerii domnului moldovan, tratează astăzi pe munteni ca biruiți și sapă în fiecă zi fără a o ști, clădirea unirii. Toți muntenii fără excepțiune regretă astăzi cele ce au făcut în privirea Moldovei și nici unul nu ar mai vota astăzi pentru unire, dacă ar fi să reînceapă”. Vezi A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 36-37.

⁷³ Vezi cifrele avansate de M. Kogălniceanu în MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 353.

⁷⁴ Din cei 154 de ofițeri demisionari la 11 februarie, ca un act de onoare, mare parte erau moldoveni. Vezi I. G. Valentinianu, *Din memoriile mele. O pagină de istorie modernă. Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza Vodă. 1850, 1866, 1873*, București, Tipografia modernă Gr. Luis, 1898, p. 115-117; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 85. Proporția la 1892, realizată după extrase din anuarul militar, era următoarea: un singur moldovean din 16 generali, 12 moldoveni din 63 de colonei, 5 moldoveni din 28 de locotenenți-colonei de infanterie, 16 moldoveni din 91 de maiori de infanterie; 3 moldoveni din 11 locotenenți-colonei de cavalerie, 4 moldoveni din

instanțe judecătorești, rețeaua de prefecti din Moldova⁷⁵ – chiar la Iași a fost numit la prefectură munteanul Ștefan Golescu⁷⁶. Loialitatea moldovenilor față de proiectul unionist nu doar că era pusă la modul general sub semnul întrebării, dar devenise un pretext concret de persecuție politică. Nu era prin urmare de mirare nașterea impresiei unei mișcări de „anexare” forțate, și nici faptul că prin Iași apăreau proclamații în care se arăta că „moldovenii nu vor mai tolera un Muntean în treburile Moldovei sau în magistratură, armată și biserică. Muntenii să se întoarcă nesupărați de unde au venit [...]”⁷⁷.

Nu vom insista aici asupra evenimentelor separatiste de la 3/15 aprilie⁷⁸ și a implicațiilor represiunii. Autoritățile și unioniștii centraliști au preferat să învinovățească intrigile și banii rusești⁷⁹ ori ambițiile de domnie ale lui N. Rosetti-Roznovanu. Dar „pacificarea” Moldovei era o cu totul altă provocare, necesitând acțiuni convingătoare de politică economică și compensatorie. Ca dovadă că principalul combustibil al nemulțumirilor locale ținea strâns de eșecul economic și centralizarea excesivă, ca niciodată până atunci, speriată de amploarea revoltei de la Iași, de pericolul împiedicării aducerii Principelui străin, elita politică munteană devenea conciliantă și receptivă la doleanțele ieșenilor.

Guvernul condus de Ion Ghica s-a grăbit să facă promisiuni, prin adoptarea unei „înalte rezoluții”, aprobate rapid de Locotenența Domnească la 18 aprilie 1866. Rezoluția promitea scăderi de taxe și bani concreți. Ministerul Lucrărilor Publice trebuia să înscrie în buget o sumă anuală de 500.000 de lei pentru pavaje; șoselele ce porneau din Iași urmau să fie „desăvârșite câte se va putea mai în grabă”, la fel și studiile privitoare la navigabilitatea Prutului. Ministerul de Război trebuia să „cedeze” Școala Militară, mutată de la Iași în București încă din 1862, în timp ce Universitatea urma să fie completată cu facultățile rămase în suspensie. Tot în această rezoluție, dată de un Guvern aflat la strâmtoare, era reiterată strămutarea Curții de Casație la Iași printr-un proiect de lege al Ministerului de Justiție, iar fiecare ministru trebuia să prezinte proiecte de legi privind descentralizarea administrației⁸⁰.

Primul care punea în practică promisiunile era maiorul Dimitrie Leca, ministrul de Război. Nici nu avea mult teren de eschivă, întrucât localul Școlii

18 maiori de cavalerie; la artilerie nu e nici un moldovean printre 12 locotenenți-colonei, iar dintre cei 27 de maiori numai 6 erau moldoveni; la geniu, din 6 locotenenți-colonei nu era nici un moldovean și un singur maior din 5; în total, doar 48 de ofițeri dintr-un total de 255 erau moldoveni (vezi „Ecoul Moldovei”, 23 iulie 1892, p. 2).

⁷⁵ Din actele oficiale rezultă că au fost îndepărtați 30 din 35 de prefecti, 131 de subprefecti și funcționari administrativi nu doar din Moldova, bănuți de simpatii pentru Al. I. Cuza. Cu toate acestea, ziarul „Românul” acuza pe ministrul de Interne că „menține funcționari ai regimului trecut” (vezi MOF, nr. 80, 13/27 aprilie 1866, p. 354).

⁷⁶ T. W. Riker, *op. cit.*, p. 478.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ O prezentare în Adrian Cioflâncă, *op. cit.*, p. 127-129.

⁷⁹ Vezi Gh. Cristea, *Manifestări antidinastice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie-mai 1866)*, în SRdI, t. 20, 1967, nr. 6, p. 1079-1086.

⁸⁰ MOF, nr. 89, 23 aprilie/5 mai 1866, p. 389.

militare din București tocmai arse. Instituția de învățământ militar, transferată de la Iași în Capitală în 1862⁸¹, constituise, pe bună dreptate, un cap de acuzare împotriva centralizării excesive în numele unirii. În referatul de justificare pe care-l înainta Guvernului, D. Leca amintea că cedarea școlii, în scopul de a da „oarecare compensațiuni vechei capitale a Moldovei”, urmarea să consolideze unirea prin trezirea „simpatiilor reciproce” între moldoveni și munteni. În definitiv, Dimitrie Leca, fost șef al gărzii palatului domnesc, cu un rol esențial în detronarea lui Cuza, vedea un fel de reciprocitate în acest aranjament: „[...] ca și Românii de dincoace de Milcov să parvie, să cunoască, să aprecieze, și prin urmare să simpatizeze și mai mult cu cei de dincolo”⁸².

În realitate, dincolo de declarațiile de intenții, îndeplinirea promisiunilor guvernului nu se făcea în pașii alerti solicitați de moldoveni. O lună mai târziu, la 20 mai 1886, deputatul C. Suțu îl interpela pe prim-ministrul Lascăr Catargiu cu observația că nici un proiect nu fusese încă prezentat Adunării, nici măcar în Consiliul de Stat, unde era verificată legalitatea inițiativelor. Suțu aducea în discuție și lucrările publice ale Moldovei rămase în paragină – șoseaua de la Galați la Braina și aceea de la Iași la Podu-Iloaiei⁸³ –, obținând asigurări de la șeful Guvernului că promisiunile Locotenenței Domnești erau în lucru. Se constituise o comisie pentru studierea navigabilității Prutului, iar o alta verifica dările ieșenilor; se prevăzuse înființarea unor instituții de învățământ, școala militară urma să fie transferată (a ajuns în dezbaterile camerelor în 15 iunie 1866⁸⁴). Însă, Catargiu admitea că transferul Curtii de Casație era întârziat, din cauza sănătății ministrului Justiției, în timp ce investițiile în drumurile Moldovei erau imposibile, întrucât fondurile ministerului fuseseră deja angajate pe mai mulți ani de fostul guvern pentru lucrări în Muntenia⁸⁵.

1866: legămintele uitate

Ajungem astfel la una dintre cele mai aprige faze ale disputelor din jurul intereselor moldovenești: Adunarea constituantă de la 1866 în problema transferării Curtii de Casație la Iași. Ea a rămas în stadiul analizei propuse de A. D. Xenopol⁸⁶, fiind apoi complet ignorată de istorici ai dreptului constituțional românesc, așa încât nimeni nu remarcă boicotul masiv al moldovenilor la votul final⁸⁷. De altfel, amnezia istorică este generalizată printre constituționaliștii

⁸¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIII, p. 133.

⁸² MOF, nr. 92, 28 aprilie/10 mai 1866, p. 401.

⁸³ MOF, nr.110, 21 mai/ 2 iunie 1866, p. 490.

⁸⁴ MOF, nr.130, 16/28 iunie 1866, p. 580.

⁸⁵ MOF, nr. 110, 21 mai/2 iunie 1866, p. 490.

⁸⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 203-214.

⁸⁷ Radu Carp, Ioan Stanomir, *Inventarea Constituției. Proiecte intelectuale și dezvoltare instituțională în Principatele Române în secolul al XIX-lea*, București, Editura C. H. Beck, 2009, p. 145-152; Eleodor Focșeneanu, *Istoria Constituțională a României (1859-1991)*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 25-33; Mihai T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cerma, 1995, p. 262-265; Cristian Preda, *Rumâni fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 110-115.

români, încât un istoric al dreptului conchide că disputa puternică din 1862 privind stabilirea Curții la București sau Iași a fost declanșată „din motive greu de precizat”, iar despre inițiativa eșuată a transferării la Iași în 1867, se afirmă că „din fericire nu a mai fost reluată în Parlament”⁸⁸. În rândul istoricilor, poate este explicabilă tăcerea unor autori străini⁸⁹, însă și istoricii români⁹⁰, unii ieșeni⁹¹, ratează complet subiectul compensațiilor cerute de moldoveni sub forma Curții de Casație în capitole dedicate unor analize „laborioase” ale dezbatărilor Constituției de la 1866.

Alegerile din perioada 9-17 aprilie 1866 pentru Adunarea Electivă (devenită Adunare Constituantă la 16 iunie) se desfășurau într-o notă revanșardă a „februariștilor” față de „cuziști”. Lui Kogălniceanu i se invalida mandatul obținut la Fălciu, apoi la Galați. În prezentarea scrutinului din care va rezulta Adunarea constituantă, istoriografia insistă pe prevalența conservatorilor în alegeri, pe disensiunile dintre radicali și moderații munteni ori cu gruparea moldoveană condusă de Nicolae Ionescu, cunoscută sub numele de „fracțiunea liberă și independentă”⁹². Însă cel mai semnificativ grup din punctul de vedere al relevanței lui simbolice nu a fost unul partinic, liberal sau conservator, ci unul regionalist. Reprezentanții de la nord de Milcov au funcționat în logica unui bloc regionalist, fără a fi marcat dezbaterile propriu-zise legate de conținutul principiilor constituționale, ci condiționând votarea actului fundamental de satisfacerea doleanței lor: transferul Curții de Casație la Iași.

De fapt, negocierile tensionate dintre blocul moldovenilor și munteni se desfășurau în sediul Primăriei din București, cu o zi înainte de debutul ședințelor Adunării. Ideea unei întruniri informale a deputaților din Moldova și Valahia, patronată și de centralistul Nicolae Ionescu, apăruse ca urmare a nevoii moldovenilor de a primi garanții de respectare a promisiunilor Locotenenței Domnești din 18/30 aprilie. Inițial, planul era ca întâlnirea să aibă pe „teren neutru” la Focșani, într-o biserică, „dară când am sosit la Focșani – afirmă Gheorghe Mârzescu –, am strigat cu toții: Aidem la Bucuresci! Căci toți eram plini de încredere că frații noștri din Bucuresci vor ține seama de durerile Moldovei și vor îndeplini toate legitimizele ei cerinți și dorinți”⁹³.

La București, în seara de 27 aprilie/9 mai 1866, cea mai mare parte a aleșilor moldoveni și 50 de deputați munteni⁹⁴ se întruneau în sala Primăriei, la

⁸⁸ Mircea Duțu, *Istoria Înaltei Curți de Casație și Justiție a României*, București, Editura Universul Juridic, 2012, p. 96, 102.

⁸⁹ Keith Hitchins conchide că, în afara disputei menținerii Senatului, prerogativele Domniturului, condiția juridică a evreilor și sistemul electoral, discuțiile celorlalte articole „au trecut fără multă tevatură” ori nu s-au manifestat diferențe curioase de păreri în privința lor. Vezi *România 1866-1947*, ed. a IV-a, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, p. 31.

⁹⁰ Vezi Valeriu Stan, *Sistemul parlamentar al Constituției din 1866*, în Paraschiva Cincea, Mircea Iosa, Apostol Stan (ed.), *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, Editura Academiei RSR, 1983, p. 151-163.

⁹¹ V. Russu, *op. cit.*, p. 101-102.

⁹² Valeriu Stan, *op. cit.*, p. 152.

⁹³ MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 366.

⁹⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 205.

ședința prezidată de primarul Capitalei, Dimitrie Brătianu, fiind de față și miniștri, precum C. A. Rosetti și Dimitrie Ghica. În rememorările ulterioare, Gheorghe Mârzescu arata că muntenii erau foarte îngrijorați de atitudinea și intențiile moldovenilor privind comportamentul la dezbaterile Constituției. Se încingea o discuție „mare și lungă”, la care lua cuvântul și Mârzescu, la imboldul lui C. A. Rosetti. Moldovenii condiționau începerea dezbaterilor Constituției de îndeplinirea angajamentelor asumate de Locotenența Domnească în 18 aprilie. Un an mai târziu, Mârzescu⁹⁵ amintea:

La sfârșitul ședinței, toți deputații constituanței de dincoară de Milcov, care stăteau adunați ținând această ședință pregătitoare pentru ședința de la 29 aprilie, mi-au zis, mai toți, că noi Moldovenii *să nu ne îndoim, că promisiunile date de locotenența domnească au să fie realizate, să ne liniștim pentru că toți ni le vor vota.*

Pentru a pecetlui „legământul”, Dimitrie Brătianu propunea moldovenilor, în numele muntenilor, un proces-verbal: „Voiți D-voastră deputați Moldoveni să se facă un proces-verbal prin care noi să ne legăm ca toate dorințele acestea legale și drepte recunoscute de Locotenența Princiară și Miniștri, să vi le acordăm?” Mârzescu a dat următorul răspuns:

Sunt contra unui asemenea proces-verbal, pentru că deputații Moldoveni nu voesc să stea la târg, pentru că oricine ar zice că deputații Moldoveni, când s-au găsit în fața cestiunilor celor mari naționale, s-au luat la târg cu deputații munteni. Vă credem pe cuvânt, am zis d-lui Brătianu⁹⁶.

Încurajați de asigurările muntenilor, moldovenii telegrafiau alegătorilor din colegiile unde fuseseră aleși „cum că dorințele cerute de Moldova, acordate de către Locotenența princiară, au să fie realizate pentru că deputații Constituantei au luat angajamentul de a le vota”⁹⁷. „Legământul de la Primărie”, invocat ulterior pe larg de Mârzescu ca un pact de onoare moldo-valah, s-a dovedit o amăgire.

Grupul moldovenilor sesizase că muntenii erau dispuși să promită orice, dată fiind urgența politică a votării legii fundamentale, care să instaureze monarhia constituțională sub principe străin. În opinia liderului Gheorghe Mârzescu, venise vremea ca muntenii să depășească „frumoasa și pompoasa expresiune de leagănul unirii” și să „plătească polița care au dat-o la adresa Iașului și a districtelor de peste Milcov”⁹⁸.

Cu asemenea promisiuni, lucrările Constituantei au decurs cu tensiunile binecunoscute (despre menținerea Senatului, prerogativele Domnitorului, condiția juridică a comunității evreiești, sistemul electoral) până în 28 iunie, spre finalul

⁹⁵ MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 366.

⁹⁶ MOF, nr. 143, 2/14 iulie 1866, p. 644.

⁹⁷ MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 366.

⁹⁸ MOF, nr. 143, 2/14 iulie 1866, p. 644.

lucrărilor, la dezbaterile articolului 104 din proiect, care stipula următoarele: „Pentru întregul stat român este o singură Curte de Casație”. Gheorghe Mârzescu – în numele a 28 de deputați⁹⁹, în majoritate moldoveni, cărora li se alătură și unii munteni obligați de conștiință să-și respecte cuvântul de onoare dat la Primărie în 27 aprilie – introducea un amendament care provoca blocarea dezbaterilor: „Până la statornicirea căilor ferate, reședința Curții de Casație va fi la Iași”.

Previzibil, se ridicau un potop de argumente împotriva, din partea grupului muntean, dar și celui oltean, la care se alăturau și unii moldoveni centraliști. Vociferările procedurale ale lui C. Boerescu îl provoca pe Mârzescu să citească jurnalul Guvernului în privința strămutării Curții la Iași și să facă apel la membrii Locotenenței Domnești, dar și la cei 50 de deputați munteni prezenți la întâlnirea de la primăria Capitalei din 27 aprilie. Unele argumente împotriva erau pertinente din punct de vedere juridic – un asemenea amendament trebuia să figureze într-o lege, nicidecum în Constituție (G. Știrbei, N. Brăiloiu); altele invocau precedentul din 1862, când ieșeni precum Anastasie Panu și Mihail Kogălniceanu se opuseseră transferării curții (însă ei nu se mai aflau în rândul deputaților și vom vedea că și-au schimbat părerea ulterior). Alți deputați (C. Boerescu, N. Racoviță) aminteau inconvenientul real pe care l-ar fi suportat oltenii, nevoiți să străbată distanța până în celălalt capăt al țării¹⁰⁰.

Dar acest potop de argumente cântăreau prea puțin în fața mizei pe care moldovenii o vedeau în actul transferului Curții de Casație. Nu era una preponderent materială, fiindcă grupul inițiator era conștient de impactul economic restrâns al unei asemenea măsuri; nu era nici o miză judiciară propriu-zisă. Ceea ce transpare din discuțiile aprinse era interesul moldovenilor de a readuce dezbaterile pe terenul idealismului dezinteresat pe care se bazase inițiativa unirii. Erau frații munteni în stare să cedeze ceva de la ei, împotriva logicii, calculelor personale, doar din pur sentimentalism patriotic, așa cum sacrificaseră moldovenii? Dacă nu din calculul cinic al majorității muntene, cel puțin din pricina convingerilor administrative centraliste, de care și unii deputați de la nord de Milcov erau pătrunși, cauza intereselor moldovenești părea pecetluită. Muntenii nu-și vor ține cuvântul de onoare dat la 27 aprilie, iar iacobinismul ideilor valahe, în cheia căruia erau citite revendicările, nu lăsa loc de interpretare: cine nu admitea centralizarea era împotriva unirii Principatelor și se plasa pe tărâmul „partidului separatist”. Constantin Boerescu susținea că strămutarea Curții de Casație prezenta „inconveniente din punctul de vedere al unității naționale”¹⁰¹.

⁹⁹ L. Ciurea, Cr. Cerkez, G. I. Racoviță, E. Lahovari, G. Mavrogheni, D. Tacu, T. Lateș, N. Blaremburg, C. Blaremburg, N. Goleacu, C. Cantacuzino, Gr. Serurie, C. Racoviță, N. Slăvescu, Vladimir Ghica, C. G. Caramanliu, G. Costache, D. Beldiman, Gr. Isofescu, Demetriu C. Sturdza, D. Ghica, C. Vilner, C. Murguleț, A. C. Goleacu, I. Ionașcu, Șt. Goleacu, C. Cnezovici. Vezi ANIC, fond Parlament, d. 351, f. 9.

¹⁰⁰ MOF, nr. 143, 2/14 iulie 1866, p. 644.

¹⁰¹ MOF, nr. 144, 4/15 iulie 1866, p. 646.

Unitatea nu poate fi reprezentată decât prin unitatea de Capitală, prin unitatea guvernamentală, prin unitatea Adunărilor, prin unitatea puterii judecătorești. Toate aceste unități trebuie să fie concentrate într-un singur punct. Capitala nu poate fi în mai multe părți; nu poate fi în același timp și la București și la Iași și la Craiova; trebuie neapărat să fie numai la un loc. Asemenea și puterea executivă nu poate fi ambulantă, nu poate transporta când la București, când la Iași, când la Craiova; stabilitatea ei reprezintă stabilitatea unității naționale. Tot astfel este și pentru Curtea de Casațiune care reprezintă unitatea puterii judecătorești. Ea nu poate fi depărtată din centrul unității politice, tot așa după cum nu pot fi depărtate celelalte puteri¹⁰².

Președintele Adunării, ieșeanul Emanoil Costache Epureanu, făcea apel la Mârzescu să-și retragă amendamentul pe Constituție, pentru a nu fi supus la vot și interpretat ca un act de rea-voință a majorității Adunării împotriva Moldovei. Mârzescu refuza și astfel apărea un impas major. Fiecare tabără politică își făcea calculele. Moldovenii îi condiționau pe munteni cu votul final pe Constituție, care ar fi creat nu doar o problemă de imagine, ci și posibile complicații externe. Pârghia de presiune a moldovenilor a fost depășită printr-o stratagemă, iar varianta de ieșire din blocaj propusă a fost următoarea: mai întâi, să continue votarea articolelor Constituției, în al doilea rând să se voteze legea Curții de Casație, urmând ca moldovenii să asigure cvorumul la votul final pe Constituție. Așadar, se înaintau două propuneri concurente. Prima, susținută de R. Ionescu, N. Blaremburg, Chr. Tell și C. Cantacuzino: „Îndată după votarea Constituțiunii pe articole, Adunarea ia în dezbatere de urgență proiectul de lege ce este dat de guvern, pentru transferarea Curții de Casațiune la Iași”. Altă propunere, semnată de C. Boerescu, N. Racoviță, L. Paciurea, A. Sihleanu și N. Costacopol, era împotriva strămutării. Guvernul, prin prim-ministrul Lascăr Catargiu, declara că susținea propunerea lui R. Ionescu și înclina astfel balanța pentru satisfacerea cererii moldovenilor. Se supunea la vot, acceptându-se propunerea lui Ionescu, votată ca un angajament și pentru deblocarea dezbaterilor pe articolele Constituției¹⁰³. Numai prin menținerea speranței moldovenilor că transferul Curții va fi posibil printr-o lege s-a putut continua deliberarea referitoare la prevederile proiectului de Constituție.

Pe ordinea de zi din 29 iunie 1866 era introdus proiectul de lege privind strămutarea Curții la Iași, cu un articol unic: „Înalta Curte de Casațiune și de Justiție se va strămuta și va fi așezată în orașul Iași”. C. Boerescu, deputat de Cahul, propunea un amendament, de fapt o contrapropunere munteană, centralistă, împotriva proiectului Guvernului: „Art. I. Se va trece în bugetul Statului pe fiecare an, și pentru zece ani, câte un milion lei destinat la îmbunătățirea orașului Iași și la canalizarea Prutului”. Alături de C. Boerescu mai semnau G. Argiropol, C. N. Brăiloiu, N. Lahovari, A. T. Zissu, C. Românescu, A. Pascal, D. Polizu, A. Știrbei, A. Sihleanu, Șt. Fălcoianu. Era o primă formă a

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*.

cunoscutei legi a compensațiilor, lansată de majoritatea centralistă, în contra unei variante moldovenești, care viza, de fapt, obținerea Curții de Casație. Istoriografia vorbește de legea compensației ca despre un gest patriotic al deputaților în semn de recunoștință față de sacrificiile Iașului și Moldovei. În realitate, deputații moldoveni înțelegeau destul de limpede că, într-o perioadă de strâmtorare financiară enormă a statului, o promisiune în bani de la buget era fără acoperire. Timpul le-a dat dreptate și se poate spune că au gândit limpede, fiindcă banii promiși nu au fost acordați vreodată. Liderul grupului moldovenilor, Gheorghe Mârzescu, nici nu se arăta impresionant de avansarea acestor promisiuni financiare, și își susținea imperturbabil amendamentul, cu observația că această strămutare să fie valabilă doar „până la facerea căilor ferate”¹⁰⁴. Legea, în versiunea lui Mârzescu, era trimisă în secțiuni pentru raportul final și votul în plen.

Sesizând curentul format, acela de respectare a înțelegerii de la Primărie din 27 aprilie, o serie de munteni începeau un război psihologic în scopul relativizării cuvântului de onoare dat moldovenilor. La reluarea lucrărilor, principele Dimitrie Ghica amintea că a participat la ședința de la Primărie, fără să stea până la sfârșit, însă afirma că existau colegi care au luat parte și, deși nu erau de acord cu varianta curții transferate la Iași, se simțeau angajați de promisiunea făcută atunci¹⁰⁵. El pleda pe față pentru nerespectarea angajamentului moral din 27 aprilie de la Primăria Bucureștiului. Calcula până și avantajul material pe care l-ar avea Iașul, aproximativ un milion de lei anual (așa se explică și suma avansată de Boerescu drept compensație), sumă de care era convins, „deși suntem săraci, vom ști să găsim în tezaurul public pentru a o destina prin buget la înflorirea Iașilor”. Ghica solicita patetic moldovenilor să nu-i acuze pe munteni de indiferență la suferințele Moldovei, întrucât muntenii făcuseră „sacrificii”, ajutând populația de dincolo de Milcov cu 2 milioane de lei în timpul foametei din 1865, prin acte de caritate: „Am suit, domnilor, copilele noastre pe scenă [în scop filantropic – n.n., M.C.] să cânte ca să se adune câteva mii de galbeni pentru ușurarea acelor nenorociri”¹⁰⁶. La rândul său, Nicolae Blaremburg recunoaște că a simțit „răceala” moldovenilor, pentru că muntenii tindeau să-și încalce angajamentul, de aici și dilema: „Să ne întoarcem, d-lor, numai cu cugetarea la acele minute unde existența noastră ca națiune, unde tot viitorul nostru atârna de un *da* sau *nu* al Moldovei și cu mâna pe conștiință să întrebăm de am fi putut să-i refuzăm ceva?”¹⁰⁷

Cel care pleda înfocat pentru încălcarea „legământului de la Primărie” era chiar susținătorul noilor promisiuni de compensație, C. Boerescu. Legea strămutării la Iași – credea Boerescu – era condamnată de cei care o susțineau fiindcă „trunchia principiul unirei reprezentat prin capitala București”. El pretindea că

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 649.

¹⁰⁵ MOF, nr. 145, 5/17 iulie 1866, p. 651.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 652.

obligățiile luate de G. Mârzescu față de ieșeni, sau cele ale Locotenentei Domnești după evenimentele separatiste de la 3/15 aprilie, nu se susțineau, fiindcă „angajamentele, transacțiunile, pe care le poate face guvernul în momente de criză, nu au absolut cea mai mică importanță politică” în fața Adunării, care ar trebui să fie liberă în deciziile sale. Cu alte cuvinte, Adunarea nu trebuia să ia în seamă rațiunile de stat pe care le-a avut în vedere Guvernul. Făcându-se apărătorul centralizării, deputatul de Cahul recurgea la comparații forțate și sarcastice, vorbind despre „desmădularea unității naționale”, cum ar fi mutarea Senatului la Iași, Adunarea la București sau Ministerul de Interne la Iași. „Toate puterile Statului trebuiesc concentrate într-un loc”, iar unde e altfel (Italia) acolo erau motive locale care în România nu se regăseau.

Și dacă s-a mutat Curtea de Casație de la Turin la Milan, cauza e că însăși capitala acestui regat este ambulată de vreme ce – grație cerului – capitala României e fixă. Acolo unde e capitala, acolo unde este guvernul, acolo trebuie să fie și justiția¹⁰⁸.

El ataca și principiul descentralizării, invocat de susținătorii strămutării Curții la Iași; cea comunală, județeană ar fi fost binevenită, însă descentralizarea politică ar fi sacrificat România, întrucât interesele locale ale Iașului ar fi intrat în opoziție cu interesele generale ale țării¹⁰⁹. Ca să fie mai convingător, Boerescu invoca și opinia de la 1862 a unui moldovean, Anastasie Panu, cum că mutarea Curții ar fi de inspirație separatistă¹¹⁰, precum și teama antisemiților, temători că urma, „mulțumită jidanilor, justiția să se vândă pe coridoarele tribunalelor”, ei fiind și singurii câștigători materiali.

„Fiecare om promite după speranțele sale și ține după putința sa”

Răspunsul moldovenilor la incitarea încălcării angajamentelor îl oferea Vasile Pogor. Mai întâi se adresa lui Dimitrie Ghica – pentru declarația că „altfel a lucrat ca ministru și altfel este dator să lucreze ca deputat” –, precum și lui C. Boerescu, care afirmase că de „angajamente nu trebuie să se țină seamă”, amintind un proverb: „Fiecare om promite după speranțele sale și ține după putința sa”. Pogor invoca îndemnul lui C. A. Rosetti, dat la un banchet al deputaților, că „Moldovenii au venit 10 ani la noi, să mergem și noi la dâșii, și România va fi [se referă probabil la întrunirea de la Primărie – n.n., M.C.]”. Reprezentantul moldovean arăta că perspectiva centralistă era insuficientă pentru funcționarea unirii:

Experiența v-a arătat că, cu sistemul d-lui Panu și a celorlalți domni, unirea nu a fost făcută. Nu, d-lor, căci la cea dintâi ocaziune s-a ivit o revoluțiune (Muscălească, Moruzi) și d. ministru Catargiu v-a declarat-o. Iașul a sacrificat tronul său,

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 653.

¹¹⁰ *Ibidem*.

ministerul său, Iașul a sacrificat totul, și D-voastră dând reprezentațiuni la teatru în favoarea ieșenilor [aluzie la declarația lui D. Ghica – n.n. M.C.], credeți că cu aceasta sunt compensați și numai au nimic de zis? [...] Cestiunea, d-lor, este dacă voiți să aveți o Românie. Dacă voiți să aveți, atunci faceți sacrificiu, și veți ști că sacrificiile nu se raționează, sacrificiile se fac la necesități momentane, pentru că sunt lucruri, d-lor, care trebuie să provină din inimă, dar nu din spirit (rațiune).

Apelul său era următorul: „Vă rog nu raționați sacrificiile; sacrificiile se fac din inimă, lăsând rațiunea deoparte”. Pogor se declara insultat și de opinia lui C. Boerescu că o Curte de Casație la Iași va cădea prin corupția evreilor: „Eu sunt membru de curte acolo și defiez pe oricine să arate ceva prin care să-mi dovedească că m-am corupt de Evrei”¹¹¹.

O spargere a solidarității moldovenilor, de altfel previzibilă, o marchează intervenția lui Nicolae Ionescu, deputat de Fălciu. El îl ironiza pe Pogor pentru „sentimentalism” și propunea discutarea angajamentelor de la Primărie, de încălcarea cărora, aprecia el, fiind amenințată stabilitatea ministerială. Mai întâi, Ionescu spune că, la prima discuție despre Curtea de Casație din 1862, ar fi fost cercetate motivațiile demersurilor, iar în spatele depeșelor telegrafice de la Iași era un favorit la Curte, interesat să o aibă îndeaproape. Ionescu pretindea că orașe precum Bârlad, Bacău, Focșani, dar și Galați s-ar întrista, în cazul în care Curtea ar fi dusă într-un oraș ce „din nefericire încetează de a fi un oraș românesc”. În schimb, el avansa propriul proiect de compensație: „recolonizarea împrejurimilor cu o populație rurală” prin concesionarea moșiilor statului, înființarea de instituții de învățământ, școli profesionale pentru recăștigarea românismului orașului. Figurile de stil la care recurgea Ionescu erau melodramatice: Iașul e o „politie văduvă de scaunul domniei Moldovei, văduvă neconsolabilă” și considera strămutarea o „amăgire”, fără efecte practice economice¹¹².

Gheorghe Mârzescu ridică mănua aruncată și nu lăsa fără răspuns afirmațiile lui Ionescu, în ceea ce părea să fie o reeditare a schismei moldovenilor din 1862. Aprecia că discursul colegului său ținea de „arta dramatică”, fiind plin de „străluciri oratorice” menite să „răpească votul unei Adunări”. Tot de la Mârzescu mai aflăm un aspect foarte interesant legat de mobilizarea anti-moldovenească. Cu o zi înainte, fusese răspândită în Adunare o broșură împotriva mutării Curții, ale cărei argumente se regăsiseră în cuvântările lui D. Ghica, C. Boerescu și N. Ionescu. (Chiar în ziua în care Mârzescu depusese amendamentul, ceea ce ne demonstrează că blocarea inițiativei era din timp pregătită.) Era un prilej pentru deputatul moldovean de a acuza dezinteresul bucureștenilor față de ceea ce se întâmpla peste Milcov: „Ieșenii zic ce fel de unire e aceasta? Noi neîncetat ne ducem la București, dar nu vedem și pe Bucureșteni că se interesează și dânșii de districtele de dincoace de Milcov”. El combătea etichetele utilizate de Ionescu și Boerescu, acelea că Iașul ar fi un „târg depravat și plin de viciuri”:

¹¹¹ *Ibidem.*

¹¹² *Ibidem.*

[...] domnilor, orice târg este plin de viciuri și depravat, și dacă am admite că numai Iașiul ar fi plin de viciuri și depravat, apoi tocmai pentru acest cuvânt ar trebui ca să primiți strămutarea Curței de Casațiuni în Iași pentru ca Înalta Curte de Casațiune prin justiția ei practicând virtutea are să se ridice deasupra tuturor viciurilor.

Demontează, de asemenea, argumentul „vicierei” celor ce stau în Iași:

[...] mă minunez cum aceste cuvinte au putut să iasă din gura d-lui Ionescu, căci d-lui locuiește în Iași de un timp foarte îndelungat și dimpreună cu dumnealui și alți onorați domni deputați precum Tacu, Pogor, Lateș, fără ca până în prezent să fie molipsiți de acele viciuri. Pentru ce, deci D. Ionescu se socoate numai pe D-lui așa tare de caracter și nu socoate o asemenea tărie și în onor membri de la Curtea de Casațiune?

Sistematic, Mârzescu combate și actualitatea discursurilor susținute de Panu și Kogălniceanu în 1862. Cel puțin în chestiunea Curții – arăta Mârzescu – cei doi ar fi avut de declarat altceva în 1866, fiindcă au observat că au fost întâmpinați cu ostilitate și blam de către ieșeni, iar dorința strămutării era o dorință populară și puternică peste Milcov.

Un nou incident avea loc înainte de închiderea discuției și supunerea la vot a amendamentului depus de Gheorghe Mârzescu. Președinte Adunării, Manolache Costache Epureanu, refuza să introducă în amendamentul privind strămutarea la Iași a Curții și propunerile compensatorii ale lui C. Boerescu sau A. Lupașcu¹¹³, urmând ca acestea să fie trimise în legi separate pentru a fi discutate în secțiuni. Boerescu se inflama, considerând că era o forțare de mână din partea moldovenilor și regionaliştilor: ori totul, ori nimic.

Surveneau, în cascadă, o serie de discuții aprinse. C. Suțu, deputat de Neamț, considera că introducerea în proiect a propunerii lui Boerescu ar fi dus la căderea la vot a ambelor propuneri. Sugera să se voteze mai întâi amendamentul lui Mârzescu, în al doilea rând articolele Constituției, propunerea lui Boerescu să fie trimisă la secțiuni, adică să urmeze un traseu legislativ complet, în timp ce varianta lui Mârzescu să se adopte odată cu votul final pe Constituție. În context, Manolache Costache Epureanu amintea și de existența amendamentului lui N. Lahovari – Curte de Casație la București și compensații anuale de 1 milion de lei pentru Iași de la buget –, care a fost depus după închiderea ședinței anterioare și nu fusese citit în Adunare, prin urmare nu putea fi pus pe ordinea de zi. Apoi, Epureanu refuza să supună la vot varianta lui Boerescu, întrucât îl considera o contrapropunere, nu un amendament propriu-zis, deci, procedural vorbind, trebuia să treacă prin secțiuni¹¹⁴.

¹¹³ Propunerile de compensație vizau acordarea unei sume de 500.000 de lei anual pentru o școală politehnică, una de industrii, o alta de agricultură; 200.000 lei anual de la buget pentru navigabilitatea Prutului; împrumutarea pe moșiile mănăstirești din jurul Iașilor prin „așezarea” populației românești; înființarea unui munte de pietate etc. (ANIC, fond Parlament, d. 351, f. 11).

¹¹⁴ MOF, nr. 145, 5/17 iulie 1866, p. 654.

Situația, din perspectiva munteană, era sintetizată de Dimitrie Ghica astfel: cea mai mare parte a Adunării ar fi votat împotriva legii Guvernului de strămutare a Curții la Iași. Totodată, o mare parte a Adunării dorea îmbunătățiri la Iași, dar C. Suțu și M. C. Epureanu puneau în contradicție dorința de a ajuta Iașul cu legea guvernului, fiindcă la supunerea la vot ar fi căzut amândouă, deci Iașul nu s-ar fi ales cu nimic. Ghica propunea ca amendamentul cu compensările să fie votat mai întâi, apoi să fie supus la vot fiecare aliniat în parte, urmând ca unele să fie respinse¹¹⁵.

În condițiile menționate, Mârzescu îi acuză pe inițiatorii amendamentelor că vor „să-i îmbrobodească ochii”, ca ieșenii să uite de Curte, în timp ce Manolache Costache Epureanu îi atenționează:

[...] oricum veți întoarce, oricum veți suci, nu puteți găsi un mijloc legal ca să legați acest amendament [compensații materiale – n.n., M.C.] de proiectul guvernului. Tot însă ce puteți face în legitimă preocupare de a da o satisfacțiune Iașului este ca, după votarea proiectului, să vie din D-nii deputați să facă o propunere de urgență.

În final, după discuții de procedură, se supunea la vot amendamentul lui Boerescu, care obținea 58 (sau 59) de voturi „pentru” și 39 „împotriva”¹¹⁶, apoi se trecea la votarea proiectului de Constituție. Astfel rămânea în istoria legislativă a Adunării proiectul legii compensațiilor pentru Iași cu următorul conținut: „Art. unic. Se va trece în bugetul Statului pe fiecare an, și pentru zece ani, câte un milion lei, destinat la îmbunătățirea urașului Iași, și la canalizarea Prutului”.

În urma votului, nouă deputați din Moldova (G. Mârzescu, C. Cristodolu Cerchez, G. I. Racoviță, Ștefan Rosetti, S. Mavrogheni, D. Tacu, T. Lateș, L. A. Ciurea, V. Pogor) își înaintau demisiile: „[...] subscrișii, deputați ai mai multor județe de dincolo de Milcov, neputând mai mult a șede pe bancele de deputați, vă rugăm, d-le președinte, să binevoiți a supune la cunoștiința Adunării demisiunea noastră”. La ședința de pe 1 iulie, încă un deputat, C. Suțu, li se alătură prin demisie. De asemenea, Dimitrie Beldiman (ales la Mihăilești) declara că se „asocia demisiei”¹¹⁷. Gestul demisionarilor, motivat public prin cuvintele umilitoare referitoare la ieșeni, aplaudate în Adunare, avea oarecare ecou printre colegi. Moldovenii erau invitați să renunțe la demisie, iar Dimitrie Ghica propunea votarea unei adrese către orașul Iași, în care să se declare că Adunarea, „departe de a împărtăși solidaritatea cu vreo expresie a unui orator [N. Ionescu – n.n., M.C.] care ar putea fi supărătoare pentru ieșeni [referitoare la moralitatea ieșenilor – n.n., M.C.], nu a încetat sau nu încetează de a păstra aceluși oraș toate solitudinea și recunoștința pentru sacrificiile ce a făcut în favoarea unirii”¹¹⁸.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Ibidem*. Vezi și ANIC, fond Parlament, d. 351, f. 7. Acolo se susține că au votat „pentru” 59 de deputați.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 655.

¹¹⁸ *Ibidem*.

Până și această formulă de dezvinovățire era respinsă, dar formal Adunarea își exprima în final „sentimentele de stimă și afecțiune” părții de dincolo de Milcov pentru actele patriotice dovedite¹¹⁹. Ulterior, în ședința din 4 iulie¹²⁰, demisionarii se arătau neînduplecați, reiterând că inițiativa lor urmărise „consolidarea unirii”. De menționat, ca fapt divers, că în următoarele zile votării Constituției gruparea moldovenească suferea o demobilizare rapidă. Manolache Costache Epureanu își pierdea poziția de președinte al Camerei la 6 iulie, odată cu dizolvarea ei, iar moldoveanul Lascăr Catargiu, inițiatorul transferului Curții de Casație, pleca neașteptat de la șefia Guvernului (13 iulie), întrucât izbucnise o criză inexplicabilă de încredere cu Ion Brătianu¹²¹.

Compensațiile în bani erau o *fata morgana* în care politicienii nu credeau, dar prin această manevră se spera la încetarea, măcar temporară, a revendicărilor moldovenești. Reacția Guvernului Lascăr Catargiu, inițiatorul transferului, la votul Adunării avea loc în 3 iulie și se rezumă la un mesaj adresat lui Carol I de a nu sancționa legea votată în Adunare. Luând în vedere jurnalul Guvernului de la 18 aprilie privind dispozițiile luate pentru a veni în ajutorul Iașilor și a județelor dimprejur; observând „o mare diferență” între proiectul votat de Adunare și acela prezentat de Guvern; văzând că una din îmbunătățirile propuse a fost respinsă (Curtea de Casație la Iași) și a adoptat alte două măsuri (1 milion de lei, plus canalizarea Prutului), care „în starea de strâmtoare în care se află astăzi finanțele țării sunt cele mai puțin eficiente”, guvernul afirma că va retrimită proiectul Adunării, măsură care era acceptată de domn¹²².

Rezultatul: o constituție valahă

Despre Constituția de la 1866, „Monitorul Oficial” consemnează că a fost votată la 29 iunie „în unanimitate”, referindu-se prin acest termen numai la numărul celor prezenți: 91 de deputați¹²³. Lipseau nu mai puțin de 53 de deputați dintr-un total de 144 aleși validați în acel moment. Cine au fost cei care au boicotat? Nu se păstrează o statistică oficială nominală, dar Mihail Kogălniceanu susținea, un an mai târziu, fără a fi contrazis, că legea fundamentală a fost votată de numai șapte moldoveni¹²⁴ (și 84 de valahi) în urma respingerii transferării Curții de Casație la Iași.

Cât de apropiată de adevăr e aserțiunea că la 1866 a fost votată, de fapt, o „constituție valahă”? Afirmăția lui Kogălniceanu, care nu a fost prezent la dezbaterile Constituției, este dublată de o observație a lui Nicolae Ionescu.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 656.

¹²⁰ MOF, nr. 150, 10/22 iulie 1866, p. 676.

¹²¹ George D. Nicolescu, *Parlamentul român 1860-1901. Biografii și portrete*, București, 1903, I. V. Socecu, p. 21.

¹²² MOF, nr. 145, 5/17 iulie 1866, p. 651.

¹²³ *Ibidem*, p. 655. E curios cât de puțin este comentat acest aspect. Chiar autori care au fost în afara domeniului istoriografic îl trec sub tăcere. Mihai T. Oroveanu, *op. cit.*, p. 262-265.

¹²⁴ MOF, nr. 32, 10/22 februarie 1867, p. 224.

Atunci când, pe 4 iulie 1866, după demisia celor zece deputați moldoveni, s-a trecut la dezbaterile legii electorale, erau prezenți în sală numai 81 de deputați. C. Boerescu propunea un vot rapid, articol cu articol, însă N. Ionescu acuza „precipitarea” și insista pentru o discuție generală asupra legii, conform regulamentului. Se supunea la vot închiderea discuției și trecerea la dezbaterile articolelor, dar Ionescu protesta din toate puterile, întrucât „zece deputați din Moldova s-au dus; nu au mai rămas decât șapte. Noi nu putem lua asupra noastră răspunderea unui vot cu precipitare!” O voce din sală obiecta într-o logică unionist-centralistă: „Nu mai sunt deputați moldoveni și munteni”, la care Ionescu replica: „O parte însemnată din România nu e reprezentată aci și o lege ca aceasta nu voi să se voteze cu precipitare”. Insistențele aveau efect și majoritatea munteană ceda, trecându-se la discuția generală¹²⁵. Așadar, fără dubiu, Legea electorală de la 1866 a fost votată de numai șapte moldoveni. Dar era posibil ca același număr să fi fost și la votul final pe Constituție, cum susținea Kogălniceanu?

Alegerile din perioada 9-17 aprilie 1866 fuseseră organizate pe baza legii electorale din 1864, conform căreia Adunarea era formată din 160 de locuri¹²⁶; 75 din Moldova (incluzând și 12 locuri din județele din sudul Basarabiei) și 85 din Valahia¹²⁷. Ocuparea efectivă a tuturor locurilor nu a fost însă posibilă, întrucât unii candidați au fost aleși în mai multe circumscripții (Nicolae Ionescu, Christian Tell, Gheorghe Mârzescu) unde trebuiau organizate noi alegeri. Unii dintre aleși nu au mai făcut cerere de validare a mandatului, alții nu au fost validați de plenul Adunării electivă, cum a fost cazul lui M. Kogălniceanu. Numărul maxim al mandatelor validate a fost de 144, în timpul dezbaterilor Constituției.

Faptul că prezența moldovenilor era considerată un principiu de legitimitate a Adunării constituante, conform hotărârilor Convenției de la Paris, o observăm din modul în care președintele Manolache Costache Epureanu făcea prezența la 1 mai 1866, cu prilejul proiectului de răspuns la mesajul Locotenentei Domnești, cuprinzând proclamarea lui Carol I ca domnitor: „Adunarea era completă, atât întrunită din ambele Adunări surori Moldova și Valahia, precum și separate”. Din Moldova (incluzând și județele din sudul Basarabiei) erau prezenți 39 deputați din cei 58 validați până atunci, deci peste majoritatea de 30, iar din Valahia erau 77 de deputați prezenți¹²⁸ din 85. Așadar, un total de 116 deputați.

Pe parcursul dezbaterilor Constituției, prezența înregistrată la ședințe a fost constant dezamăgitoare, având în vedere importanța și mizele momentului. Numărul total al deputaților socotiți validați, cu drept de vot, a variat într-un

¹²⁵ Alexandru Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituantei din anul 1866 asupra Constituției și Legei electorale*, București, Tipografia Statului, 1883, p. 320-321.

¹²⁶ Vezi tabela din MOF, nr. 63, 19/31 martie 1866, p. 281.

¹²⁷ Statistica realizată pe baza datelor din MOF, nr. 95, 1/14 mai 1866, p. 420-422 și nr. 96, 3/15 mai 1866, p. 423-424.

¹²⁸ MOF, nr. 98, 5/17 mai 1866, p. 433.

mod inexplicabil, ceea ce ne spune că modul în care se făcea prezența era o problemă. Dezbaterile Constituției au început pe 16 iunie cu o Adunare alcătuită din 121 de deputați (numai 78 prezenți!), pe 17 iunie erau înregistrați 139 de deputați (106 prezenți), 18 iunie – 144 de deputați (108 prezenți), în 21 iunie – 142 de deputați (34 absenți), în 22 iunie – 143 de deputați (38 absenți), în 23 iunie – 143 de deputați (34 absenți), după care numărul lor se stabilizează la 144¹²⁹. Ședința din 26 iunie începuse cu 99 de deputați¹³⁰, cea din 27 iunie cu 104 deputați¹³¹, cea din 28 iunie (când Mârzescu propusese amendamentul transferului Curții de Casație) cu 102 deputați¹³², iar în 29 iunie erau prezenți 103 deputați¹³³!

Absenteismul reprezentanților Moldovei a fost o problemă adusă în discuția Adunării ca un aspect care slăbea legitimitatea actului fundamental. Deși dezbateră propriu-zisă a proiectului de Constituție avea să înceapă abia în 16 iunie, N. Blaremburg observa numărul imens de vacantări de mandate și cereri de concediu din Moldova, 30-40 de absenți pe ședință, existând riscul ca votul să fie dat fără concursul moldovenilor. O nouă dare de seamă de la 17 mai realizată de președintele Adunării, Manolache Costache Epureanu, indica 19 mandate vacante în Moldova și numai 7 în Valahia¹³⁴.

Ce trebuie să reținem? Deputații din sudul Milcovului aveau o prezență exemplară la ședințele Adunării. Știm că 77 de deputați valahi erau prezenți la 1 mai, la 17 mai erau vacante 7 mandate din 85 convenite Valahiei, iar după alegerile parțiale din 24-26 mai, 29-30 mai, 4 iunie¹³⁵, aceste locuri au fost ocupate. Mai mult, în decursul alegerilor generale și parțiale, valahii au candidat pentru mandate convenite Moldovei. O parte a circumscripțiilor din sudul Basarabiei au fost câștigate de aceștia – Alexandru Plagino era ales la Ismail, Aristide Pascal la Bolgrad, iar Constantin Boerescu la Cahul. În plus, Ștefan Goleșcu era ales la Tecuci, Constantin Haralambie la Bacău și Ion Bălăceanu la Roman. Așadar, 91 de deputați erau valahi, toți având mandatele validate în momentul votării Constituției. La începutul ședinței furtunoase din 29 iunie, la apelul nominal erau prezenți 103 deputați. Dintre cei 41 de absenți, doar 10 erau valahi¹³⁶, prin urmare avem o prezență certă la începutul ședinței de 81 de valahi, cu trei mai puțin decât cei 84 estimați de Kogălniceanu. Dezbaterile au durat întreaga zi, încheindu-se în jurul orei 19.00, răstimp în care au fost mari fluctuații atât de prezență efectivă, cât și de participare la vot, dacă luăm în

¹²⁹ Pentru o mai rapidă evaluare, vezi Alexandru Pencovici, *op. cit.*

¹³⁰ MOF, nr. 141, 29 iunie/11 iulie 1866, p. 633.

¹³¹ MOF, nr. 142, 1/13 iulie 1866, p. 640.

¹³² MOF, nr. 143, 2/14 iulie 1866, p. 643.

¹³³ MOF, nr. 144, 3/15 iulie 1866, p. 649.

¹³⁴ MOF, nr. 107, 18/30 mai 1866, p. 477.

¹³⁵ MOF, nr. 98, 5/17 mai 1866, p. 431; nr. 118, 2/14 iunie, p. 522; nr. 119, 3/15 iunie, p. 530, nr. 123, 8/20 iunie, p. 547-548. A fost cazul în București, Câmpulung, Mihăileni, Huși, Târgu Ocna, Nicorești, Bolgrad, Cahul, Dorohoi, Gorj, Tutova, Vlașca.

¹³⁶ MOF, nr. 144, 3/15 iulie 1866, p. 649.

considerare fie și numai boicotul moldovenilor. Cu o foarte mică diferență, de numai trei deputați, pe care nu-i regăsim scriptic, dar îi putem pune pe seama schimbărilor obișnuite de prezență, rezultă că aserțiunea lui Mihai Kogălniceanu, confirmată ulterior și de Nicolae Ionescu, se susține aritmetic și exprimă neîndoielnic un boicot politic regionalist, aspect trecut sub tăcere de istoriografie.

Ofensiva din 1867

Anul 1866 era pierdut. În contextul în care Guvernul retrimisese Adunării proiectul mutării Curții de Casație în formula de la 18 aprilie 1866, o nouă conjunctură favorabilă pentru campania moldovenească se ivea la începutul anului 1867. Majoritatea politică din Adunare era instabilă, prin urmare și susținerea pentru Guvern era precară, iar la votarea bugetului pe anul 1867 moldovenii au văzut în aceasta o oportunitate politică de negociere. Teama deputaților de la nord de Milcov era că sesiunea parlamentară se va încheia fără repunerea problemei Curții pe ordinea de zi a Camerei. Față de 1866, în rândul moldovenilor aveau loc schimbări notabile. Printre solicitanții transferării Curții de Casație apărea însuși Mihail Kogălniceanu, adversar al ideii la 1862, ca și Anastase Fătu, dar și conservatorii Manolache Costache Epureanu ori Gr. M. Sturdza. În rândul muntenilor, printre susținători se va afla surprinzător I. C. Brătianu, lider al liberal-radicalilor munteni. Ce căutau niște centraliști fără cusur alături de N. Ceaur Aslan, Nicolae Rosetti-Roznovanu, până nu demult acuzați de „separatism” și chiar cercetați penal pentru implicarea în evenimentele de la 3/15 aprilie 1866? Această alianță împotriva logicii era unul dintre compromisurile așa-numitei înțelegeri de la „Concordia” din februarie 1867. Coaliția cuprindea liberalii radicali, fracționistii și liberalii moderați din jurul lui M. Kogălniceanu¹³⁷, care grupa și pe cei considerați foști „separatiști”, în fapt reconvertiți în susținători ai intereselor Moldovei. Pentru păstrarea majorității din Cameră și a stabilității guvernării de orientare liberală, centraliștii din tabăra lui I. C. Brătianu au fost nevoiți să deschidă calea concesiilor față de revendicările moldovenilor¹³⁸. Cu tabăra pro-regionalistă astfel întărită, la 4 februarie 1867, odată cu raportul comitetului delegaților de secțiuni asupra proiectului de lege formulat de Guvern pentru transferarea Curții de Casație la Iași, președintele Adunării, Lascăr Catargiu, anunța o nouă propunere depusă la birou de un număr de 28 de deputați¹³⁹, pentru dezbaterea de urgență referitoare la același proiect.

¹³⁷ Valeriu Stan, *Parlamentul în perioada instabilității guvernamentale (1866-1871)*, în Paraschiva Cîncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, *op. cit.*, p. 174-175.

¹³⁸ MOF, nr. 161, 16/28 iulie 1868, p. 971.

¹³⁹ Era semnată de Gr. M. Sturdza, G. Vârnav, A. D. Holban, A. Cilibidache, N. Constandache, D. Tacu, C. Emandi, A. I. Gheorghiu, C. Rosetti-Tețcanu, M. Kogălniceanu, N. C. Aslan, Chr. Tell, H. Adam, Anastase Fătu, P. Arbore, G. Mârzescu, I. Fătu, I. I. Filibiliu, D. Cozadini, G. Ghițescu, G. Hasnaș, M. Jora, V. Florescu, M. Pleșescu, G. G. Sturdza, C. A. Rosetti, E. Alcaz, C. Bolliac. Lascăr Catargiu aducea la cunoștință că a primit o telegramă de la deputați aflați în concediu

Reluarea inițiativei moldovenilor era întâmpinată cu aceleași argumente de o majoritate munteană ostilă proiectului, la care se adăuga, mult mai bine explicată, chestiunea „defavorizării oltenilor”. De pildă, liberalul Al. Sihleanu se pronunță *ab initio* împotriva dezbaterii de urgență a legii guvernului și solicita luarea în considerare alături de inițiativa ieșenilor și cererea oltenilor, care urmăreau abandonarea proiectului¹⁴⁰.

Inventarea unei „probleme a Olteniei”, ca o contrapondere la „problema Moldovei”, reprezintă, de altfel, principala noutate în geopolitica internă a perioadei 1862-1867. Gr. M. Sturdza, fost opozant al proiectului moldovenesc în 1862, explica urgența prin persistența partidelor „condamnabile de separatiști”, care exploatau chestiunea „pentru a agita Iașul, pentru a agita țara”. În ideea de a potoli agitația oltenilor, care acuzau neconținut distanța până la Iași pentru pricini de judecată, Gr. M. Sturdza oferea asigurări că transferul era doar o „concesiune momentană”, până se va realiza „descentralizarea județeană și se vor face căile ferate”. În ideea de a preîntâmpina obiecțiile arhicunoscute despre „atacul la unitatea țării”, Sturdza pune în discuție însăși fixația centralismului care nesocotea interesele regionale:

Unitatea aceea după care alergați nu este decât un rău; văd că în organizarea țării căutați să fie unitate, uniformitate și forme, cum a zis D. Kogălniceanu ieri și din toate acestea a venit țara în acea pozițiune că, dacă ar întreba-o cineva de s-a săturat de forme și de unitate, ar zice că s-a săturat până în gât, și ar voi mai bine să aibă ceva dreptate și luare aminte pentru interesele sale locale¹⁴¹.

Muntenii, prin vocea conservatorului Dimitrie Ghica, rămas același opozant fervent al proiectului, acuză nu doar lipsa oportunității, cât „forma violentă” a presiunilor exercitate de moldoveni. Gh. Mărzescu îi răspundea că nu era „nicio violență” în „proclamațiile afișate pe zidurile Iașului și articolele din ziare”. Și

(N. Catargiu, N. Rosetti-Roznovanu și Gr. Balș), prin care roagă să fie anunțați când se va dezbate proiectul de lege privind strămutarea, ca să poată lua parte la acea discuție. Vezi MOF, nr. 31, 9/21 februarie 1867, p. 215.

¹⁴⁰ O petiție din Craiova din luna decembrie 1866, subscrisă ca reacție la faptul că „persoane cu influență ar fi determinate să ceară strămutarea Curții de Casațiune”, protesta împotriva acestei idei socotită că vrea să „truncheze Unirea”, să „violeze Constituțiunea de curând votată, să arunce perturbațiunea într-o sumă de legi de organizațiune”. Petiția era o sinteză a ideilor centralismului: „Orice Stat, Domni Deputați, nu poate să existe fără Unitate Politică, fără un centru pre lângă care gravitează strâns legate toate părțile din care el este compus. Domnul și Ministeriul, capii puterii executive, Senatul și Adunarea, adecă puterea legislativă, Curtea de Casațiune, capul puterii judecătorești, sunt acele corpuri, care reprezintă Unitatea Statului Român. Aceste corpuri, pentru a se putea susține, controla și complecta unele pre altele, trebuie să aibă aceeași reședință, trebuie să fie stabilite perpetuu în capitala țării”. Inițiativa din Iași era pusă pe seama „separatismului” alimentat din afară, care „întrebuințează mijloace subversive, și exploatând tot, și vanități, și interese, și bună credință cearcă să strămute Curtea de Casațiune la Iași. Separatiștii vor să facă din acest corp al statului un arbitru al părții de răsărit a României, un antagonist al puterii centrale din București, un stat în stat” etc. Vezi ANIC, fond Parlament, d. 351, f. 31-33.

¹⁴¹ MOF, nr. 31, 9/21 februarie 1867, p. 215.

Al. Lahovari i se alătura lui D. Ghica, respingea urgența și întreba de ce proiectul s-a depus în timpul dezbaterii bugetului, prin repetarea procedurii din timpul votării Constituției, încercându-se forțarea unor negocieri politice¹⁴². Explicația era simplă. Potrivit lui A. Georgiu, insistența moldovenilor și urgența propunerii era explicabilă prin faptul că legea fusese menținută de guvern și a fost amânată de mai multe ori. Temerea ieșenilor era că sesiunea parlamentară ordinară, programată să se încheie pe 15 februarie, se va finaliza fără discutarea doleanței ei¹⁴³.

Făcând un scurt istoric, Gh. Mârzescu îi reamintea lui Dimitrie Ghica că a semnat, cât a fost ministru de Interne (11 februarie-10 mai 1866), sub presiunea agitațiilor separatiste, un jurnal prin care se lega că va strămuta Curtea de Casație la Iași. „Când însă a venit ca deputat în Adunare, D-sa știți ce ne-a zis? S-a exclamat, zicându-ne: «n-am putut în acele momente grave să fac criză ministerială».” Prin urmare, îl acuza de inconsecvență, de „lipsă de curaj”, de faptul că una spunea în Guvern și alta făcea în Adunare. Totodată, Mârzescu îl contra pe Lahovari și susținea că între votul urgenței și votul strămutării Curții la Iași exista o strânsă legătură. „Dacă astăzi se pune la vot urgența și se respinge, implicamente se respinge și proiectul de lege pentru strămutarea Curții de Casație la Iași. Eu unul văd în respingerea urgenței respingerea strămutării Curții la Iași”¹⁴⁴.

Petru Grădișteanu oferea cea mai interesantă explicație a tacticii politice urmărite de moldoveni, mai exact o încercare de a expune opiniei publice duplicitatea centraliștilor. În ce mod? Propunerea scrisă provoca un vot la vedere, prin ridicare de mână, și nu unul secret, cu bile, așa cum ar fi fost în cazul unui traseu ordinar al legii pe la secțiuni. Prin urmare, votul se putea transforma într-un moment al adevărului, al căderii măștilor, prin expunerea publică a fățărniciei față de solicitările moldovenilor. În aplauzele deputaților munteni, Grădișteanu proiecta apoteotic, nici mai mult nici mai puțin, decât imaginea subminării de către Iași a statutului de capitală a Bucureștiului, dacă s-ar „intra pe calea concesiunilor”: cei care reclamau Curtea „vor cere strămutarea Curții de Conturi, ca și școala militară; apoi strămutarea ministerelor, apoi strămutarea chiar a acestei Adunări și atunci, d-lor să ne înțelegem: prin aceasta nu facem nimic altceva decât strămutarea capitalei de la București la Iași”¹⁴⁵. De fapt, susținea Grădișteanu, nu era vorba doar de București, ci de sacrificarea intereselor României. „Pentru un mic interes al Iașilor de a străluci prin birji și oteluri, nu vom sacrifica noi România întreagă, și mai cu seamă pentru totdeauna România de peste Olt”¹⁴⁶.

Ca și în 1866, C. Boerescu bătea monedă mai întâi pe faptul că transferul reprezenta un interes strict local, fără consecințe notabile în economie. Adăuga, într-o retorică bine ținută, că nu masele cereau transferul, ci era o chestiune de

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 216.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

partid. Masele nu aveau procese atât de importante, ca să meargă la curte. La ea ajungeau doar marii proprietari și capitaliștii, afirma el. Prin urmare, tema avea „popularitate”, dar nu era „populară”, adică nu atingea interesele morale sau materiale ale mulțimii. Era întrerupt, când afirma că „prosperitatea Iașului și a Moldovei are să rezulte din alte măsuri de îmbunătățire ce trebuie să se ia...”, de voci revoltate: „Și care nu se vor lua niciodată!”, exprimând fidel starea de beligeranță din cameră.

Pentru a pune capăt ofensivei moldovenilor și în scopul deblocării dezbatărilor pe buget, Al. Lahovari citea o propunere: „Proiectul de lege asupra strămutării Curții de Casație să se ia în dezbatere de urgență imediat în prima zi după votarea bugetului anului 1867”¹⁴⁷. Era un fel de reeditare a jocului politic din perioada Adunării constituante.

Un interesant punct de vedere era exprimat de I. C. Brătianu, presat să mențină majoritatea guvernamentală generată de „înțelegerea de la Concordia” și să dea asigurări moldovenilor de tot concursul său. Brătianu era conștient că mulți liberali radicali erau centraliști din convingere, dar cel puțin se putea oferi pe sine ca exemplu. El susținea, nici mai mult nici mai puțin, că se pronunța în favoarea transferului, deși a combătut-o până atunci, atitudine pe care o considera curajoasă, întrucât, „în cea mai mare parte a țării”, mutarea Curții la Iași era o idee nepopulară. Recunoștea însă că muntenii nu s-au ținut de cuvânt și dădea dreptate moldovenilor: „De câte ori s-a prezentat în Cameră cestiunea strămutării Curții de Casație la Iași, totdeauna s-a zis că vom luat măsuri ca să aducem balsam, cum a zis onor D. Ionescu, asupra plăgilor națiunii și mai cu seamă asupra părții de dincolo de Milcov: am zis-o, dar n-am făcut-o”. Cere, în final, după ce se duelează retoric cu „separatiștii” și agenda lor șantajistă, să fie admisă „o amânare cu angajament” că sesiunea nu va fi închisă până nu se va vota da votul pe acel proiect¹⁴⁸.

Moldovenii, „lupii care smulg pruncii de la sânul mamei patrii”

Cu totul deplasat se arăta conservatorul centralist Gheorghe Costaforu. El compara cererea imperativă a moldovenilor cu atitudinea unor lupi, iar România cu o mamă care-și sacrifică pruncii (instituțiile) pentru a scăpa de ei:

Poate ați văzut un tablou unde o mamă este într-o sanie și aruncă câte un copil, câte un copil lupilor care o urmăresc. Un tablou foarte frumos; mi se pare că scena se petrece în Rusia. Ei bine, domnilor, noi, cu Cameră, nu putem să ne punem în pozițiunea acelei femei să aruncăm câte ceva Iașilor, și negreșit nici Iașii nu cred că putem să-i comparăm cu lupii¹⁴⁹.

Analogia șocantă, dar grăitoare pentru imaginarul centralist iacobin, a reprezentat un moment de maximă jignire pentru sentimentele moldovenilor.

¹⁴⁷ Semnau Gr. Cantacuzino, Al. Sihleanu, M. C. Atanasiu, A. Puricescu, Gr. Săftoiu, T. Mehedinteanu, R. S. Campiniu, C. Vrăbiescu.

¹⁴⁸ Supliment la MOF, nr. 31, 9/21 februarie 1867, p. 217.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

Într-atât de importantă încât a pus în lumină schimbarea de convingeri a lui Mihail Kogălniceanu. Avocat fără dubiu al unirii, arhitect al centralizării, ce a mers până acolo încât a dorit o ștergere a memoriei istorice moldovenești legate de alegerea de la 5 ianuarie 1859, impunând sărbătorirea lui 24 ianuarie prin lege¹⁵⁰, se alătura solicitărilor celor pe care-i considera până de curând „separatiști”. În intervenția sa, Kogălniceanu reamintea că se pronunțase răspicat în 1862, alături de I. C. Brătianu, împotriva transferului. Apoi, arăta că, în 1866, odată cu respingerea din nou a proiectului, numai șapte reprezentanți ai Moldovei votaseră Constituția¹⁵¹. Prin urmare, nici măcar pentru fostul prim-ministru transferul Curții nu mai reprezenta „o cestiune de coterie a unor avocaței”, așa cum susținuse la 1862. Între timp, lucrurile progresaseră:

[...] a fost discutată între avocaței și avocați mari; între deputații de Iași și între persoane, care, și prin domiciliul și prin pozițiunea și prin profesiunea d-lor, sunt orășani locuind unii în București și alții în Iași; și care, prin urmare, deși au zis că chestea aceasta este populară, deși au osândit pe deputații de Iași că au sprijinit-o pentru popularitate, îmi voi permite să le spui că și d-lor nu fac altceva decât aleargă după o mai mare popularitate combătând strămutarea Curții de Casașuni de la București la Iași; căci este o mare popularitate, este de un mare interes și moral și material și de tot felul, de a cere păstrarea pentru București a Curții de Casașune, mai cu seamă pentru acele persoane, care sunt și avocați ai Curții de Casașune¹⁵².

Unei asemenea intervenții îi răspundea, negreșit, câte un reprezentant oltean, susținător necondiționat al centralismului. În acest caz, venise rândul lui P. Cernătescu, deputat craiovean, să prorocească pericolul destrămării țării:

[...] am încuraja orice pasiuni și am da dreptul fiecărei cetăți, de exemplu Focșanii, ca să ceară și ea diferite pretinse satisfacțiuni locale atât de prejudiciabile; când am cădea în asemenea erori, noi am lăsa ca țara noastră să nu aibă în adevăr un centru, de unde să se întindă viața în toate părțile țării în părți egale, așa încât să nu năbușească pe unele și să usuce pe altele¹⁵³.

În replică, Kogălniceanu demonstra o trecere la platforma regionalistă, arătând că problema Curții de Casașie era pusă în discuție nu de unul precum N. Rosetti-Roznovanu, ci era pusă în dubiu prin neîndeplinirea ei, după promisiunile neonorate făcute de Guvern și de Domnitor etc.

Aceasta ține spiritele de peste Milcov în o mare agitațiune. [...] Voi spune că în materie de unire, dacă toți Românii am făcut sacrificii, apoi noi, Iașenii, să-mi permită D. Boerescu a-i spune că am făcut mai mult decât domnia lui; și aceste sacrificii stau de față, se pot dovedi prin împuținarea averii fiecărui Iașian; fiecare poate să spuia cât a costat unirea pe Iași¹⁵⁴.

¹⁵⁰ „Monitorul Oficial al Moldovei. Principatele Unite Moldova și Valahia”, 1860, III, nr. 69, p. 273.

¹⁵¹ Am arătat mai sus sorgintea cifrei avansate de M. Kogălniceanu.

¹⁵² Supliment la MOF, nr. 32, 10/22 februarie 1867, p. 224.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Ibidem*.

La finalul discuției, Kogălniceanu propune, alături de unul dintre inițiatorii proiectului de mutare a Curții, M. Jora, un vot deschis, în condițiile în care regulamentul prevedea două treimi din cvorum pentru stabilirea urgenței.

Se supunea la vot amendamentul lui Al. Lahovari (vot abia după adoptarea bugetului), respins cu doar 58 bile albe și 48 negre (necesare 71); de asemenea, era respins amendamentul lui I. C. Brătianu – vot pe Curte, înainte de cel pe buget (cu doar 20 bile albe și 84 negre), iar în ceea ce privește votul pe propunerea de urgență rezultatul era următorul: 57 bile albe și 54 negre, din 74 necesare¹⁵⁵.

Rezultatele însă nu-i dezarmau pe moldoveni, care, două săptămâni mai târziu, reveneau cu același proiect. În ședința din 17 februarie 1867, la Adunare erau depuse încă trei petiții subscrise de cetățeni de peste Milcov, care solicitau strămutarea Curții la Iași¹⁵⁶. Gheorghe Mârzescu încerca să repună pe ordinea de zi a dezbaterii transferul Curții, însă după vociferările deputaților munteni, propunerea era respinsă și se trecea la votarea bugetului. Kogălniceanu însuși cerea discutarea după votarea bugetului pentru a nu se ajunge la o criză ministerială (proiectul Curții era al Guvernului!) și țara risca să rămână fără finanțele aprobate¹⁵⁷.

„Suntem pășiți”

În ședința din 7 martie 1867, în condițiile în care bugetul încă nu fusese votat, se înregistra o nouă agitație legată de introducerea pe ordinea de zi a proiectului Curții de Casație. Taberele erau aceleași din ședințele anterioare, dar intervenea o presiune suplimentară. Moldovenii își exprimau suspiciunea că, odată votat bugetul, deputații munteni vor pleca și nu va mai exista cvorumul necesar discutării doleanței lor. Se inversaseră rolurile de la Constituanta din 1866. De fapt, era vorba de un dublu șantaj. Potrivit ministrului de Interne, Dimitrie Ghica, și adversarii strămutării se temeau că, odată dat votul pe Curtea de Casație, care se prefigura negativ, moldovenii supărați să dezerteze de la votul bugetului, așa cum se întâmplase cu un an în urmă în Adunarea constituantă, când zece deputați au demisionat, iar legea electorală a fost votată cu concursul a doar șapte deputați moldoveni. Așadar, vorbim de o condiționare parlamentară reciprocă pe două falii majore: interesele moldovenilor vs. munteni-olteni¹⁵⁸. În vuiet și proteste, Mârzescu explica motivul „nerăbdării”, pe care muntenii pretindeau că nu-l înțelegeau. Erau pașii traseului legislativ complet, care odată încălcat ar fi dus la amânarea cu încă un an a proiectului:

Astăzi suntem în 7 Martie, și, dacă se va vota proiectul, el nu se aplica îndată, pentru că trebuie să treacă și prin Senat; prin urmare, până la 15 martie, Camera având să funcționeze, poate ca Senatul să nu aibă timp ca să-l voteze, și atunci are să rămână până la sesiunea viitoare¹⁵⁹.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 225.

¹⁵⁶ Supliment la MOF, nr. 41, 21 februarie/5 martie 1867, p. 297.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 300.

¹⁵⁸ MOF, nr. 57, 11/23 martie 1867, p. 384.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

La promisiunile lui Dimitrie Ghica că Adunarea își va continua activitatea „până se va vota acest proiect de lege, dar...”, Mârzescu răspundea complet neîncrezător: „Știm, suntem pășiți!” După o discuție în contradictoriu cu Kogălniceanu, Mârzescu declara că era gata să-și dea demisia (probabil nu de unul singur), fiindcă „nu voia să se amâne la infinit chestiunea Curții de Casațiune”¹⁶⁰.

Abia în ședința din 10 martie 1867, comitetul delegaților secțiunilor, întrunit încă din 20 ianuarie, dădea citire raportului final pe legea Guvernului. Secțiunile II, IV, V și VI respingeau proiectul transferului Curții; secțiunea III admitea strămutarea până se va construi calea ferată Iași-București; secțiunea VII vota pentru transferul complet la Iași; secția I: una din secțiunile curții să rămână în București, cu jurisdicție asupra curților din București și Craiova!, și alta să se instaleze la Iași pentru curțile de apel din Focșani și Iași, trebuind să se întrunească o dată pe an spre a judeca în secțiuni unite.

Prin urmare, majoritatea delegaților găsea de cuviință ca instituția să rămână în București. Era, în schimb, avansată o nouă formulă de compensație, propusă de Nicu Catargiu, votată în unanimitate:

Propunem ca guvernul chiar printr-un împrumut ce se autorisă a contracta să se facă acționar cu 15 milioane franci la compania ce ar propune a efectua în cel mai scurt timp un drum de fer ce ar lega Iașii cu Bucureștii și linia austriacă din Bucovina, începând lucrările reale și serioase chiar în anul acesta¹⁶¹.

O variantă despre care nu s-a mai auzit nimic și a rămas pierdută în istoricul legislativ al Adunării.

Un motiv de agitație în Adunare l-a constituit și existența unei petiții a lui N. Rosetti-Roznovanu, invocată frecvent ca expresie a persistenței ideilor „separatiste”. De altfel, Rosetti-Roznovanu a și reușit să-și susțină în plen petiția, semnată de aproximativ 6.000 de cetățeni din toate părțile Moldovei și din toate clasele poporului, în ideea combaterii acuzelor de „nereprezentativitate” ale cererilor moldovenilor¹⁶². Roznovanu nu conferea transferului un caracter „exclusiv politic”, ori unul administrativ și nici judiciar. El acuza sacrificarea intereselor Moldovei, iar transferul ar fi fost primit ca un gest care ducea la „înfrățire și compensațiuni”. Potrivit lui, nu împinși de interese materiale moldovenii reclamau această măsură, ci ca o satisfacție morală, ca o dovadă că „suntem priviți ca frați, ca egali, ca uniți de voie bună, iar nu cucerți de nimeni și ce e mai prețios odor pentru un Român decât onoarea sa”¹⁶³.

Un amplu discurs era susținut de un adversar al transferării Curții, C. D. Aricescu. În opinia lui, principalul motiv împotriva era cel de neconstitu-

¹⁶⁰ MOF, nr. 59, 14/26 martie 1867, p. 346.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² Într-adevăr, mobilizarea făcută de Rosetti-Roznovanu a fost extraordinară. Petiția cu miile de semnături strânse de primăriile comunelor din jurul Iașului (Galata, Todirelu, Ciurea), dar și altele fără implicarea autorităților s-au păstrat în arhivele Camerei. Vezi ANIC, fond Parlament, d. 351, f. 34-90.

¹⁶³ MOF, nr. 59, 14/26 martie 1867, supliment, p. 347.

ționalitate, repovestind pe larg dezbaterile din 1862 și 1866, cu citate amănunțite din „Monitorul Oficial”¹⁶⁴. Aducea argumente împotriva mutării, cele mai importante fondate pe o viziune centralistă:

[...] logica și experiența ne spun că, fără un centru sau capitală, nu poate fi țară; și fără îndestulă putere atractivă a capitalei, iară nu poate fi unitate; puterea atractivă a capitalei consistă în locul reședinței autorităților centrale; prin urmare, strămutarea curții de casațiune la Iași, pe când puterea executivă și Corpurile legiuitoare sunt în București, este desorganizarea țării, este desmădularea țării, este primul pas spre separatism¹⁶⁵.

Trebuie să „ne ferim ca de foc d-a crea instituțiuni pentru Moldova, distincte de instituțiunile Țării Românești”, afirma Aricescu, aducând în sprijinul spuselor și statistica proceselor de la Curtea de Casație: 234 de procese criminale din Moldova, 1.337 din Muntenia; procese civile din Moldova – 1.253, din Muntenia – 2.455.

Ca și în urmă cu două săptămâni, surprinzându-și colegii, Mihail Kogălniceanu se arăta unul dintre avocații strămutării Curții. Ce-i schimbase, totuși, atât de mult convingerile din 1862? Înțelegem mai exact motivele din autocritica pe care o dezvoltă în numele generației prea entuziaste de moldoveni uniونيști. Fostul prim-ministru evalua condițiile istorice ale producerii unirii și interpreta critic, de data asta, „avântul” și nechibzuința moldovenilor. El insista pe pripa și idealismul Adunării din Moldova, care se precipita, între 1861 și 1862, silindu-l pe Al. I. Cuza să desăvârșească unirea, domn care voia să modereze acea mișcare, avertizându-i: „[...] d-lor, înainte de a face unirea, preocupați-vă și regulați interesele particulare ale Moldovei”, în sensul negocierii pragmatice și clarificatoare a condițiilor și termenilor unirii. Deputații moldoveni, între care se includea Kogălniceanu alături de Petre Mavrogheni și Anastasie Panu, au zis atunci: „La București! Pentru că suntem siguri că vom găsi acolo frați, vom găsi Români care vor ține seama de sacrificiile Moldovei. Astfel, d-lor, am venit fără a regula interesele parțiale și locale ale Moldovei, cum ne zicea fostul Domnitor”¹⁶⁶. Așadar, greșeli și slăbiciuni în serie, care au fost tratate de valahi ca favorabile unei „anexări” (după expresia lui Manolache

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 348. În rezumat, argumentele pentru erau următoarele: „1. Că în proclamarea unirii definitive, capitala Moldaviei a suferit pierderi materiale însemnate; căci toate valorile imobilelor din Iași, precum industria și comerțul, au scăzut foarte mult; 2. Că sunt în joc amorul propriu al eșienilor, care, perzând capitala Moldaviei, țin mult a avea acolo înalta curte de justiție, cu care s-ar compensa în parte de pierderile însemnate ce au încercat; 3. Că, fără această satisfacere, unirea ar fi în pericol; 4. Că aceste se cere provisiu, până la înființarea căilor ferate; 5. Că justiția se va da tot așa de bine și în Iași ca și în București, fiind și acolo *opiniunea publică*; 6. Că în Italia Curtea de Casațiune a fost transferată de la Turin în Milan; 7. În fine că nu este simpla dorință a unor avocați și hangii, ci a mii de locuitori, ce reclamă aceasta prin petițiuni; și ca o măsură de înaltă politică”.

¹⁶⁵ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 352.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 353

Costache Epureanu¹⁶⁷), în numele unor idealuri patriotice. Desigur, fostul prim-ministru al lui Al. I. Cuza, „omul de la 2 mai”, avea polițe politice de plătit „februariștilor” și „monstruoasei coaliții”. Reciproca era și ea la fel de valabilă, dar nu e cazul să insistăm aici pe invalidarea alegerii sale de la Fălciu și Galați din primăvara anului 1866. Kogălniceanu mai arăta cum detronarea lui Cuza a zguduit încrederea dintre moldoveni și munteni, întrucât prin epurările declanșate împotriva „cuziștilor”, „guvernul după 11 februarie a depărtat cu grămada pe funcționarii Moldoveni”:

Repausatul Barbu Catargiu, întâiul ministru când s-a făcut unirea, a adus aici o mulțime de funcționari din Moldova, și le-a făgăduit că-i va menține în posturile lor, pe cât timp se vor purta bine. Nu știm cum s-a întâmplat și pentru ce nouă zecimi din acei funcționari moldoveni, care erau în București în ziua de 11 februarie s-au congediat (aplaude). În ministerul lucrărilor publice erau 20 moldoveni, 19 s-au dus; când s-au întors acei moldoveni înapoi, nu s-au întors cu mijloacele cu care s-au dus, nu în diligență, sau cu subvențiune¹⁶⁸, ei s-au întors întinzând mâna și cerșind (aplaude). Ei bine, D-lor, vă întreb ce trebuia să gândească, ce sentimente trebuia să aibă locuitorii de peste Milcov, când vedea funcționari moldoveni trecând Milcovul și cerșind cu sfanzigul, pentru ca să se poată întoarce pe la locurile lor. Rog pe D. ministru să binevoască a face statistica funcționarilor moldoveni, câți erau înainte de 11 februarie și câți sunt astăzi și va vedea dacă aceasta nu e adevărat; eu am această statistică și sunt gata a o pune la dispozițiunea D-lui ministru¹⁶⁹.

Kogălniceanu era de acord că strămutarea Curții nu putea satisface singură nevoile fostei capitale, mizând că ele puteau fi susținute numai prin navigabilitatea Prutului, dezvoltarea școlilor speciale, a universității, construirea căilor ferate și descentralizarea, necesități ratate din cauza frecventelor schimbări de guverne. De altfel, îmbunătățirile Iașului figurau în bugetul din 1865, redactat de Kogălniceanu, afirmă acesta, dar sumele au fost luate de succesori și cheltuite aiurea în execuția bugetară¹⁷⁰. Cauzele decăderii Iașului erau structurale, potrivit lui Kogălniceanu. Orașul se afla într-o poziție încât nu putea trăi decât ca un centru de guvern, având instanțele justiției înalte, întreținut de întreaga Moldovă, căci nu avea nici caracter comercial, nu era străbătut de un râu important, iar Prutul, din apropiere, nu era navigabil. Cum se putea oferi o ameliorare? Cea mai bună cale era „drumul de fier”, credea Kogălniceanu,

¹⁶⁷ MOF, nr. 61, 16/28 martie, p. 360.

¹⁶⁸ Funcționarii din ministerele desființate de la Iași, cei cu „trebuincioase științe privitoare la administrațiunea părții de dincolo de Milcov”, fuseseră sprijiniți cu bani de transport să ajungă la București (vezi MOF, nr. 23, 31 ianuarie/11 februarie 1862, p. 93). Sprijinul fusese acordat de fiecare minister în parte (vezi, de exemplu, MOF, nr. 170, 3/15 august 1862, p. 718).

¹⁶⁹ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 353. Ulterior, Dimitrie Ghica, fost ministru de Interne, se laudă cu faptul că nu a destituit un singur funcționar moldovean din administrația centrală (vezi Supliment la MOF nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 367).

¹⁷⁰ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 353.

pentru care a și dat concesiunea Salamanca¹⁷¹, anulată între timp; deci, ceea ce mai rămânea de dat ar fi fost Curtea de Casație. Ea trebuia acordată ca un mijloc care va consolida unirea: „trebuie să alinăm deocamdată boala Iașilor dându-le ceea ce cer și dărâmand astfel drapelul ce ș-au luat acei separatiști”¹⁷². Nu credea că remediul va vindeca Iașul bolnav, dar „trebuia să i se dea bolnavului ceea ce se cere, căutând în același timp un remediu real”.

„Prin unire toți am pierdut”

O nouă intervenție a lui Gheorghe Costaforu creștea temperatura dezbaterii. Deputatul se declara intrigat că „se discutau interesele Moldovei, nu ale României”, iar Iașul punea condiții ca unei „cetăți asediate”, amenințând soliditatea viitorului¹⁷³. „Trebuie să vă preocupați serios – arăta Costaforu – de interesele și ale Valachiei, și ale Olteniei, precum și a tuturor colțurilor depărtate ale țării, d-voastră nu puteți să neglijați aceste interese, având numai în vedere interesele Iașului.” Luat de valul argumentelor, Costaforu ajungea la paradoxala concluzie că, prin unire, „toți au pierdut”.

Pentru ce această rivalitate între București și Iași? Bucureștiul nu este nici al Valachiei nici al Moldovei, ci al României întregi. D-voastră veniți și vă acățați de București ca de o capitală egoistă, care rupe tot de la Iași și pune pe Iași în stare de a se revolta și a face să piară unirea; că Iașul a fost capitala Moldovei și făcut sacrificiuri. Așa este! Dară pentru că a făcut sacrificiuri trebuie neîncetat să ni le impute? [...] Când am făcut această unire, nu este drept să zicem că noi din Valahia am profitat și Iașul a pierdut. Toți am pierdut mai mult sau mai puțin.

El relua vechi argumente privind pericolul unei cedări momentane care va deschide posibilitatea altora: Curtea de Conturi, ministerele, tezaur etc.¹⁷⁴.

Declarându-se supărat că moldovenii care cer transferul „au fost asemănați cu lupii cărora li se aruncă câte un prunc”, Kogălniceanu cerea închiderea discuției, întrucât discursul lui Costaforu „derapase pe un teren foarte periculos”¹⁷⁵. Se vota închiderea discuției și supunerea la vot a proiectului de lege pentru luarea în considerare a strămutării Curții de Casație la Iași. În acel moment însă se isca o altă neînțelegere. Grupul deputaților din sud, prin persoana lui Petru Grădișteanu, solicita vot secret, ceea ce-l determina pe Kogălniceanu să observe că procedura era în contra precedentelor „liberale” ale inițiatorului. Pentru deputații de la nord de Milcov era o datorie imperioasă un vot la vedere clarificator. Nicu Catargiu recunoștea deschis că deputații „moldoveni sau români”

¹⁷¹ Un proiect complex de concesionare a construcției a căilor ferate în Moldova. Vezi Const. C. Mănescu, *Istoricul căilor ferate din România*, vol. I, București, Editura Direcțiunii Generale a Căilor Ferate Române, 1906, p. 127-194, 303-382.

¹⁷² MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 353.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 354.

¹⁷⁵ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 355.

erau bănuți că nu vor vota după cum vorbesc. Totuși, în pofida votului secret, proiectul era acceptat (79 erau „pentru” din 62 necesare, 43 „împotriva”, o abținere), trecându-se astfel la faza a doua, la discuția pe fond.

„Compensații și pentru Oltenia”

Raportorul citea articolul doi al legii strămutării, care se referea numai la calea ferată: „Guvernul va contracta pentru înființarea celui dintâiu drum de fier în țara românească în lungul țării de la Iași până la Rușava [Orșova – n.n., M.C.] cu prețuri și mijloace avantajoase [nu prin împrumut – n.n., M.C.], și va depune Camerii proiectul de lege cât mai neîntârziat pentru aceasta”. Se depuneau diverse amendamente, în funcție interese. C. D. Aricescu, adversar al mutării Curții, propunea ca „în sesiunea actuală să votăm concesiunea drumului de fer de la Cernăuți la Iași”. Și mai explicit era amendamentul olteanului Gh. Magheru – de fapt o propunere de lege! –, care cerea compensații pentru regiunea Olteniei în contrapartidă la concesiile făcute Moldovei:

Strămutându-se Curtea de Casație la Iași, atât onor Adunare legislativă, cât și onor guvern să ia angajamentul ca ce dânteiu linie de fier ce se pune în lucrare după puteri și în timp să fie neapărat ori linia de la Orșova, ori acea de la Vulcan către București și de aci peste Milcov, mai ales că pentru aceste lunii sunt și proiecte de lege elaborate.

Era vorba de linia Orșova-Craiova-București sau Vulcan-Craiova-București-pestele Milcov. Alt oltean, Andrei Prejbeanu, depunea amendamente în derâdere, respinse de Comitetul delegaților:

Când calea ferată de la Vârvicioara la Iași va fi făcută, se va transmuta Curtea de Casație la Iași [...]. Când căile ferate de la Orșova sau de la Vulcan vor fi făcute și astfel vor lega Iași de Valachia mică, atunci să se dea d-lui Mârzescu Curtea de Casație, fiindcă mă voi putea și eu duce lesne la Iași.

Amendamentele intereselor moldovenești erau depuse de Gheorghe Mârzescu, susținut de unii munteni, dar nu și de N. Rosetti-Roznovanu: „Îndată ce calea ferată va fi statornicită între București și Iași, Înalta Curte de Casație și de Justiție va fi strămutată de drept în București”¹⁷⁶. Apoi, mai era depus amendamentul colonelului Gr. Sturdza: „Strămutarea Curții de Casație se va face în vacanța sărbătorilor de la Pasci, acest an 1867, prevăzându-se și fondurile necesare pentru transferare”.

În calitate de ministrul de Interne, I. C. Brătianu, tăia avântul deputaților și solicita răgazul ca Guvernul să facă un proiect în care să cumpănească atent

¹⁷⁶ Era asumat de Gh. Mârzescu, G. Sturdza, C. A. Rosetti, N. C. Aslan, C. Grădișteanu, N. Constandache, V. Florescu, M. Kogălniceanu, D. Cracte, N. Catargiu, G. Caruzi, N. Blaremburg (*ibidem*).

posibilitățile de împrumut ale țării – fiindcă împrumutul Oppenheim nu permitea angajarea de noi datorii din partea Guvernului român –, precum și disponibilitatea capitalurilor europene de a se angaja în lucrări publice concesionate în România.

Cel care rupea solidaritatea moldovenilor, ca și în 1866, era fracționistul ieșean Nicolae Ionescu. El susținea că ministrul de Interne trebuia să țină cont și de petițiile de dincolo de Olt, reluând ideile antisemite prezentate în Constituanta la 1866 – Iașul era invadat de evrei, ceea ce pentru Curtea de Casație ar fi fost un pericol, în condițiile unei „atmosfera încărcate de elementul corupător”. Fracționistul prezenta statistica proceselor judecate de la înființarea Curții până în 1867: 1.722 de pricini, cu avocat 568; 750 din București, 349 din Craiova și 41 din Focșani, la Iași doar 153. În concepția lui, interesele fostei capitale se satisfăceau cu alte mijloace: capital pentru încurajarea comerțului național, întreprinderi economice, pentru a scăpa de „speculanți străini”; colonizarea cu români, aducerea măcelarilor și pitarilor din București, căci acolo erau mai mulți¹⁷⁷. Într-o atmosferă de ilaritate, el mai cerea încă o anchetă parlamentară privind problemele Iașului și declara că se teme de consecințe, de desfacerea „edificiului unirii”.

Foarte interesant era jocul politic făcut de I. C. Brătianu, acum într-o poziție conciliantă față de interesele moldovenilor. El vedea transferul ca un „gaj moral”: „D-lor, vă întreb, dacă deocamdată noi nu putem face nimic pentru Iași decât a-i da un asemenea gagi, să-i refuzăm și acest gagi?”. Îmbrățișa deschis ideea unei colonizări cu Români în jurul Iașilor¹⁷⁸, înființarea unei bănci funciare, a uneia de scont și a unei școli de agricultură; „Iașii nu pot fi conciliați numai cu cuvântul”, trebuie să li se dea o minimă consolare. „Eu sunt Român din Muntenia și am curagiul să cer fraților mei de dincolo de Milcov ca și ei să facă sacrificii tot așa cum a făcut Iașul, și nu cred că Muntenii vor refuza, vor pune vreodată în pericol Unirea, ca să nu facă acele mici sacrificii”¹⁷⁹. Cu aceste concluzii se încheia prima zi, cea de 10 martie, după opt ore aprinse de discuții, în care au fost respinse toate amendamentele, cu excepția celui depus de Mârzescu, acceptat ca articolul 2 al proiectului¹⁸⁰.

Abia la 13 martie se intra în discuția de fond a legii, care cuprindea numai două articole¹⁸¹. Dezbaterile urmau să fie structurate pe două aliniamente, nu neapărat suprapuse. Primul era reprezentat de interesele moldovenești și

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 356.

¹⁷⁸ Vom vedea că ideea acestor colonizări s-a regăsit ulterior în legea compensațiilor din 1880-1882. Loturile de pământ din jurul Iașului se puteau vinde doar românilor. Ideea colonizărilor însă nu a fost cu totul abandonată. Vezi Mihai Chiper, *Olteni contra evrei. Lecția unei colonizări economice eșuate (1882-1884)*, în AIHX, tomul LI, 2014, p. 157-181.

¹⁷⁹ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1867, p. 356.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 357.

¹⁸¹ „Art. 1. Înalta curte de casație și de justiție se va strămuta și va fi așezată în orașul Iași. Art. 2. Îndată ce calea ferată va fi statornicită între București și Iași, înalta curte de casație și de justiție va fi strămutată de drept în București.”

necesitatea unor compensații în scopul concilierii Moldovei vs. interesele muntene/ oltene de a păstra *statu-quo*-ul instituțional în privința justiției. Al doilea aliniament de confruntare viza arhitectura centralistă a statului, față de care în special moldovenii, dar și unii deputați munteni, dezvoltau o critică consistentă, și grupul celor care vedeau în centralizare o formă de desăvârșire și garantare a unirii. Pozițiile diametral opuse erau: 1. Interese moldovenești/descentralizare/compensații/Curte de Casație la Iași ca o formă de funcționare mai echitabilă a unirii; 2. Interese muntenesți-oltenești/centralizare/Curte de Casație la București ca formă de garantare a unirii și înlăturare a așa-numitului element perturbator, „separatist”. Firește, au existat munteni care au susținut satisfacerea cererilor moldovenilor și au criticat centralismul sugrumător de la București, precum au fost și moldoveni care au îmbrățișat complet doctrina centrului, cerând în schimb alte forme de compensații decât Curtea de Casație.

Memoria inimii

Primii care deschideau dezbaterile pe fondul legii erau susținătorii transferului. Analizând contextul ciocnirilor din jurul mutării Curții de Casație, pe care o considera o „dreaptă reparațiune”, conservatorul Manolache Costache Epureanu observa că Moldova, „în starea de văduvie a unui guvern central și în lipsă de alte îmbunătățiri, nu a putut să se bucure nici de binefacerile, nici de prezența autorității foarte îndepărtate a guvernului de la București”. Apoi, reformele administrative și judiciare au provocat „o mare mefiență”; pe când Valachia s-a familiarizat mai ușor, Moldova se simțea „mai mult anexată țării românești”¹⁸². Manolache Costache Epureanu își schimbă complet atitudinea față de 1862, când subscriesese la propunerile compensatorii ale lui Mihail Kogălniceanu. Atunci, la 1862, Epureanu se afla pe terenul unei concepții centraliste idealizate, considerând că instabilitatea politică și dificultățile politice din Principate erau generate de sistemul federativ al Convenției de la Paris. Ca și în cazul altor moldoveni, după experiențele de la București, entuziasmul centralist i se demolise¹⁸³, jucând de la șefia Adunării constituante în favoarea mutării Curții de Casație la Iași.

Plecând de la efectele dureroase ale pierderii instituțiilor și statalității, deputatul muntean Nicolae Blaremburg considera că Moldova avea tot dreptul la „menajamente”:

Dacă Moldova s-a uitat pe sine [...] s-a părăsit nouă fără rezervă, nu este un motiv să o tratăm mai rău decât acele țări [Italia – n.n., M.C.] care au avut grija de a stipula mai dinainte condițiile contractului. [...] Dovediți în sfârșit că aveți aceea ce un poet numea cu atât cuvânt: memoria inimii¹⁸⁴.

¹⁸² MOF, nr. 61, 16/28 martie 1867, p. 360.

¹⁸³ Alexandru Gavriș, *Ipostazele unei biografii politice. Manolache Costache Epureanu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 199-200.

¹⁸⁴ MOF, nr. 61, 16/28 martie 1867, p. 360.

Blaremburg combătea concepția centralismului dur care monopoliza concepția administrativă a celor care se opuneau transferului, atât timp cât, sub un regim constituțional, bazat pe despărțirea puterilor în stat, nu ar fi adus atingere unității guvernamentale; necesitatea centralizării se referea la puterea executivă și cea legislativă, dar nu la justiție. El invoca și o tradiție istorică a descentralizării, amintind de statutul Craiovei și „României mici” în cadrul Țării Românești, de „menajamentele” lui Radu Negru, legendarul descălecător al Valahiei, și ale succesorilor lui, care recunoscuseră o anumită autonomie: „Mai multe veacuri, partea de dincolo de Olt a păstrat administrațiunea sa separată și autonomia: Banul și Divanul”¹⁸⁵. Îndemnul său către colegi era de a face pentru Iași ceea ce a făcut Italia pentru Torino, oferindu-i Curtea de Casație, după ce, prin unirea Piemontului cu Lombardia, instituția ajunsese, scurt timp, la Milano.

Deputatul A. Georgiu, profesor de economie, punea sub semnul întrebării viabilitatea modelului politic centralist, fiindcă nu „putea da toate condițiile de vitalitate necesare dezvoltării viitoare”. El făcea distincția între o „centralizare naturală”, venită prin atracția pe care populația o resimte față de abundență, valoare, „ușurința vieții” și „centralizațiunea excesivă”, al cărei ideal „excentric și periculos îl găsim în concentrarea forțată a tuturor autorităților într-un singur punct, în capitala țării”. Prin transferul Curții de Casație nu s-ar fi slăbit „unitatea politică a patriei”, ci s-ar „asvârli din organizarea socială acele idei greșite care și-au avut rațiunea de a fi numai în administrațiunea lui Ludovic al XIV, sistem care avea de scop de a concentra totul într-un singur punct, pentru ca astfel să-și exerciteze cu mai multă ușurință influența opresivă și destructoare”. Chiar principiul diviziunii puterilor consacrate de constituție nu se opunea transferării. Curtea de Casație trebuia să funcționeze într-un mod cu totul independent de minister¹⁸⁶. Un alt beneficiu ar fi acela că s-ar fi introdus în Iași o populație flotantă, care ar fi sporit numărul populației române în detrimentul celei israelite și ar fi pus în circulație cel puțin 7 milioane de lei.

Grădișteanu: „Am fost prea gracioși cu Moldova”

Dintr-o perspectivă diametral opusă pleda Petru Grădișteanu. În interpretarea centralistă, strămutarea Curții, într-un oraș diferit de acela în care își avea reședința Guvernul și Ministerul Justiției, însemna că ministrul de Justiție nu se putea pune în „comunitate de idei cu procurorul general de pe lângă Curte”; ministrul era silit să penduleze neîncetat de la București la Iași pentru o înțelegere prealabilă și „să piardă luni întregi în corespondențe neterminale”¹⁸⁷. Apoi, arăta Grădișteanu, strămutarea Curții viola drepturile membrilor, întrucât ei erau inamovibili și nu se puteau strămuta fără voia lor; unii, poate cei mai capabili membri – credea deputatul –, ar fi putut demisiona din acest motiv.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 363.

Grădișteanu urmărea să plaseze discuția pe „tărâmul raționamentului, nu al sentimentalismului”, ca și cum cele două s-ar fi exclus reciproc în funcționarea unui stat și guvernarea unui popor. Statul național centralizat, ca deziderat al pragmatismului și raționalismului politic, refuza Moldovei *ab initio* un statut de depozitar al valorilor și instituțiilor naționale. Strămutarea Curții de Casație – afirma Grădișteanu – compromitea nu numai unirea, dar și Curtea „pierdea prestigiul său”, pe considerentul că un ministru nu putea fi trimis la judecată într-un oraș plin de „separațiști” și apropiat de Rusia¹⁸⁸. Ca și cum nu ar fi fost suficiente ofense la adresa moldovenilor, el pune sub semnul întrebării existența unei „conștiințe a anexării” pe care Moldova ar fi dezvoltat-o, conform lui M. C. Epureanu.

Dacă aceasta ar exista în inima Moldovei, după cum pretinde că a găsit-o D. Epureanu, ar trebui să desperăm de Moldova, pentru că nici Moldova este anexată Valahiei, nici Valachia Moldovei; între ele există o unire frățească și nu se poate pretinde că banii Moldovei s-au vărsat în tezaurul Valahiei pentru cuvântul foarte simplu și mai cu seamă în acești din urmă ani de miserie, Moldova n-a fost în stare a face sacrificii, poate că a primit mai mult de cât a dat, Muntenia însă nu numără cu sora sa!¹⁸⁹

Nu mi se poate aduce aminte – susținea Grădișteanu, fără să aducă argumente – o singură cifră din buget propusă pentru îmbunătățirea materială a Iașului și Moldovei pe care să nu o fi acordat; am fost prea graciosi pentru Moldova tocmai pentru că știam că Moldova suferă.

Un asemenea discurs, belicos pe alocuri, isca o mare nervozitate în rândul moldovenilor. M. Kogălniceanu, de pildă, considera afirmațiile lui Grădișteanu un „rechizitoriu” contra tuturor celor care au propus strămutarea, iar C. Tacu îl ataca pe Grădișteanu după ce acesta concluzionase că starea de decadență a Iașului era normală. „Oare principiul de consolidare a națiunii române putea-va să cuprindă în sine destrucțiunea unei societăți române? [...] Iașii dar trebuie să intereseze și pe românii de dinco de Milcov, pentru că este tot acea parte din care se compune România”. De asemenea, ironiza ipostaza de lupi ce încolțesc România, atribuită moldovenilor de Costaforu: „[...] nu sunt acel lup [...] care ar voi să smulgă copilul din brațele mumei sale. Muma, d-lor, este România și noi, fii acesti mume, am dat mâna și am venit în giurul ei tocmai ca s-o apărăm de lupii aceia care o amenință”¹⁹⁰.

„Ce suntem noi, moldovenii? Copii amăgiți cu acadele?”

Gh. Mârzescu, care luase cuvântul de atâtea ori în chestiune, ieșea din rezerva autoimpusă, acuzând că istoricul problemei, realizat de C. D. Aricescu, trecuse peste o etapă esențială – „legământul de onoare” din 27 aprilie 1866 –

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 364.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 365.

el continuând să plaseze chestiunea Curții de Casație pe „tărâmul onoarei”¹⁹¹. La votarea Constituției, când moldovenii au legat votul final de proiectul de lege al transferării Curții la Iași, Mârzescu relatează că I. C. Brătianu, atunci ministru de Finanțe, acum ministru de Interne,

[...] se apropie de mine, mă trage deoparte și-mi zice: „vrei să rămânem fără constituțiune; vrei să nu se voteze! Retrageți amendamentul; căci guvernul, îți promit, va veni cu un proiect de lege și vom vota cu toții Curtea de Casație”. La acest apel, la această nouă asigurare, noi ne retragem amendamentul; [...] Constituțiunea însă se votează pe articoli, și proiectul guvernului pentru transferarea Curții vine pe tapet. O! atunci am uitat toate cele petrecute! Nici nu voiam să ne aducem aminte de Primărie! Atunci să fi văzut pe confracții noștri cum se esclamau și ne ziceau: „A! D-lor! Stați! Să vedem ce va deveni Oltenia, ce va deveni Mehedinții și toate celelalte părți depărtate ale Valahiei Mici!” Ei bine, D-lor, de ce nu ați argumentat și atuncea când ați promis, în modul cum argumentați astăzi? Oare ce suntem noi? Suntem oare copii care să ne amăgiți cu acadele?¹⁹²

Mârzescu replica punctual discursului susținut de Grădișteanu, pe care-l consideră cel mai important. În privința încălcării inamovibilității membrilor Curții prin transferul la Iași, îi răspundea că membrii nu ar trebui strămutați nici măcar în alt loc în București. Arăta că legăturile strânse între procurorul general de la Curtea de Casație și ministrul de Justiție erau o iluzie, fiindcă „acea intimitate” nu exista pentru că guvernul se schimba prea des. Se mai întreba ce au „luminile și ideile”, cele mai multe în capitală, cu reședința Curții? Diferența dintre Iași și București nu era prea mare. De asemenea, lua în derâdere preocuparea lui Grădișteanu pentru fisc, că membrii Curții se vor pensiona și, prin urmare, statul trebuia să plătească și pensii și salarii. În privința sacrificiilor (muntenilor și oltenilor care ar fi prea departe de curtea stabilită la Iași) susținea că trebuie crezută acea parte a țării care oferise probe de sacrificii¹⁹³.

Ultima intervenție relevantă înainte de vot o avea I. C. Brătianu. Liderul liberalilor radicali pleda pentru achitarea datoriilor de onoare:

Oare nu s-ar fi putut ca Moldova, când s-a făcut această unire, nu se putea ca ea să pună oarecare condițiuni? Și dacă ar fi pus acele condițiuni, oare noi le-am fi refuzat? Nu le-am fi refuzat, sunt sigur; s-au văzut uniri cu asemenea condițiuni; [...] Am fi primit dar și noi condițiunile ce ni le-ar fi pus Moldova; negreșit nu condițiuni ca în timpii feudali, ci condițiuni posibile azi, spre exemplu, transferarea Curții de Casație la Iași, așezarea universităților țării acolo. Negreșit că am fi primit. Dar Moldova nu a pus nici o condițiune. Ea a cedat tot; a zis: la București să fie centrul tuturor autorităților care au atribuțiuni generale. După ce însă, nu

¹⁹¹ Am arătat că „legământul” se referea la angajamentul muntenilor de la Primăria București, în preția deschiderii Adunării constituante, de respectare a promisiunii Locotenentei Domnești către moldoveni.

¹⁹² MOF, nr. 62, 17/29 martie 1867, p. 366.

¹⁹³ *Ibidem*.

numai că a văzut, căci ea de la început a văzut sacrificiile sale, dară după ce a simțit lipsa guvernului central de la Iași și paguba care rezulta din aceasta pentru Iași și pentru județele din prejur, vine și ne zice: noi v-am dat tot; dați-ne acuma Curtea de Casașune. Ei bine, domnilor, când ni se face această cerere, trebuie oare să răspundem ca d. Costaforu, că tocmai azi, când începem să ne organizăm, începem această organizare prin distrugerea Statului român și nu putem primi aceasta?

Brătianu mai ținea să respingă ideea anexării Moldovei vehiculată de Manolache Costache, argumentând că totul a început prin faptul că Muntenia a ales domnul propus de moldoveni, ei au ales Bucureștiul etc. „Moldova a primit de bună voie ca Bucureștii trebuie să fie capitala țării; astăzi ea cere curtea de casașune ca un gaj moral, până i se vor da alte îmbunătățiri; socotesc dar că nu trebuie să măsurăm cu compasul această cerere să o acordăm.” Votul final consemna unica victorie a moldovenilor în chestiunea Curții de Casașune: din 127 de votanți, 75 erau „pentru” și 52 „contra”, majoritatea fiind de 64. Adunarea adopta astfel proiectul de lege¹⁹⁴, dar succesul, salutat de presa și societatea ieșeană, a fost rapid întors în Senat, dominat de conservatori centraliști, aflați în opoziție cu coaliția guvernamentală de orientare liberală ce dăduse satisfacție moldovenilor.

După două săptămâni, în ședința din 30 martie 1867, senatorii luau în discuție¹⁹⁵ raportul comitetului delegaților de secțiuni asupra proiectului de lege votat în Cameră. Raportorul Constantin Brăiloiu, adversarul pe față al intereselor moldovenești, arăta că secțiunile, în unanimitate, au respins proiectul. Pe ce considerente se întemeiase respingerea? Însuși Brăiloiu susținea că, în absența unei expunerii de motive, care, inexplicabil, nu însoțise proiectul de lege, senatorii au lecturat dezbaterile Camerei din „Monitorul Oficial”, după care au tras cu totul alte concluzii decât colegii deputați. Mai exact, senatorii au selectat din discursuri numai argumentele care serveau respingerii proiectului, deși o parte a celor care le rostiseră au votat în favoarea transferului. Astfel, ei au reținut că Guvernul, prin vocea lui I. C. Brătianu, ministrul de Interne, dar și a altor oratori, considera de fapt că e o „adevărată iluzie” pentru compensarea Iașilor, dar o propuneau ca o măsură politică și rațiune de stat. Secțiunile au văzut o „adevărată perturbașune pentru administrașia justișiei și nu puteau admite ca rașione de Stat o măsură care este diametralmente opusă intereselor sociale, prin urmare, intereselor Statului”. În raportul citit de Brăiloiu se afirma că proiectul va „afecta unitatea politică a țării, va desmădula guvernul nostru” și că „[...] a vorbi astăzi de Moldoveni și Munteni, de Iași și Bucureștii ca de grupe rivale, ar fi, d-lor, a deschide calea separatismului sau cel puțin a federalismului”. „A transporta reședința ei în altă localitate, din Iași fie oricare alt oraș, ar fi a o ucide, a o desbrăca de autoritatea ei, a falsifica institușionea și a o face cu totul inutilă. Depărtată de centrul guvernului ea pierde puterea de direcșione.”¹⁹⁶

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 367.

¹⁹⁵ MOf, nr. 83, 12/14 aprilie 1867, p. 500.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 501.

Față de un raport atât de radical, care zădărnicea munca de convingere desfășurată în Cameră, moldovenii au reacționat furibund, mai ales după ce Ministrul de Justiție ad-interim, Constantin Al. Kretzulescu, prim-ministru totodată, a confirmat susținerea guvernului pentru proiect. Kretzulescu considera transferul o chestiune politică, „de fraternitate între moldoveni și munteni”, pledând în fața muntenilor ca, printr-o „probă de frăție”, să se facă sacrificiul ce-l cereau moldovenii. Dr. Grigore Vârnav (Roman) demonta raportul lui Brăiloiu din punctul de vedere regionalist și al descentralizării¹⁹⁷, în timp ce Panait Balș (Tecuci) cataloga sistemul centralist ca modelul de organizare a „monarhiilor absolute”. Arăta că ideile lui Brăiloiu în privința Italiei erau greșite, provenind din secolul al XVIII-lea, întrucât „după proclamarea principiului naționalităților consecuența imediată a acestui principiu este cea mai complectă descentralizare, fiecare localitate, fiecare parte are dreptul a avea vitalitatea sa, are dreptul a juca un rol politic, și Iașul, are mai mult drept decât toate”; dacă „Curtea de Casație e cheia unirii, apoi cu drept cuvânt să dăm această cheie în mâna celui care a făcut unirea”. Îi acuza pe cetățenii din Oltenia, din Turnu Severin că dădeau dovadă de interese materiale meschine când estimau câte drumuri trebuie să facă la Iași¹⁹⁸. Nicolae Rosetti-Bălănescu (Fălciu) îl acuza pe Brăiloiu de mușamalizarea incidentelor din secțiunea a III-a. Acolo a fost o majoritate de 5 la 4, care a respins transferul Curții și a recomandat facerea „cu preferință a liniei ferate”, însă și o minoritate formată din Mitropolitul Moldovei și Episcopul Dunării de Jos, Nicolae Lahovari și Nicolae Rosetti. Argumentul lor era că, nefiind una dintre puterile statului, Curtea de Casație nu era nevoie să stea alături de acestea, mai ales că în Constituție nu era prevăzut locul de reședință.

I. C. Brătianu relua pledoaria în favoarea strămutării Curții, combătându-l punct cu punct pe Constantin Brăiloiu: „Unirea adevărată este numai aceea la facerea căreia concură toți și numai acea unire are viață lungă, este simțită și apreciată de toți”. În opoziție cu Brăiloiu, care aprecia revendicarea una exclusivă a Iașului, Brătianu o considera o doleanță a întregii Moldove, căreia, în mod surprinzător, îi recunoștea un statut superior Valachiei sub raportul dezvoltării în momentul unirii:

Cine dintre noi de dincoace de Milcov a vizitat Moldova a văzut că Moldovenii sunt mult mai înaintați în agricultură. Intereselor materiale sunt mult mai dezvoltate decât dincoace de Milcov. Acolo toți proprietarii, afară de puține excepțiuni, își cultivă singuri proprietățile, ei le exploatează, ei fac comerț. Fiecare om cu puțină inteligență în Moldova este agricultor, este industriaș și această activitate a producției face onoare părții de dincolo de Milcov. [...] Dar noi [muntenii – n.n., M.C.] a căror viață materială și ale căror interese sunt mai puțin complicate decât ale fraților de peste Milcov trebuie să înțelegem că noi am

¹⁹⁷ *Ibidem.*

¹⁹⁸ *Ibidem.*

suferit mai puțin decât dâșii [prin secetă și mutarea administrației la București – n.n., M.C.].

Ministrul de Interne apără promisiunile Locotenentei Domnești și ale Guvernului făcute Iașului: „[...] a fost foarte prudent guvernul, a bine meritat de la patrie căci cu această promisiune [a Curții de Casație – n.n., M.C.], cu acest act a făcut să înceteze un resbel fratricid care compromitea unirea și pe care trebuia să-l evităm”¹⁹⁹.

În contextul discuțiilor despre compensațiile cerute de Moldova, Panait Cazimir (Dorohoi), inițiatorul legii transferului Curții la 1862, lansa o foarte interesantă discuție despre starea finanțelor și datoriile Moldovei și Valahiei la unire, mai exact raporturile financiare dintre moldoveni și valahi. El menționa imputările aduse Moldovei, acuzate la București că ar fi „avut finanțele căzute”, deci o datorie mare, care a fost preluată la bugetul comun, mijloc prin care a fost salvată de la faliment de valahi²⁰⁰. Cazimir admitea că, din cauza unei rele administrații financiare, Moldova avusese o datorie temporară de „câteva milioane”, dar acele sume se puteau acoperi rapid printr-un buget bine echilibrat. Însă, pe de altă parte, arăta Cazimir, Valahia a adus o datorie consolidată, structurală, anuală de 9 milioane de lei, reprezentând „fondul de pensii”, plătite direct din bugetul public. „Cu drept cuvânt pot zice că finanțele de dincoă de Milcov, la epoca unirii, au avut o datorie consolidată de 100 de milioane, și prin urmare finanțele Moldovei nu au fost îngreunate de datorii, ci putem mai bine zice că acele ale Valahiei”²⁰¹. Apoi, Cazimir prezenta un calcul potrivit căruia transferarea ar fi adus la Iași 4 milioane de lei anual, pentru că numai bugetul curții era de 1,2 milioane.

În urma deselor și tăioaselor intervenții ale aleșilor olteni, printre moldoveni se generase o adevărată fobie în legătură cu pretențiile Olteniei fie la patrimoniul de onoare al unirii, fie, după caz, la masa ei credală. Iar Cazimir era unul dintre cei mai radicali în această privință, contrapunând interesele legitime ale Moldovei, cu cele „egoiste” ale Olteniei:

Nu vă îngrijiți de Dorohoeni care fac 35 de poște de șapte ori pe fiecare an și vă îngrijiți numai de acei justițiabili de peste Olt, care poate să aibă sau nu vreun proces la curtea de casațiune. Deră de noi care sdrobim ciolanele prin gloduri ca să venim aci pentru cel mai mic interes. Soarta noastră nu vă interesează câtuși de puțin oare? Și când venim să vă cerem ceva foarte inocent, d-voastră ne răspundeți că sentimentele d-v. de echitate pentru cetățenii de peste Olt nu vă permite a ne acorda cererea noastră. Dară oare, d-lor, nu trebuie să aveți aceleași sentimente de

¹⁹⁹ MOF, nr. 84, 13/25 aprilie 1867, p. 505.

²⁰⁰ Datoria Moldovei la 1 ianuarie 1859 era de aproximativ 8,5 milioane lei, cea a Munteniei de 20,5 milioane. Vezi datele prezentate în Gh. M. Dobrovici, *Istoricul datoriei publice a României*, București, Editura Alber Baer, 1913, p. 68-80; vezi și idem, *Istoricul devoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1934, p. 46-55.

²⁰¹ MOF, nr. 85, 14/26 aprilie 1867, p. 509.

echitate și pentru frații de dincolo de Milcov? Care nu au în tot cursul anului alt mijloc de comunicație decât căruța pe roate și drumurile cele rele, când confrății de peste Olt până la Turnu au Dunărea la dispoziția d-lor, mijloc comod de comunicație²⁰².

La votul final din Camera superioară, legea strămutării Curții de Casație suferea o severă înfrângere: doar 19 voturi „pentru” și 33 „împotriva”. În semn de protest, senatorii moldoveni conveneau să-și depună demisiile, iar în următoarea ședință trei dintre ei o și făceau – Panait Balș, N. Ceaur Aslan și Panait Cazimir –, reveniți însă în plen ca urmare a rugămintilor colegilor²⁰³. Dar nu acest final, într-un fel previzibil, era relevant. Ca și la 1866, după ce a fost trântită legea transferului Curții, s-au propus, în următoarea ședință a Senatului, alte tipuri de compensații pentru Moldova. Un astfel de proiect punea în sarcina guvernului să ia măsuri sau prin tratative cu o companie să avizeze „chiar în acel an”:

1. Facerea a 17 kilometri drum de fer american de la Iași la Prut. 2. Înființarea la Iași a unui întreprins liber de manufacturi, și chiar privilegiul de porto-franco pe termen de 10 ani. 3. O cale ferată de la Mihăileni la Iași, și apoi treptat la București. 4. Construirea șoselei de la Iași la Sculeni.

Senatorii conveneau ca propunerile pentru Moldova să fie trecute prin secțiuni „cu prioritate”, chiar prin activitate în timpul duminicii, fiindcă sesiunea se apropia de sfârșit²⁰⁴. Firește, proiectul avea să rămână și el ferecat în sertarele arhivei Senatului.

De unde această grabă subită și celeritate inexplicabilă pentru starea transporturilor din Moldova? Explicația era că muntenii, constituiți într-o majoritate conservatoare în Senat, voiau să preîntâmpine alte discuții tensionate cu moldovenii despre prioritățile investițiilor în căi ferate. În timp ce moldovenii ceruseră insistent o legătură de cale ferată între Iași și București, muntenii își îndreptau interesul cu precădere pentru legătura Bucureștiului cu Giurgiu. În aceeași ședință, la Senat pe ordinea de zi se afla chestiunea concesionării căii ferate București-Giurgiu către John Staniforth și John Trevor Barkley²⁰⁵, la care era raportor Alexandru Orăescu, senator de Ilfov, chiar unul dintre inițiatorii noilor propuneri de compensații pentru Moldova. Referitor la linia București-Giurgiu, lucrurile erau avansate în privința convenției adiționale, autoritățile negociind cu concesionarii încă din 1865. Era un proiect în stadiul detaliilor tehnice, pentru care era interesat inclusiv guvernul turc, gata să finanțeze partea din dreapta Dunării.

Observând stadiul avansat al proiectului București-Giurgiu, silința senatorilor munteni în a-l vedea semnat, moldoveanul Panait Cazimir riposta în plen:

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ MOF, nr. 87, 20 aprilie/2 mai 1867, p. 517.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ Const. C. Mănescu, *op. cit.*, p. 383-489.

Găsindu-mă încă în frigidurile emoțiunii ce am avut eri cu ocaziunea discuțiunii transferării Curții de Casație la Iași, astăzi în fața acestui proiect vă mărturisesc că mă găsesc în o poziție foarte nesatisfăcătoare. Acest proiect tratează de înființarea și aprobarea unei căi ferate într-o parte a României unde pentru mine înfățișează un prea mic interes pentru interesul general al României²⁰⁶ și apoi este acordat în niște condiții foarte grele. Voi face o întrebare, d-lor, dacă avem bani, și dacă avem o cât de mică sumă disponibilă în bugetul Statului, această sumă trebuie să o punem alături cu altele și să facem căile de comunicație între Iași și București. [...] Această linie, domnilor, trebuie să fie preocuparea noastră cea dintâiu fiindcă este interesul cel mai vital pentru existența și prosperitatea țării noastre; dar când nu avem parale suntem datori a întreba; putem să încuviințăm și să satisfacem niște trebuințe așa de secundare, fără să ne gândim mai întâi că avem trebuință de făcut lucrările cele mari cu care am putea satisface mari interese?

Cazimir acuză contractul de „conștiințe oneroase”, mult mai scump decât în alte țări din Europa”. Proiectul era însă votat rapid, fără dezbateri, cu 41 de voturi „pentru” și numai 3 „împotriva”²⁰⁷.

Unde sunt cele 10 milioane?

După respingerea proiectului transferului în Senat în primăvara lui 1867, Anton I. Arion, ministru al Justiției în Guvernul Ștefan Golescu, dominat de radicali, încerca să-l reactiveze²⁰⁸, însă se lovea de aceeași majoritate conservatoare la care se raliaseră și fracționiștii. Ministrul arăta că Guvernul, încercând să fie consecvent cu sine însuși, găsea o obligație să readucă proiectul în dezbaterile Camerelor legiuitoare exact în forma aprobată de Adunare în 1867²⁰⁹. Se ajungea chiar în etapa dezbaterilor în secțiuni, unde proiectul a fost adoptat cu 5 voturi „pentru” și 2 „împotriva” – constatându-se, printre altele, că „nestrămutarea Curții a dat moldovenilor motiv de a acuza de ingratitude și de egoism pe frații lor de dincoace de Milcov”²¹⁰ –, iar legea era trimisă pentru a fi adoptată. Ministrul Arion însă intra în conflict puternic cu Senatul, fiindcă refuza să pună în aplicare o decizie a Curții de Casație și nu se sfia să susțină necesitatea reformării instituției, care „nu se mai ridică la înălțimea misiunii sale”. Senatul dădea un vot de blam la 12 februarie 1868 ministrului Arion și în treaga inițiativă era zădărnicită²¹¹.

După pierderea definitivă a transferului Curții de Casație, mișcarea politică și opinia publică moldovenească se reorientau, presând pentru respectarea acordării compensației anuale de 1 milion de lei, promise prin votul Adunării

²⁰⁶ MOF, nr. 87, 20 aprilie/2 mai 1867, p. 517.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ ANIC, fond Parlament, d. 409, f. 121-146.

²⁰⁹ *Ibidem*, f. 133-134.

²¹⁰ *Ibidem*, f. 141 v.

²¹¹ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, București, Editura Silex, 1994, p. 22-23.

din 29 iunie 1866. Miza o constituia introducerea acestor cheltuieli în buget, dar acțiunile nu aveau continuitate și predictibilitate, fie din cauza schimbării frecvente a guvernelor, a alegerilor repetate și a modificării majorităților politice din Camere, fie din cauză că inițiatorii nu se înțelegeau asupra obiectivelor și domeniilor care trebuiau sprijinite financiar.

Abia la 15/27 mai 1868, Senatul adopta votul Adunării din iunie 1866, specificând în proiect destinația banilor, anume ca „în tesaurul public să se dea, în curgere de 12 ani, câte un milion de lei vechi în favoarea municipalității din Iași, spre a înființa o casă de credit în interesul îndemnării cu bani a comercianților și industriașilor români”²¹². Prin urmare, teoretic, suma datorată de stat urma să crească de la 10 la 12 milioane de lei vechi. Fără vreo concretizare, întrucât bugetul se stabilea în Camera inferioară.

Problema compensațiilor reapărea, la 12/24 decembrie 1868, pe agenda Camerei, la discuția proiectului de buget pe anul 1869²¹³, când se constatau tensiuni între reprezentanții Iașului, în frunte cu Anastase Fătu, și guvernul de coaliție, condus de Dimitrie Ghica. Fătu se vedea pus în postura să-l interpeleze pe prim-ministrul Dimitrie Ghica despre soarta milionului acordat Iașului în 1866, care, nici de această dată, nu se regăsea în proiectul de buget. Prim-ministrul îl expedia pe fracționist, rugându-l să deschidă discuția când se va vota bugetul Ministerului Lucrărilor Publice, la care Al. Georgiu, din grupul moldovenilor, îi replica:

[...] când vorbim, cu ocaziunea bugetelor, despre o dorință, despre aplicarea unei legi, ni se răspunde că perdem timpul și să facem interpelațiuni; și acum când interpelăm pe d. ministru ni se zice că această observațiune să o facem la bugete.

Totuși, lui Fătu i se permitea să citească un amendament la buget²¹⁴, care relua proiectul votat la Senat în 15/27 mai, privind înscrierea unui milion de lei în buget, iar propunerea era trimisă comisiei bugetare.

²¹² MOF, 22 decembrie 1868/5 ianuarie 1869, nr. 288, p. 1425.

²¹³ *Ibidem*.

²¹⁴ „Considerând marile sacrificii făcute de Ieșeni în interesul unității și eredității tronului României; considerând starea de dărăpănare a fostei Capitale a Moldovei, care contrastează cu înflorirea altor orașe ale țării; considerând trista stare a comercianților și a industriașilor Ieșeni, cari cu mare necesitate a fi sprijiniți de către stat, spre a nu fi cu totul înlocuiți de către comercianții și industriașii străini, cari năvălesc neconținut în țară; considerând dorința expresă de către comisiunea Ieșană, însărcinată ad-hoc în anul 1864; considerând votul Constituantei din 1866 și al Senatului din 1868, care zice că:

«Din tezaurul public să se dea în curgere de doisprezece ani *câte un milion de lei vechi* în favoarea municipalității de Iași, spre a înființa o Casă de Credit, în interesul îndemnării cu bani a comercianților și industriașilor Români».

Propunem a se înscrie în bugetul anului 1869 suma de un milion de lei vechi sau lei noi 370.370, pentru înființarea unei Case de Credit în Iași, spre îndemnarea cu bani a comercianților și industriașilor români (A. Fătu, Ioan Codreanu, A. D. Holban, C. Brăescu, C. Corjescu, I. Agarici, N. Voinov, P. Ciuca, V. Vidrașcu, D. Tacu, A. Gheorghiu, S. Belloescu, D. Lupașcu, D. Carusu, D. Gâlcă, D. Soarece, Zeuceanu, Platon, G. Adrian, S. Miclescu)”. MOF, nr. 288, 22 decembrie 1868/5 ianuarie 1869, p. 1425.

Discuții despre compensații erau purtate și în ședințele Senatului la 3/15 ianuarie 1869, când era prezentată telegrama mai multor cetățeni din Iași, printre care primarul Ioan Antoniadi și câțiva consilieri. În mesaj se solicita introducerea în buget a milionului votat în Adunarea constituantă²¹⁵. Ce căuta o asemenea cerere la Senat – obiecta Christian Tell –, dacă bugetul intra în atribuțiile Camerei inferioare? Adresantul era corect, întrucât în Camera superioară se votase, la 15/27 mai 1868, rezoluția referitoare la îmbunătățirile Iașului, „inspirată de spiritul de compătimire, insuflăte de suferințele aceluia oraș întristat”. Nicolae Ionescu atrăgea atenția asupra riscurilor de a nu mai fi respectată această rezoluție, întrucât poziția guvernului condus de Dimitrie Ghica nu era favorabilă²¹⁶. Iată-l, așadar, pe N. Ionescu, marele avocat al compensațiilor financiare, pus în postura de a fi ignorat, amânat și plimbat de la un decident la altul, repetând experiența umilitoare a moldovenilor care ceruseră Curtea de Casație. Prezent la dezbatere, Dimitrie Ghica îi arăta lui N. Ionescu că intervenise în Adunare pentru respectarea promisiunii acordării sumei de 1 milion de lei Iașului, dar deputații nu căzuseră de acord asupra utilizării: unii voiau ca sumele să fie acordate refacerii edificiilor, alții pentru înființarea unei bănci. Afară de aceasta, în Adunare a mai venit și a treia propunere: ca suma să fie trecută ca anuitate la construcția căilor ferate, lucrarea urmând să se termine nu în doi ani, ci într-unul, cu o finanțare adecvată. Așadar, spunea D. Ghica, guvernul „nu s-a demeritat” față de ieșeni. În fapt, Ghica speculase viziunile diferite ale moldovenilor. Nicolae Ionescu, de exemplu, pleda pentru înființarea unei instituții de credit, convins fiind că banii ar fi ajuns la „speculatorii de lucrări publice”, în majoritate evrei, dacă s-ar fi urmărit refacerea clădirilor (cum era cazarma din Copou, începută pe timpul lui Kogălniceanu). Dincolo de concepția lui Ionescu, el sesiza că deputații și guvernul nu respectau cererile cuprinse în petiția Iașului și nici votul Senatului²¹⁷.

O dispută între moldoveni despre compensații

Două săptămâni mai târziu, la 14/26 ianuarie 1869, Nicolae Ionescu venea cu noi interpelări adresate prim-ministrului Dimitrie Ghica (în calitate de ministru ad-interim al Lucrărilor Publice) și ministrului de Interne, Mihail Kogălniceanu²¹⁸. Senatorul atrăgea atenția că bugetul nu respecta rezoluția Senatului din 15/27 mai (pentru instituția de credit), iar Camera alocase o sumă mai mică decât cea promisă de un milion de lei, banii urmând să ajungă la întreținerea grădinilor, a ulițelor ori repararea zidurilor publice din Iași, pentru a pune fosta capitală pe picior de egalitate cu Bucureștiul. Considera că aceste cheltuieli erau încropite și prost direcționate. Ionescu se lansa într-un adevărat

²¹⁵ MOF, nr. 15, 21 ianuarie/5 februarie 1869, p. 95.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 96.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ MOF, nr. 27, 5/17 februarie 1869, p. 182. Vezi și contextul în Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 25-28.

rechizitoriu la adresa lui Kogălniceanu, exprimând rivalitatea politică dintre cei doi. Interpelarea prezintă tematica dezbaterilor electorale din Iași în 1866, perioadă în care „omul de la 2 mai” se reinventase ca luptător pentru obținerea compensațiilor.

Lui Kogălniceanu i se reproșa nerespectarea promisiunilor făcute moldovenilor sub forma unui „mandat imperativ” din 14/26 aprilie 1866, program răspândit în campania electorală, când obținuse la Iași doar șapte voturi²¹⁹:

Mă oblig a ține seamă de trebuințele morale și materiale ale Moldovei, voi stăru dară din toate puterile mele a apăra de cheltuielile cerute de Administrația centrală, de serviciile publice comune ambelor principate, veniturile Moldovei să se întrebuițeze numai în Moldova.

Mai precis, își asumase

[...] ca după exemplul ce a dat Italia în privința Turinului să se înscrie municipalitatea de Iași ca creditoare a Statului român cu o rentă anuală de cel puțin două milioane, și care bani anual să se întrebuițeze în lucrări publice și așezăminte de binefaceri în Iași, astfel încât dările comunale să se poată scădea în chip simțitor²²⁰.

Kogălniceanu răspundea colegului că obținuse doar 1 milion de lei; știm că nu participase la votul Adunării constituante din 29 iunie 1866, când a avut de câștig de cauză contra-propunerea munteană, prin urmare se referea la activitatea de când era ministru de Interne.

Alte promisiuni menționate ca neonorate în interpelare se refereau la navigația Prutului, statutul de oraș porto-franc pentru Iași, completarea universității cu toate cele patru facultăți, înființarea unor școli speciale, adică a Școlii Militare [readuse în 1866 – n.n., M.C.], a unei școli de agricultură. O măsură pe care recunoștea că nu a putut-o realiza era plata bonurilor rurale și dobânzilor lor într-o sucursală în Iași, care să funcționeze pentru toate proprietățile rurale de la nord de Milcov. În schimb, își reafirma obligația de „a stăru ca catedrala Moldovei și casarma de la Copou să înceteze de a fi ruine, și că orice lucrări publice vor fi a se face în București pe contul statului să se facă asemenea și în Iași”. Într-un stil care trăda demagogia în cele mai respingătoare forme ale sale, Ionescu îi reproșa până și eșecul transferării Curții de Casație – „Mă oblig a stăru ca curtea de Casație să se strămute în Iași. Aceasta este o dorință a Iașului unanimă, în împrejurările actuale și trebuie ținut seama de această dorință generală” –, lege la care fracționistul se opusese din toate puterile, contribuind la spargerea coerenței blocului moldovean. Kogălniceanu îi răspundea că „era drum de fier!”²²¹, dar observăm, în context, că abandonase viziunea centralistă încă din 1866. Motivul de coliziune între cei doi viza, de

²¹⁹ Mihail Kogălniceanu, *Mandat imperativ*, în „Vocea națională”, 20 aprilie 1866, p. 2.

²²⁰ MOF, nr. 27, 5/17 februarie 1869, p. 182.

²²¹ *Ibidem*.

fapt, destinația banilor pentru compensații. Ionescu ținea la respectarea votului Senatului din 15/27 mai, privind finanțarea unei case de credit menționate și de comisia instituită de Kogălniceanu la sfârșitul anului 1863, cu care să fie ajutați împrumutării de pe moșiile din jurul Iașului, în vederea alcătuirii unei solide populații agricole. În locul casei de credit, Kogălniceanu prin influența sa politică era acuzat că deturnase în Cameră destinația banilor votată în Senat către reparațiile clădirilor, „deși era de notorietate publică că, în Iași, toate întreprinderile de reparațiuni sunt în mâna Jidanilor”²²².

Kogălniceanu confirma, din postura de decident, că nu s-au găsit bani pentru Iași la buget în dreptul legii milionului votat de Adunarea constituantă. Amintește însă și de acțiunile necoordonate ale responsabililor ieșeni. În urmă cu două zile, avusese o discuție cu primarul din Iași, Ioan Antoniad, care îl rugase să înscrie în bugetul Statului milionul promis de constituantă.

Însă când era să vină capitolul acela la care era să se facă acea propunere de mine ca ministru de Interne, s-a înfățișat o propunere a onorabilului d. Fătu [coleg la fracțiunea liberă și independentă cu Ionescu – n.n., M.C.], prin care cerea ca să se dea un milion pentru crearea unei instituțiuni de credit, conform votului Senatului nu conform votului constituantei, vot al Senatului pe care eu nici nu-l cunosc, căci nu am fost pe atunci nici ministru nici senator, și, prin urmare, îmi era foarte permis a nu cunoaște cele petrecute în Senat, precum îi este permis și onorabilului D. Ionescu a nu cunoaște amănuntele ce s-a propus în această privință în Cameră. În momentul dar ce a venit această propunere s-a rădicat o furtună. Onorabilul D. Lahovari s-a sculat și a făcut proces Iașului și Moldovei, zicând cum că socoate că este nu al D-sale, nu al Camerei, ci al țării întregi, căci s-a dat drumul de fer, și prin urmare orașul Iași nu mai poate pretinde nimic, de vreme ce în loc de un milion s-a dat 20 de milioane. Atunci, eu, sculându-mă, am protestat și am declarat cum că, dacă Camera primește teoria onorabilului D. Lahovari, eu, ca ministru din partea de peste Milcov personal, nu pot un moment a mai sta pe acele bănci²²³.

Totuși, punctual, fără nicio legătură cu legea compensațiilor votată în Adunarea constituantă, Kogălniceanu obținuse scriptic alocări bugetare pentru lucrări de întreținere la cazarma din Copou, catedrală, palatul administrativ, cișmele, grădini publice, în valoare de 1 milion, cât și un milion pentru demararea lucrărilor la Hala Centrală. Lucrările la hală beneficiau de finanțarea așa-numitului împrumut Godillot, un credit în valoare de 15 milioane de lei luat de primăria Capitalei²²⁴, din care și Craiova primise un milion. Un alt milion de lei fusese obținut, după negocieri cu deputații olteni pentru renunțarea la proiectul Curții de Casație, pentru garantarea anuității concesiunii Offenheim (construcția căii ferate Verești-Botoșani, Roman-Ițcani și Pașcani-Iași) ca Iașul să „aibă cu un an mai înainte drumul de fer”²²⁵.

²²² MOF, nr. 28, 6/18 februarie 1869, p. 185.

²²³ *Ibidem*, p. 186-187.

²²⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XIV, p. 76.

²²⁵ MOF, nr. 28, 6/18 februarie 1869, p. 186-187; vezi și „Dreptatea”, 23 ianuarie 1869, p. 3.

Perspectiva lui Ionescu era diferită. Milionul pentru calea ferată nu revenise exclusiv Iașului, fusese dat să-l folosească țara întreagă; iar milionul acordat Iașului nu era pentru casa de credit, așa cum votase Senatul. În opinia lui Ionescu, fosta capitală nu avea nevoie de un spațiu comercial precum o hală, pentru că acolo nu vindeau românii, ci evreii. Iașul avea nevoie de o instituție de credit ca să sprijine producția agricolă a românilor. Totodată, el insista pentru utilizarea termenului de „compensații”. Prezent la discuția celor doi, prim-ministrul D. Ghica îi lua apărarea colegului Kogălniceanu, răspunzând că propunerea lui A. Fătu, tovarăș în fracțiunea liberă și independentă, trebuia să vină cu o lege pentru înființarea instituției de credit din Iași, ceea ce n-a făcut, deci proiectul nu „avea cap și picioare”, ci a fost aruncat ca un amendament atunci când s-a discutat proiectul bugetului lucrărilor publice, ceea ce era insuficient. De fapt, spunea el, Guvernul a dat 3 milioane Iașului²²⁶. Kogălniceanu se declară și el împotriva dreptului municipalității din Iași de a înființa așezăminte de credit, după ideea lui Ionescu. Nu intra în atribuțiile comunelor să dea credite. În final, moțiunea lui Ionescu este respinsă, prin vot²²⁷.

Cum se apăra Dimitrie Ghica? În varianta bugetului, făcută de D. Donici, care era moldovean de origine, nu era trecut milionul votat de Adunare. Deși cunoștea strâmtorarea bugetului, D. Ghica a insistat pentru ca deputații să înscrie un milion la Lucrări Publice, fără însă să o facă prin intermediul unei legi²²⁸.

Noi iluzii în perioada 1871-1874

Guvernele de nuanță liberală din perioada 1866-1871 lăsaseră deficite bugetare apăsătoare pentru finanțele publice. Venirea la putere a conservatorilor în primăvara anului 1871 prin Guvernul Lascăr Catargiu, care a readus raționalitatea financiară în prim-plan, s-a tradus prin amânarea multor angajamente. Aceasta ar fi cea mai valabilă explicație de ce proiectul legii compensației pentru Iași era tergiversat din 1871, când Carol I trimitea legea spre dezbatere Camerei Deputaților²²⁹, până la sfârșitul anului 1873, când cheltuielile bugetului se echilibrau²³⁰. Pe agenda Adunării Deputaților, în ședința din 12 decembrie, ajungea un raport al comitetului delegaților secțiunilor²³¹, bazat pe votul acordat la 29 iunie 1866, care hotărâse acordarea sumei de un milion de lei vechi timp de zece ani spre a fi întrebuințată la „îmbunătățirea și înflorirea orașului”. Principala preocupare a fost de a se găsi modalitatea de plată a acestei „alocațiuni” din partea guvernului către orașul Iași și, în al doilea rând, de a specifica îmbunătățirile ce trebuiau făcute, conform dorințelor exprimate în Cameră și Senat. Mai întâi, preciza raportorul G. Exarhu, comitetul admisesese, în

²²⁶ MOF, nr. 28, 6/18 februarie 1869, p. 186-187.

²²⁷ MOF, nr. 29, 7/19 februarie 1869, p. 190.

²²⁸ MOF, nr. 28, 6/18 februarie 1869, p. 185.

²²⁹ ANIC, fond Parlament, d. 496, f. 2.

²³⁰ Ion Mamina, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 35.

²³¹ ANIC, fond Parlament, d. 496, f. 32-35.

principiu, ca suma totală de zece milioane lei vechi, sau 3.703.703 lei noi, votați de Adunare, să rămână ca un „fond inalienabil” sub administrația municipalității din Iași, cu ale cărui dobânzi să se facă îmbunătățirile. Important de subliniat este că problema compensațiilor începea să fie reconsiderată juridic. Compensațiile nu mai erau niște sume de bani discutate în interiorul cheltuielilor bugetare, în sensul unor simple alocări pentru ameliorarea unei situații punctuale privind situația economică jalnică a Iașului, ci erau restabilite juridic la nivelul unei politici de stat. Mai exact, se admitea faptul că, din ziua votului, 29 iunie 1866, această „donație” se constituise „într-un drept câștigat pentru municipiul Iași și, după o justă regulă, ar trebui astăzi guvernul să plătească orașului Iași deodată zece milioane, pentru timpul cât plata milionului anual a stat în întârziere, plus dobânzile legale de la votare până astăzi”. Fiindcă statul nu dispunea de fonduri, deputații din comitetul delegațiilor propuneau ca „aceste zece milioane să se plătească de stat în timp de cinci ani, cu începere de la 1 ianuarie 1874, înscriindu-se în buget, pe fiecare an, o sumă de 740.740 lei, sumă egală cu două milioane vechi”, care să fie vărsați direct în fondurile municipalității ieșene, în patru rate anuale, la începutul fiecărui trimestru (art. 2). Potrivit art. 3, dobânzile fondului trebuiau să ajute la lucrări de salubritate publică și canalizarea cursului apelor Bahlui și Calcaina, precum și la înființarea și întreținerea „unui institut industrial dinpreună cu un muzeu industrial alipit de el”²³².

Cum au ajuns secțiunile Adunării la concluziile privind întrebuințarea banilor? Se constatare, în urma studierii proiectului de lege propus de guvern, că proiectele pavărilor, iluminarea orașului cu gaz aeriform, canalizarea străzilor, aducerea apei și îngrijirea clădirilor publice se regăseau deja în diferite măsuri votate de municipalitate și aveau alocate fonduri din veniturile orașului, fiind în curs de executare. Însă, problemele mari de sănătate ale populației erau puse pe seama efectelor provocate de revărsările incontroleabile ale apelor celor două râuri, Bahlui și Calcaina. În ceea ce privește ideea unui institut industrial, se vede influența naționalismului economic promovat de fracționistul Nicolae Ionescu, raportorul secțiunii IV.

Cunoașteți că mica noastră industrie materială, în Moldova mai cu seamă, se găsește într-o stare dezastruoasă și mai toată în mâna unei populațiuni străine, populațiune care, din cauza rapacității sale proverbiale, cu drept cuvânt au devenit antipatică Moldovei întregi. Orașul Iași mai ales este bântuit de această plagă.

În concepția inițiatorilor, prin Institutul industrial s-ar fi dat înlesniri industriașilor români să lupte într-un mod mai egal cu concurenții lor, evreii, prin dobândirea unei instrucțiuni teoretice și practice pe care nu aveau unde să o capete în țară. Apoi, prin înființarea muzeului, se dorea prezentarea elevilor și industriașilor a „operelor cele mai perfecționate ale industriilor naționale și străine”²³³.

²³² MOF, nr. 273, 16/18 decembrie 1873, p. 2362.

²³³ *Ibidem*.

Propunerea valahă: „Compensații orașului București”

Deschiderea discuției pe proiect a fost furtunoasă și din nou jignitoare pentru moldoveni. De la început, C. Văleanu se declara împotriva legii, din cauza situației bugetului țării, aflat încă pe un deficit enorm, la care se adăugau deficiturile comunelor urbane și ale consiliilor județene. El susținea că, de fapt, cel dintâi oraș care avea nevoie de subvenții era Bucureștiul „pentru că are datorie țara întreagă să-i vină în ajutor și să-i facă îmbunătățiri”, mai ales că i se luau bani prin diferite taxe. Prin urmare, Văleanu propunea un amendament la legea referitoare la Iași, anume la titlu să se adauge „și orașului București”²³⁴, adică să se adauge articolul nr. 4: „Să se dea și comunei București câte un milion lei pe an în curs de 5 ani, pentru îmbunătățiri și ajutor resurselor sale bugetare, jumătate pentru resursele bugetare, până ce se vor îmbunătăți veniturile sale, și jumătate pentru îmbunătățiri”. Amendamentul mai are semnat de C. N. Brăiloiu, B. Vlădoianu, C. Racoviță, S. Zianu, N. Dobre²³⁵. În consecință, deputații din sud considerau că Bucureștiul, deși obținuse totul din punct de vedere instituțional și economic în urma unirii, fusese dezavantajat în egală măsură cu fosta capitală a Moldovei.

Pus într-o situație complet neașteptată, ministrul Finanțelor, ieșeanul Petre Mavrogheni, reamintea că proiectul de lege trebuia să precizeze numai destinația banilor și forma îmbunătățirilor, nicidecum să fie amendat, adică să fie pusă în discuție oportunitatea fondurilor convenite Iașului și nici condiționarea de banii care trebuie dați Bucureștiului. Mavrogheni arăta că milioanele votate de Constituantă erau „o datorie deja contractată de Stat” și, totodată, „un drept câștigat pentru acea comună”. Problema ministrului Finanțelor, un priceput administrator, era modalitatea concretă de plată, cuprinsă în art. 2 al legii. Din considerente de prudență bugetară, Mavrogheni voia să păstreze în lege doar destinația banilor, nu și reglementarea plății lor, anume în ce quantum – două milioane pe an, timp de 5 ani, începând de la 1 ianuarie 1874. În consecință, cerea suprimarea art. 2, până când Guvernul, împreună cu comisia financiară și bugetară, „găsea mijloacele de a satisface această cerință în mod real”. G. Manu îl contrazicea, spunând că art. 2 nu se putea suprima complet, fiindcă totul ar fi rămas în starea dinainte, ci trebuia scoasă doar precizarea „cu începere de la 1 ianuarie 1874”. Tot Manu ne lămurește și ceea ce înțelegeau inițiatorii prin acordarea compensațiilor: comuna Iași nu putea dispune decât de dobânda acelor bani, fără să se poată atinge de fond. Fiindcă statul nu putea da toți banii deodată, de dobânda cărora să profite comuna, Manu propunea un alt aranjament financiar. „Statul, în loc de a se împrumuta de 12 și 14% (dobânda de pe piețele financiare externe – n.n., M.C.), să plătească comunei o dobândă de 10%”²³⁶.

²³⁴ Titlul complet era: „Proiect de lege asupra întrebuirii ce urmează a se face cu cele zece milioane votate de Constituantă orașului Iași, în ședința din 29 iunie 1866”.

²³⁵ MOF, nr. 273, 16/18 decembrie 1873, p. 2363.

²³⁶ *Ibidem*.

La rândul său, deputatul G. Brătianu ataca pretenția ministrului ieșean Mavrogheni de a lăsa comisiunii bugetare dreptul de avizare a mijloacelor cu care să se plătească această sumă, temperându-i pe moldoveni în privința rapidității cu care trebuiau făcute plățile. Cât privește intervalul de plată, G. Brătianu credea că „zece ani nu este mult, și ieșenii să fie mulțumiți cu concesiunea ce le facem, căci este un sacrificiu din partea noastră a face cheltuieli de îmbunătățiri de lux, pe când alte cheltuieli de îmbunătățiri generale vor trebui să ne preocupe mai mult”. Mai anunță că propune un amendament ca banii să se consacre numai pentru o școală de meserii.

Devenea destul de evident că, oricâte presiuni ar fi făcut moldovenii, pentru a obține resurse bugetare în chestiunea compensațiilor, în baza votului din 29 iunie 1866, acestea erau zădărnice de piedicile legislative puse de munteni. Impasul financiar necesita o altă abordare, care venea de la Mihail Kogălniceanu. El aducea în discuție o formă de plată a compensațiilor „în natură”, în proprietăți și nu în bani, adică „să se dea comunei Iași din locurile acele multe care sunt împrejur și care astăzi nu produc nimic”. Șeful Guvernului, Lascăr Catargiu, prelua și susținea ideea lui Kogălniceanu, „ca să se dea niște petice de moșii care au rămas îmbunătățite și nu mai au azi mai nici un venit. Cu modul acesta s-ar împăca toată lumea: și votul constituantei și comuna Iași”²³⁷. Ideea trebuie reținută, fiind de fapt „compromisul” la care se va ajunge abia în anii 1880-1882, dar părea încă insuficient configurată în dezbaterile din 1873. În urma observațiilor făcute de Manu și Mavrogheni, comisia a modificat art. 2 în modul următor: „Modul de lichidare a sus zisei datorii se va regula în anul viitor 1874 prin o anume lege care se va prezenta de guvern în sesiunea aceasta, cu scop de a fixa definitiv căile și mijloacele financiare”.

Înainte de votul final, Kogălniceanu concluziona că unii deputați au adus discuția pe tărâmul politic.

Chestiunea politică D-lor, cestiunea unirei, toate acestea sunt sfârșite, și de mult sfârșite. Astăzi, orașul Iași nu mai este fostul Iași, este orașul X, este un oraș ca toate celelalte orașe din țară, și cu toate acestea de îndată ce cineva zice Iași, cum ar zice orice alt oraș, de îndată în acestea se vede stafia aceea a separatismului care nu se mai află nicăieri. Orașul Pitești, Brăila, Zimnicea, Rușii-de-Vede au voia toată să-și spună durerile lor, Iașul nu are această voie, și decum deschide gura să zică ceva, numai de auzi: „A! Separatism!”

Kogălniceanu puna, de asemenea, atitudinea față de Iași în opoziție cu tratamentul preferențial arătat Bucureștiului.

Când a fost vorba de canalizarea râului Dâmbovița din București, știu că nu s-a ridicat nici unul contra acestei lucrări folositoare. Ei bine, pentru ce ați refuza acum Iașului, către care sunteți deja angajați prin votul constituantei, de a canaliza apoara care infecta așa de rău o mare parte a acestui oraș?!

²³⁷ *Ibidem.*

El pleda și pentru un așezământ de învățământ industrial, pentru repararea Mitropoliei, pentru care, la 1828, chiar „împăratul Rusiei dăduse clopotele”. Al. Catargiu propunea și el un amendament preluat și votat de Adunare: ca din dobânda capitalului să se întrebuițeze o sumă pentru construirea cazarmei din Copou. În final, proiectul era aprobat la limită cu 47 de voturi „pentru” (majoritatea absolută era de 41) și 34 împotriva²³⁸. În Senat, proiectul era votat (și blocat) la 26 ianuarie 1874²³⁹.

Ne oprim aici, urmând ca partea a doua a articolului, referitoare la o perioadă cel puțin la fel de agitată și plină de dispute – dizolvarea consiliului local Iași de către Guvern pentru că a respins compensațiile propuse de București (un număr de moșii din jurul Iașului); eșecul total al formei de compensare impuse de la centru; în final, răscumpărarea de către stat a moșiilor oferite drept compensație –, să apară în numărul următor al revistei.

Scurte concluzii preliminare

Problema compensațiilor Iașului generează, în perioada 1862-1874, o discuție deseori tensionată politic despre poziția și relația post-unire a Moldovei cu Valahia. Dezbaterile politice referitoare la transferarea Curții de Casație la Iași din 1862, 1866 și 1867 configurează existența unei viziuni regionaliste propriu-zise, care chestiona critic organizarea statului unificat centralizat.

Noul curent s-a născut din reacția unor unioniști dezamăgiți de iacobinismul majorității valahilor, care gândeau unirea în termenii unei centralizări administrative, nu a unui parteneriat de egalitate între moldoveni și munteni. Într-un mod aproape natural, unioniștii regionaliști, intrați în conflict cu centraliștii, s-au raliat poziției foștilor separatiști, aflați într-o etapă de adaptare a exprimării lor politice la realitatea unui stat unificat.

Pentru munteni era comod și util politic să eticheteze această nouă solidaritate în jurul intereselor moldovenești ca pe o etapă mai rafinată a conjurațiilor separatiste. Atașamentul separatiștilor față de un stat la apariția

²³⁸ *Ibidem*, p. 2364; ANIC, fond Parlament, d. 496, f. 36.

²³⁹ „Lege asupra întrebuițării ce urmează a se face cu cele zece milioane votate de constituanta orașului Iași, în ședința din 29 iunie 1866.

Art. I. Zece milioane lei vechi, sau lei noi 3.707.703, bani 74, acordați de constituentă, se destină ca donațiune municipiului Iași, constituindu-se într-un fond inalienabil pentru lucrări de salubritate publică și de îmbunătățiri ale orașului.

Art. II. Modul de lichidare a sus zisei datorii se va regula în anul viitor 1874 printr-o lege care se va prezenta de guvern în sesiunea aceasta, cu scop de a se fixa definitiv căile și mijloacele financiare.

Art. III. Dobânzile fondului prevăzut la art. I se vor întrebuița:

a) În lucrări de salubritate publică și canalizarea cursului apelor Bahluiului și Calcania;
b) După săvârșirea lucrărilor prevăzute în paragraful de mai sus, se va înființa și întreține, în orașul Iași, un institut comercial dinpreună cu un muzeu industrial alipit de el.

Se va întrebuița din dobânzile capitalului o sumă care se va fixa la discuțiunea mijloacelor pentru construcțiunea cazarmei de la Copou, sub privegherea comandantului diviziunii militare”.
Vezi MOF, nr. 18, 24 ianuarie/5 februarie 1875, p. 353.

căruia se împotrivișeă era suspect *in perpetuum*, dar este evident că ei nu rămăseseră încremenți în „proiectul” dinainte de 1859 și căutau niște formule de acomodare.

Se observă o diferență evidentă în rândul revendicatorilor compensațiilor pentru Iași. Centraliștii cereau fonduri și măsuri legislative speciale pentru relansarea fostei capitale a Moldovei, în timp ce regionaliștii urmăreau obținerea Curții de Casație ca o formă de echitate a unirii și reciprocitate reală între moldoveni și munteni, care ar fi condus la consolidarea unirii. În viziunea regionaliștilor, care percepeau în centralizare o formă insidioasă de anexare, Curtea de Casație restabilea un echilibru al balanței de putere simbolică în stat între Moldova și Valahia. De cealaltă parte, centraliștii înțelegeau prin unire contopirea moldovenilor și muntenilor într-o națiune indivizibilă etnic și depozitarea instituțiilor într-o singură locație.

Foști unioniști-centraliști fără cusur (M. Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu) deveneau susținători ai descentralizării și ai transferării Curții de Casație în urma experiențelor politice avute la București, precum epurarea moldovenilor din aparatul de stat după detronarea lui Al. I. Cuza și a unui șir nesfârșit de promisiuni nerespectate.

Compensațiile în bani, „cele 10 milioane” (câte 1 milion pe timp de zece ani), votate în timpul dezbaterilor Constituției în iunie 1866, sunt o variantă impusă de centraliștii munteni. Promisiunile financiare au funcționat ca o strategie de tergiversare, banii nefiind acordați efectiv vreodată. Prin urmare, se remarcă o încălcare sistematică a promisiunilor politice din partea părții valahe, făcute fie prin intermediul Locotenenței Domnești la 18 aprilie 1866, în cadrul întâlnirii de la Primăria Bucureștiului, din 27 aprilie 1866, fie prin formule diferite de legi adoptate în cele două camere ale Parlamentului.